

ივ. ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის
სახელმწიფო უნივერსიტეტი

ეთერ ხარაიშვილი

საქართველოს აგროსამრეწველო აკადემიის
ეკონომიკურ-ორგანიზაციული მექანიზმი და მისი
სრულყოფის მიმართულებანი

თბილისის უნივერსიტეტის გამომცემლობა
თბილისი 2004

ნაშრომში განხილულია აგროსამრეწველო კომპლექსში ეკონომიკური საქმიანობის თეორიული, მეთოდოლოგიური და პრაქტიკული პრობლემები, გამოვლენილია საკუთრებით ურთიერთობათა როლი სასურსათო პრობლემის გადაჭრაში, გაანალიზებულია ფერმერულ მეურნეობათა ტიპები და დასაბუთებულია მათი განვითარების შესაძლებლობები. გაანგარიშებულია წარმოების პროგნოზული პარამეტრები და შეფასებულია მოსახლეობის სასურსათო უსაფრთხოების პრობლემები. დასაბუთებულია მართვის ორგანიზაციულ-სამეურნეო სტრუქტურა და დასახულია მისი სრულყოფის მიმართულებები.

წიგნი გათვალისწინებულია პრაქტიკოსი ეკონომისტების, მეცნიერების, პედაგოგების, ასპირანტებისა და სტუდენტებისათვის, აგრეთვე ამ საკითხებით დაინტერესებული მკითხველისათვის.

რედაქტორი პროფ. ო. სალარიშვილი

რეცენზენტები: პროფ. პ. გიორგაძე

პროფ. ო. ვაშაკიძე

პროფ. ა. ჯიბუტი

© თბილისის უნივერსიტეტის გამომცემლობა, 2004

© ე. ზარაიშვილი

0601000000
ზ 608(06)-04

ISBN 99940-20-56-0

ენინსიტყვობა

ტრანსნაციონალური კორპორაციული გაერთიანებები უმეტესად ისეთ კომპლექსებს ემყარება, როგორიცაა: საწარმოო-ტერიტორიული, ტერიტორიულ-სამრეწველო, აგროსამრეწველო, სატრანსპორტო-ტერიტორიული და სხვა. ამათ შორის საერთო ურთიერთშემხვედრ ურთიერთობებს აგროსამრეწველო კომპლექსებს ავალბენ. ეს მსოფლიო ორგანული კავშირი სხვადასხვაგვარ გლობალურ ერთეულებთან ნაკლებად არის შესწავლილი ქართველ ეკონომისტთა მიერ. თითქოს მის კვლევას ერიდებიან კიდევ, რაც საზიანოდ აისახება ქვეყნის ეროვნული ეკონომიკის ფორმირებაში. საყოველთაოდ ცნობილია, რომ კონტრაბანდის დიდი ნაწილი ამ სფეროდან გაედინება მსოფლიოს სხვადასხვა ქვეყნებში, მათ შორის საქართველოში.

ჩვენს თანამედროვე ყოფაში შემოჭრილმა საბაზრო ეკონომიკამ ძირბუდიანად ააფორიაქა ცხოვრება. ამავე დროს აგროსამრეწველო კომპლექსს საბჭოური მიმართულებები და მასშტაბები შეუსაბამო ტრანსფორმაციის ჩარჩოებში მოექცა, რის საფუძველზეც მისმა ძირითადმა რგოლმა სოფლის მეურნეობამ ორიენტირი დაკარგა. ვერ გაგვირკევია რა ადგილს და როლს დაიკავენ ეროვნული დარგები (მცენახეობა-მელვინეობა; მეხილეობა-საკონსერვო მრეწველობა; ეთერზეთოვანი კულტურების წარმოება; ფარმაცევტული მრეწველობა; ენერგეტიკა; მეტალურგია და ა.შ.).

დღეს ბაზრის ჯაღოსნური ძალა მძლეობს და ამიტომ ყოველი დარგის როლი და ადგილი მომხმარებლის მოთხოვნაში პოულობს განსაზიერებას და ამ გზით ხდება გამარადისება წარმავალისა და თანამედროვეობისა. ჯერჯერობით ჩვენ ვერც წარმავლობას მიეცემთ შეფასებას და ვერც თანამედროვეობას. ამიტომ საქართველოს სახალხო მეურნეობამ ისეთი სამომავლო ორიენტირი ვერ აიღო, რომ ქვეყანა თვითმყოფადი გავხადოთ და მოსახლეობის საქმიანობა მდგრადი.

ყოველივე ამისათვის ბაზრის შესწავლაა საჭირო. აქ გასათვალისწინებელია როგორც საშინაო, ისე საგარეო ბაზარი. მათი ფუნქციონირების თავისებურებების ახსნით უნდა შევძლოთ წარმოების მთავარი მიზნის - მომხმარებლის მოპოვება, რასაც უნდა შევესაბამოთ ორი მთავარი ფუნქცია: მარკეტინგული სამსახური და სიახლეთა დანერგვა.

აღნიშნულის მასტიმულირებელი უნდა გახდეს მოგება. სწორედ ამ თვალთახედვითაა გადმოცემული საკითხები წარმოდგენილ მონოგრაფიაში და შეიძლება ითქვას, რომ იგი დიდი სამომავლო შემოქმედებითი საქმიანობის დასაწყისი ეტაპია.

მომავალში მსოფლიო აგროსამრეწველო კომპლექსებისა და მათი თანამშრომლობათა მიზნები შეისწავლება, მათთან საქართველოს აგროსამრეწველო სამსახურის ეკვივალენტური პარამეტრები დამუშავდება და საქართველოს ეს მნიშვნელოვანი სფერო საიმედო გახდება ქვეყნის თვითმყოფადობისათვის. მაგრამ ამას მუდმივი კვლევა სჭირდება, რისთვისაც სახსრები დღეს მეცნიერების არცერთ რგოლს არ გააჩნია.

თავად წარმოვიდგინოთ სასურსათო უსაფრთხოების დამკვიდრება, სიღარიბის დაძლევა და სამუშაო ადგილების მარკეტინგული ტრანსფორმაცია ზომ აღნიშნულ პრობლემათა გადაჭრის საიმედო გზაა, დღეს საქართველოს აგროსამრეწველო კომპლექსის ცრუ შინაარსის ცნება შემორჩა. სინამდვილეში ეს ცნება ვერ ითავსებს ვერც აგრარულ დარგებს და ვერც სამრეწველო დარგებს. ამიტომ მსოფლიო განვითარებული ქვეყნების გამოცდილებას თუ გავიზიარებთ იგი იმ გზაზე დაგვაყენებს თუ როგორ უნდა ხდებოდეს აღნიშნული დარგების შეთანაწყობა ინფრასტრუქტურის დარგებთან: სასაწყობო მეურნეობასთან, სატრანსპორტო სამსახურთან, სელექციასთან, მელიორაციულ ღონისძიებათა სისტემასთან, საგზაო ქსელთან და ა.შ.

მსოფლიო აგროსამრეწველო კომპლექსთან მთლიან პროდუქციამში (ნატურალური და მომსახურებითი) საქართველოს ზვედრითი წონა ერთიმეორედიც კი არ არის. მაგრამ ეს შედეგია იმისა, რომ ჩვენი ქვეყნის ეს სფერო ბაზარზე ვერ ფუნქციონირებს დამოუკიდებლად. მსოფლიო ბაზარზე მისი ფუნქციონირების აუცილებელი მახასიათებლებია: ინტეგრაცია ერთგვაროვან დარგთა მქონე ქვეყნების შესაბამის გაერთიანებებთან; მიკროზონალური დარგების პროდუქტების მნიშვნელობის რეკლამა (ზვანჯკარა, ქინძმარაული, ატენური და ა.შ.); კონკურენტთა როლი პროდუქტების ხარისხსა და ფასწარმოქმნაში; ეკოლოგიური სისუფთავის დაცვის სამსახურის გაძლიერება. ამ საკითხების მეცნიერული შესწავლა

მნიშვნელოვანია როგორც პრაქტიკული, ისე თეორიული თვალსაზრისით. ყოველივე აღნიშნულს ბოლომდე გააზრება სჭირდება, რასაც გვპირდება მონოგრაფიის ავტორი და ვუსურვებ მას წარმატებებს ამ ურთულეს გზაზე.

ნურაინ ჩათვლის აუცილებლად იმას, რომ საქართველოს სოფლის მეურნეობა და კვების მრეწველობა ინტეგრაციული გახდეს ევროპის რეგიონულ თუ გლობალურ გაერთიანებებთან. პირიქით, თუ ჩვენ შევძლებთ სოფლის მეურნეობისა და კვების მრეწველობის ეროვნული ინტერესების გათვალისწინებით შეთანაწყობას, მაშინ სავსებით მოსალოდნელია, რომ საქართველო მთავარი კონკურენტი გახდეს ევროპის შესაბამის წამყვანი კომპლექსებისა მელვინობაში, ფარმაცევტულ მრეწველობაში, აკოლოგიურად სუფთა ნებისმიერი კვების პროდუქტების წარმოებაში. შემოგვედავებთან ყოველივე ამას სჭირდება ინვესტიციები, რაც ადგილზე არ გაგვანია. ეს მხოლოდ ილუზიაა. ქართული თაფლი ნებისმიერი მსოფლიო ბაზრის ყურადღებას მიიპყრობს თუ დარგს ალორძინების გზაზე დავაყენებთ. მისი წარმოებიდან მიღებული მოგება საიმედო წყარო გახდება რიგი ინფრასტრუქტურული დარგების განვითარებისათვის (საგზაო სისტემა, სასაწყობო მეურნეობა და ა.შ.). თაფლის წარმოება გამონაკლისი არ არის.

სწორედ ამგვარი სტადიების გავლის პროცესში ჩამოყალიბდება რეგიონული გაერთიანებანი: კავკასიის ქვეყნებისათვის, შავი ზღვის აუზის ქვეყნებისათვის, შუა აზიის რეგიონულ გაერთიანებებში მონაწილეობისათვის. ამგვარი თანამშრომლობა მოამზადებს ნიადაგს იმისათვის, რომ საქართველოს აგროსამრეწველო კომპლექსი გახდეს არა დღევანდელი გლობალური კომპანიების უბრალო დანამატი, არამედ ერთ-ერთი მეთაური ქვეყანა. აი სამომავლო ამოცანები, რაც მონოგრაფიის ავტორს ექნება გადასატარელი 21-ე საუკუნეში. ამას კი სათანადო თანამშრომლობა სჭირდება ჯერ საქართველოს შესაბამის სამეცნიერო-კვლევით დაწესებულებებთან, შემდეგ კი უცხოეთის მხრიდან დაინტერესებულ კომპანიებთან. ყოველივე ეს უნდა მიმდინარეობდეს დროის, სივრცის და გარემოების გათვალისწინებით. მით უფრო, რომ დღეს საქართველოს თავისი აკვატორიაც გააჩნია. საზღვაო მეთევზეობის განვითარება უდიდესი რეზერვების გამოვლენის საშუალება გახდება. ასე რომ, გაღრმავებული კვლევა მეწარმეთა სამყაროში, ცხოველთა სამყაროში და საზღვაო-სამდინარო გარემოში მომავალი აგროსამრეწველო კომპლექსის ფუნქციონირების საყრდენია.

პროფ. ო. საღარეიშვილი

თავი I. აგროსამრეწველო კომპლექსის წარმოშობა და განვითარების ეტაპები საქართველოში

აგროსამრეწველო კომპლექსის განვითარების საფუძველი იყო მეცნიერულ-ტექნიკური პროგრესი, რომელმაც უზრუნველყო სოფლის მეურნეობისა და მრეწველობის საწარმოო ძალების დაჩქარებული განვითარება, განაპირობა შრომის დანაწილებისა და მასთან დაკავშირებული წარმოების სპეციალიზაციის გაღრმავება. ვიწრო სპეციალიზაცია კი ერთგვაროვანი პროდუქციის წარმოების კონცენტრაციის ფაქტორი გახდა. ამ ფაქტორებმა წარმოშვეს დარგებისა და საწარმოების კავშირურთიერთობების გაფართოება და განაპირობეს შემდგომი განვითარება.

აგრარულ-სამრეწველო კომპლექსების შექმნა ინდუსტრიული ქვეყნების პრეროგატივაა. ჯერ კიდევ კ. მარქსი წერდა: „კაპიტალისტური წარმოების წესი ამთავრებს მიწათმოქმედებისა და მრეწველობის იმ თავდაპირველი კავშირის გაწყვეტას, რომელიც ერთავეს ადრეულ განუვითარებელ ფორმებს შეიცავდა, მაგრამ ამავე დროს იგი ქმნის მატერიალურ წინამძღვრებს ახალი უმაღლესი სინთეზისას, - მიწათმოქმედებისა და მსხვილი მრეწველობის კავშირისას მათი დაპირისპირებულად განვითარებული ფორმების საფუძველზე“.¹

აგროსამრეწველო კომპლექსის ფორმირების საფუძველები პირველად აშშ-ში 40-იანი წლების ბოლოს შეიქმნა. ამ პერიოდისათვის ფერმერები თითქმის მთლიანად იყვნენ დამოკიდებულნი ბაზარზე და იმ სამრეწველო დარგებზე, რომლებიც მათ წარმოებას უზრუნველყოფდნენ აუცილებელი წარმოების საშუალებებით და ახდენდნენ ნედლეულის გადამუშავებას. შეიქმნა წინამძღვრები ისეთი სისტემის ჩამოყალიბებისათვის, სადაც განსაზღვრული იქნებოდა სოფლის მეურნეობის ადგილი და როლი და შეიქმნებოდა პირობები ამ დარგის შემდგომი განვითარებისათვის. სასოფლო-სამეურნეო წარმოების ინდუსტრიალიზაციამ წარმოშვა სოფლის მეურნეობისა და მრეწველობის დარგებს შორის წარმოებრივი კავშირების

¹ კ. მარქსი, კაპიტალი, ტ. I, თბილისი, 1954, გვ. 286.

განვითარების შესაძლებლობები. სოფლის მეურნეობაში წარმოების სამრეწველო მეთოდების შეღწევამ დღის წესრიგში დააყენა მისი შესაბამისი სპეციალური კატეგორიების და ტერმინების შემოღების აუცილებლობა. ასე წარმოიშვა კატეგორია „სასოფლო-სამეურნეო ინდუსტრია“, „აგროეკონომიკური სისტემა“. აღნიშნულ კატეგორიებში იგულისხმებოდა ეკონომიკის დარგთა კომპლექსი, სადაც ზდებოდა სასოფლო-სამეურნეო ნედლეულის წარმოება და გადამუშავება, ასევე ზოგიერთი სახის მომსახურება. ინტენსიურად დაიწყო ისეთი კატეგორიების გამოყენებაც, როგორიცაა „სოფლის მეურნეობის ინტეგრაცია“, „კონტრაქტები სოფლის მეურნეობაში“ და ა.შ

აგროსამრეწველო კომპლექსმა მოიცვა დარგთა სისტემა და ფუნქციურად და მიზნობრივად დაკავშირებული წარმოების პროცესები. დარგთა ეკონომიკური სისტემა და წარმოების პროცესები ისე მჭიდროდ დაუკავშირდა ერთმანეთს, რომ რომელიმე სფეროში დაშვებული შეცდომა ჯაჭვურ რეაქციას იწვევდა და ზემოქმედებდა ბაზრის მექანიზმზე. თავისუფალი ბაზრის მეშვეობით ჩამოყალიბდა კოორდინაციის პირველი ფორმა - ფერმერული წარმოების და არასასოფლო-სამეურნეო ფირმის თანამშრომლობის სახით.

ვერტიკალური კოორდინაციის მეორე ფორმას წარმოადგენდა თანამშრომლობა ფერმებსა და იმ კოოპერატივებს შორის, რომლებიც მათ ამარაგებდნენ წარმოების საშუალებებით და ასაღებდნენ პროდუქციას. 60-იანი წლების ბოლოს აშშ-ში თითქმის არ არსებობდა ისეთი სასაქონლო ფერმერული მეურნეობა, რომელიც დაკავშირებული არ იყო კოოპერატივებთან, არასასოფლო-სამეურნეო საწარმოებთან ან კორპორაციებთან.

კოოპერაციული კოორდინაცია მჭიდროდ დაუკავშირდა საკონტრაქტო და ინტეგრაციულ პროცესებს, კოოპერატივები თავიანთ საქმიანობაში იმავე მეთოდებს იყენებდნენ, რასაც არასასოფლო-სამეურნეო კორპორაციები.

აგროსამრეწველო კომპლექსის განვითარებისათვის შედარებით ხელსაყრელი გარემო შეიქმნა საკონტრაქტო ურთიერთობების და სრული ვერტიკალური ინტეგრაციის საფუძველზე. სხვათა შორის, როგორც საბჭოურ, ისე საზღვარგარეთის ეკონომიკურ ლიტერატურაში ორივე ეს ფორმა გაერთიანებული იყო „ვერტიკალური ინტეგრაციის“

ტერმინში.

სრული ვერტიკალური ინტეგრაცია წარმოადგენს კოორდინაციის ისეთ ფორმას, როდესაც ერთი ეკონომიკური ერთეულის (საწარმო, ფირმა, კოოპერაცია) საზღვრებში გაერთიანდება რომელიმე კონკრეტული სასოფლო-სამეურნეო პროდუქციის წარმოების და რეალიზაციის მთელი პროცესის სულ ცოტა ორი დონე. კოორდინაციის ასეთი ფორმა თავისი არსით იდენტურია აგროსამრეწველო საწარმოს ან კომბინატის ფორმირებასთან.

საკონტრაქტო ურთიერთობებმა სრულ ვერტიკალურ ინტეგრაციასთან შედარებით უფრო გავრცელებული სახე მიიღეს, კოორდინაციის ამ ფორმის შემთხვევაში ადგილი ჰქონდა სხვადასხვა სახის შეთანხმებებს. ასეთი შეთანხმებები შეიძლება დაყოფილიყო როგორც ზეპირი, ისე მრავალწლიანი კონტრაქტების გაფორმების სახით.

საკონტრაქტო კოორდინაციის დროს, როგორც წესი, ადგილი აქვს ორი ან რამდენიმე სხვადასხვა ფუნქციის საწარმოს გაერთიანებას იმ მიზნით, რომ ხელშეკრულებათა საფუძველზე ერთობლივად განხორციელდეს განსაზღვრული სახის პროდუქციის წარმოება და რეალიზაცია. სახელშეკრულებო ურთიერთობების რეგულირება ხდება იურიდიულ საფუძველზე. ასეთი გაერთიანების პირობებში საკუთრების უფლებები უცვლელია. რა თქმა უნდა, როგორც სრული ვერტიკალური ინტეგრაცია, ასევე საკონტრაქტო კოორდინაცია მტკიცე პირობებს ქმნის აგროსამრეწველო კომპლექსის განვითარებისათვის. შეიძლება ითქვას, რომ კოორდინაციის ორივე ფორმა ავსებს და სრულყოფს ერთმანეთს.

საქართველოში აგროსამრეწველო კომპლექსის ფორმირების არსის და პროცესების შესწავლა გვიჩვენებს, რომ ვერტიკალური კოორდინაცია ინტეგრირებული ფირმების და საწარმოების საქმიანობის ერთ-ერთი ისეთი მეთოდია, რომლის დახმარებითაც ხორციელდება პროდუქციის წარმოებისა და რეალიზაციის პირობებზე კონტროლი.

აგროსამრეწველო კომპლექსის განვითარებაში შეიძლება ორი ეტაპი გამოვყოთ: 1. მბრძანებლურ-ადმინისტრაციული პერიოდი; 2. საბაზრო ეკონომიკაზე გარდამავალი პერიოდი.

აგრარულ-სამრეწველო სინთეზის წანამძღვრების შექმნა

საქართველოში მბრძანებლურ-ადმინისტრაციულ პერიოდში დაიწყო. ამ პროცესს საფუძვლად დაედო მარქსიზმ-ლენინიზმის დეფორმირებული თეორიული დებულებები.

მეცნიერულ-ტექნიკურმა პროგრესმა სოფლის მეურნეობაში და მრეწველობის საწარმოო ძალთა განვითარებამ შექმნა ობიექტური პირობები ამ ორი დარგის კავშირურთიერთობის შემდგომი განვითარებისათვის. ინდუსტრიული ტექნოლოგიები სოფლის მეურნეობაში იმდენად დიდი და ფონდენერგოტევადი აღმოჩნდა, რომ ცალკე აღებულ სახელმწიფო მეურნეობებს თუ კოლმეურნეობებს აღარ შეეძლოთ მათი რეალიზაცია და ეფექტიანად გამოყენება. საჭირო შეიქმნა ფინანსური, მატერიალური, შრომითი და სხვა სახის რესურსების გაერთიანება. ასეთი გაერთიანების საფუძველზე მოხდა მსხვილ რაიონებში მეურნეობათა კოოპერირება. სამეურნეობათაშორისო კოოპერაციებში საწარმოო-ეკონომიკური ურთიერთობების საშუალებით განხორციელდა სასოფლო-სამეურნეო საწარმოების მასობრივი გადასვლა მრავალდარგობრივი წარმოებიდან სპეციალიზებულ წარმოებაზე. ამ პროცესმა ხელი შეუწყო სოფლის მეურნეობის გადაყვანას სამრეწველო საფუძველზე. აგროსამრეწველო ინტეგრაციამ თადაპირველად ჩამოყალიბება დაიწყო სახალხო მეურნეობის ისეთ დარგებში, როგორიცაა მეხილეობა, მევენახეობა, მეჩაიეობა და სხვა.

აგრარულ-სამრეწველო გაერთიანებების შესახებ საკითხი თეორიულად დაისვა სოციალისტური სისტემის ფორმირების პირველივე ეტაპზე. მაგრამ ძირითადი მოთხოვნა იყო კერძო საკუთრების შეცვლა სახელმწიფო საკუთრებით და აქედან გამომდინარე, ამ პროცესის განხორციელება მხოლოდ ადმინისტრაციული მეთოდებით იყო შესაძლებელი. სასოფლო-სამეურნეო ინდუსტრიის განვითარება მიჩნეული იყო გლეხთა საწარმოო კოოპერაციის ჩამოყალიბების ფაქტორად. 20-იანი წლების ბოლოს იყო ცდები სამეურნეო კავშირების დასამყარებლად ერთი მხრივ, სახელმწიფო სამრეწველო საწარმოებსა (შაქრის, ბამბის გადამამუშავებელი და სხვა ქარხნები) და საბჭოთა მეურნეობებს შორის, მეორე მხრივ, კოლმეურნეობათა შორის ერთიანი ხელმძღვანელობისათვის.

მრეწველობასა და სოფლის მეურნეობას შორის ეკონომიკური კავშირების პრობლემა მჭიდროდ დაუკავშირდა სოფლად დაგროვების

საკითხს. ამ უკანასკნელის დადებითად გადაწყვეტა გამოიწვევდა მოთხოვნის ზრდას მრეწველობის პროდუქციაზე, რაც თავის მხრივ გავლენას მოახდენდა სოფლის მეურნეობის დარგის განვითარებაზე, ნ.ი. ბუხარინი იმ პერიოდის დიდ საშიშროებად მიიჩნევდა „იმის შეუფასებლობას, რომ მრეწველობა დამოკიდებული იყო გლეხურ მეურნეობათა ბაზარზე.“¹

მრავალი ათეული წლის მანძილზე აგრარული სექტორი მძიმე ეკონომიკურ პირობებში ფუნქციონირებდა. სოფლის მეურნეობა განადგურებამდე მიიყვანა „სამხედრო კომუნიზმის პოლიტიკამ“², რომელიც მოგვიანებით ახალი ეკონომიკური პოლიტიკით შეიცვალა. ამ პერიოდში გლეხები ნაწილობრივ გადავიდნენ თავისუფალ მეურნეობაზე და გახდნენ სამეურნეო შედეგების მფლობელები; განვითარდა ვაჭრობა ქალაქსა და სოფელს შორის; საბაზრო ურთიერთობები შეზღუდულ პირობებში, მაგრამ მაინც ფუნქციონირებდა; შეიქმნა ბანკები, სინდიკატები და სხვა ფულად-საკრედიტო მექანიზმები; წარმოიქმნა შრომის და სასაქონლო ბირჟები. ყოველივე ეს ფინანსური ბაზრის ჩამოყალიბების საწყისი ელემენტები იყო და სტიმულს იძლეოდა რესურსების მობილიზაციისათვის.

მიუხედავად ზემოთ აღნიშნულისა, ახალი ეკონომიკური პოლიტიკის საბაზრო მექანიზმი და მისი სტრუქტურა სუსტი იყო. იგი ვერ ჩამოყალიბდებოდა როგორც მრავალწყობიანი ეკონომიკის მნიშვნელოვანი ელემენტი და რაც მთავარია არ მოიცავდა ბაზრის ყველა კომპონენტს.

ახალმა ეკონომიკურმა პოლიტიკამ ვერ გადაწყვიტა ქალაქსა და სოფელს შორის საქონელგაცვლის პრობლემა, რაც ძირითადად შემდეგი მიზეზებით იყო გამოწვეული: 1. არასაკმარისი იყო სამრეწველო საქონლის გაცვლის ფონდები; 2. საქონელგაცვლა გაძნელებული იყო ცუდი სატრანსპორტო და საგზაო სისტემის გამო; 3. ძალზე ცუდად მუშაობდა კოოპერაციის სისტემა; 4. განუვითარებელი იყო ბანკები, ბირჟები, ინფორმაციის საშუალებები, სასაწყობო მეურნეობები, საცავები, სატარო მეურნეობა. დასახელებული კატეგორიებისა და მაჩვენებლების

¹ Бухарин Н.И., Избранное произведение, М., Экономика, 1990, გვ.192.

² აღნიშნული ეტაპი საქართველოს არ გაუვლია.

გარეშე კი შეუძლებელი იყო საბაზრო მექანიზმის სისტემის ფუნქციონირება.

ახალი ეკონომიკური პოლიტიკის განუვითარებელი საბაზრო მექანიზმი წინააღმდეგობაში აღმოჩნდა მბრძანებლურ-ადმინისტრაციულ სისტემასთან. წინააღმდეგობათა დაძლევაზე მუშაობდნენ მეცნიერები: ნ.დ. კონდრატიევი, ა.ვ. ჩაიანოვი, ვ.ა. ბაზაროვი და სხვები, მაგრამ მიუხედავად გარკვეული ცდებისა, საბაზრო მექანიზმი მკვეთრად შეიზღუდა და ახალმა ეკონომიკურმა პოლიტიკამ კრახი განიცადა. აღნიშნულის შემდეგ დაიწყო ძალდატანებითი კოლექტივიზაციის სამწლიანი პროცესი, რამაც არა მარტო დიდი ეკონომიკური ღანაკარგები გამოიწვია, არამედ მრავალი უარყოფითი სოციალური შედეგიც გამოიღო. სწორედ ამ პერიოდიდან იწყება ქალაქსა და სოფელს შორის პროდუქციის არაეკვივალენტური გაცვლა, შემოსავლების გადანაწილება სოფლის მეურნეობის საზიანოდ.

წლების მანძილზე აგრარულ სექტორში არათანმიმდევრული ეკონომიკური პოლიტიკა ტარდებოდა. ერთი მხრივ, მიმდინარეობდა კოლმეურნეობების განმტკიცება, ხოლო მეორე მხრივ, მექანიკურად ხდებოდა კოლმეურნეობების სახელმწიფო საბჭოთა მეურნეობებად გარდაქმნა; ამას ისიც დაემატა, რომ დაიწყო მოძრაობა ე.წ. არაპერსპექტიული სოფლების გამოსავლენად, სოფლად აიკრძალა კუსტარული სამრეწველო წარმოება. მაშასადამე, ჩამოყალიბდა ტოტალური სისტემა მეტად ვრცელ ტერიტორიაზე და იგი წინააღმდეგობაში აღმოჩნდა საწარმოო ძალთა განვითარების კანონზომიერებებთან.

სოფლის მეურნეობის პროდუქციის წარმოებისა და მისი სამრეწველო გადამუშავების ერთიანი ტექნოლოგიური სისტემის შესაქმნელად სახელმწიფო იღებდა დადგენილებებს და ატარებდა შესაბამის ღონისძიებებს. 70-იან წლებში აგროსამრეწველო ინტეგრაცია რამდენიმე მიმართულებით წარიმართა: 1) საკოლმეურნეობათაშორისო და სახელმწიფო-საკოლმეურნეო საწარმოთა გაერთიანება; 2) სახელშეკრულებო საწყისებზე მომუშავე აგრარულ-სამრეწველო გაერთიანება; 3) სოფლის მეურნეობის პროდუქციის გადამამუშავებელი საწარმოების მშენებლობა უშუალოდ კოლმეურნეობებში და საბჭოთა მეურნეობებში (კოლმეურნეობა-ქარხანა, მეურნეობა-ქარხანა). პირველი

მიმართულება პორიზონტალური ინტეგრაციის სახეობას წარმოადგენდა. მეორე მიმართულების გაერთიანებები საწარმოო ინტეგრაციის ბაზაზე წარმოიქმნა, მისი ბირთვი იყო გადამამუშავებელი სამრეწველო საწარმოები. მესამე მიმართულების აგროსამრეწველო საწარმოებისათვის დამახასიათებელი იყო ერთიანი აღრიცხვის, დაგეგმვის, მატერიალური მომარაგების, კადრების და მომსახურების ფუნქციონალური სამსახური. სპეციალიზაციის განვითარების პროცესმა ობიექტური აუცილებლობით მოითხოვა აგროსამრეწველო საწარმოს საზღვრების გაფართოება და შესაბამისად წარმოიშვა აგროსამრეწველო გაერთიანება, რომელშიც შევიდა: აგროსამრეწველო, სასოფლო-სამეურნეო, სამრეწველო, მომსახურე, სავაჭრო ორგანიზაციები და საწარმოები. ასეთი გაერთიანების ყველაზე მეტად გავრცელებული ფორმა იყო აგროსამრეწველო კომბინატი. კომბინატმა გააერთიანა ორგანიზაციულად და ტერიტორიულად ერთმანეთთან დაკავშირებული რამდენიმე საწარმო და შეიქმნა დაგეგმვის, ანალიზის, მშენებლობის, მატერიალურ-ტექნიკური მომარაგების, გასაღების და სხვათა ერთიანი სამსახური. აგროსამრეწველო გაერთიანებებმა შექმნეს საფუძველი სასოფლო-სამეურნეო და სამრეწველო წარმოების ერთიან ტექნოლოგიურ პროცესებად კომბინირებისათვის და შეიქმნა აგროსამრეწველო კომპლექსები.

აგროსამრეწველო კომპლექსის განვითარებამ მნიშვნელოვანი ცვლილებები განიცადა 1985 წლის შემდეგ, როდესაც შემუშავდა ქვეყნის სოციალურ-ეკონომიკური განვითარების დაჩქარების სტრატეგია. ამავე წლის დეკემბრის თვეში მიღებულ იქნა დადგენილება „აგროსამრეწველო კომპლექსის მართვის შემდგომი სრულყოფის შესახებ“. აღნიშნული დადგენილების საფუძველზე შეიქმნა საქართველოს სსრ სახელმწიფო აგროსამრეწველო კომიტეტი. რესპუბლიკაში აგროსამრეწველო კომპლექსის განვითარების დასაწყის ეტაპს წარმოადგენდა აბაშის ექსპერიმენტი, რომელიც ითვალისწინებდა ორგანიზაციული და ეკონომიკური მართვის სრულყოფას. კერძოდ, ამ პერიოდისათვის ეს იყო მართვის ახალი მოდელი, როდესაც ყველა სახის რესურსები (ფინანსური, მატერიალურ-ტექნიკური, შრომითი) გადაეცა რაიონულ აგროსამრეწველო გაერთიანებას.

ცენტრალიზებული მართვის საფუძველზე სახელმწიფომ შეიმუშავა

აგრარული პოლიტიკა, რომელიც მიზნად ისახავდა პროდუქციის წარმოების ზრდას. ამას საფუძვლად დაედო ამა თუ იმ პროდუქციის წარმოებისათვის რეგიონების ხელსაყრელი ბუნებრივ-ეკონომიკური პირობების მაქსიმალური გამოყენება. საკავშირო ფონდისათვის საჭირო გახდა ისეთი პროდუქციის მიწოდება, რომლის საზღვარგარეთიდან შემოტანაზე დიდი რაოდენობით ვალუტა იხარჯებოდა. საქართველოში ასეთი პოლიტიკით შეიქმნა მეხილეობის და მეციტრუსეობის ღარები, საკავშირო მოთხოვნების შესაბამისად განვითარდა მევენახეობა და მეხილეობა, რამდენადმე განმტკიცდა ამ ღარების შესაბამისი მატერიალურ-ტექნიკური ბაზა, განვითარდა სასოფლო-სამეურნეო მანქანათმშენებლობა. ფაქტობრივად მბრძანებლურ-ადმინისტრაციულ სისტემაში დაჩქარდა რესპუბლიკისათვის მნიშვნელოვანი ღარების განვითარება. საკმარისია აღინიშნოს, რომ თუ 1940 წლისათვის ჩაის წარმოება შეადგენდა 51,3 ათას ტონას, 1988 წლისათვის ეს მაჩვენებელი 8,8-ჯერ გაიზარდა და 458,7 ათასი ტონა შეადგინა. ასევე, აღნიშნულ პერიოდში ყურძნის წარმოება 150 ათასი ტონიდან გაიზარდა 619,7 ათას ტონამდე, ციტრუსისა - 29,8 ათასი ტონიდან 436,9 ათას ტონამდე (ე.ი. 14,7-ჯერ), ხილისა - 113 ათასი ტონიდან 653 ათას ტონამდე. 1940-1988 წლებში შედარებით უმნიშვნელოდ გაიზარდა მარცვლეულის (მათ შორის სიმინდის), მზესუმზირის, კარტოფილის, ბოსტნეულის, ბალჩეულის წარმოება, შაქრის ჭარხლისა და თამბაქოს წარმოება შემცირდა კიდევ. მიუხედავად იმისა, რომ მიწის ფართობის უმეტესი ნაწილი საზოგადოებრივ საკუთრებაში იყო, მოსახლეობაში, რიგი ღარების მიხედვით, გაცილებით მეტი სასოფლო-სამეურნეო პროდუქცია იწარმოებოდა. ერთწლიან კულტურებში ნათესი ფართობის 70-85% საზოგადოებრივი სექტორის წილად მოდიოდა, მოსახლეობაში კი იწარმოებოდა მთლიანი პროდუქციის 50-75%. მრავალწლიანი ნარგავების პროდუქციის უმეტესი ნაწილი საკავშირო ფონდების შესავსებად იყო განკუთვნილი, ფართობის შედარებით მეტი რაოდენობა მოდიოდა მოსახლეობის წილად. ასე მაგალითად, მეხილეობაში 1940 წელს მოსახლეობის წილად მოდიოდა მთლიანი ფართობის 68,6%, 1988 წელს კი - 54,2%; მევენახეობაში შესაბამისად 62,8% და 33,6%; მეჩაიეობაში - 1,4% და 5,9%; მეციტრუსეობაში - 34,9% და 42,1%. მაშინ, როცა მოსახლეობაში იწარმოებოდა 1940 წელს ხილის

82,3%, 1988 წელს - 77,9%. ყურძნის წარმოებაში მოსახლეობის წილად მოდიოდა შესაბამისად 75,3% და 40,6%; ჩაის ფოთლის წარმოებაში - 2,9% და 6,9%; ციტრუსების წარმოებაში - 69,8% და 81,2%. აღნიშნულის ძირითადი მიზეზი ის იყო, რომ მოსახლეობაში სასოფლო-სამეურნეო კულტურების მოსავლიანობა გაცილებით მაღალი იყო. ამის დასადასტურებლად რამდენიმე მაგალითის მოყვანაც საკმარისია: 80-იანი წლების ბოლოსათვის მარცვლეულ კულტურებში საზოგადოებრივ სექტორში მოსავლიანობა შეადგენდა 24,7 ცენტნერს, მოსახლეობის პირად დამზარე მეურნეობებში 32,3 ცენტნერს; სიმინდის კულტურაში - შესაბამისად 24,8 და 36,8 ცენტნერს; ბოსტნეულ კულტურებში - 132 და 173 ცენტნერს; მეხილეობაში - 34,9 და 85,4 ცენტნერს; მევენახეობაში - 53,2 და 70,0 ცენტნერს; მეჩაიეობაში - 79,5 და 90,6 ცენტნერს; მეციტრუსეობაში - 100,2 და 413,5 ცენტნერს.

ანალოგიური სიტუაცია შეიქმნა მეცხოველეობის დარგებშიც.

მოყვანილი მონაცემები გვაძლევენ საშუალებას გავაკეთოთ დასკვნა, რომ წლების მანძილზე იზრდებოდა მოსახლეობის მიერ სასოფლო-სამეურნეო პროდუქციის წარმოება. 1988 წელს მოსახლეობის პირადი დამზარე მეურნეობის მფლობელობაში იყო 179,4 ათასი ჰექტარი სასოფლო-სამეურნეო საეარგული, რაც მთელი საეარგულების 5,5%-ს შეადგენდა. ამავე წელს მოსახლეობის წილად მოდიოდა მსხვილფეხა პირუტყვის სულადობის 58,9%, ღორის საერთო სულადობის - 53,6%, ცხვრისა და თხის სულადობის - 47,3%.

რესპუბლიკის სასოფლო-სამეურნეო წარმოების სტრუქტურამ ცენტრალიზებული ეკონომიკისათვის დამახასიათებელი ორიენტაცია მიიღო, კერძოდ, მაპროფილებელი დარგებისა და კულტურების განვითარება საკავშირო მოთხოვნილებების დაკმაყოფილებას დაექვემდებარა. სოფლის მეურნეობის მთლიან პროდუქციაში ამ კულტურების მაღალი ხვედრითი წონა აშკარად გამოხატული ხასიათისა იყო.

საქართველოში სანედლეულო რესურსების ზრდამ შექმნა პირობები გადამამუშავებელი დარგების განვითარებისათვის. 1980-1988 წლებში განსაკუთრებით გაიზარდა ნატურალური ჩაის (73,2%-ით), კონსერვების (33,3%-ით), საკონდიტრო ნაწარმის (15,7%-ით)

და ა.შ. წარმოება. გადამამუშავებელი მრეწველობა ტექნიკური ბაზით, წარმოების მასშტაბითა და ზოგიერთი სამეურნეო შედეგების მიხედვით დარგებისა და საწარმოების რთულ კომპლექსს წარმოადგენდა და იგი ძირითადად ფუნქციონირებდა ადგილობრივი სოფლის მეურნეობისა და ბუნებრივი სანედლეულო რესურსების საფუძველზე.

საქართველოში გადამამუშავებელი მრეწველობა ტრადიციულად იძლეოდა ყოფილ საბჭოთა რესპუბლიკებს შორის გადამამუშავებელი სასურსათო პროდუქტით ვაჭრობის 10%-ს, 1989 წელს რესპუბლიკათა შორის გაცვლის წესით, საქართველოდან გატანილ იქნა წარმოებული ნატურალური ჩაის 98%, ყურძნის ღვინის - 74%, შამპანურის - 48%, კონიაკის - 90%, მინერალური წყლების - 67%, ხილბოსტნეულის კონსერვების - 67% და სხვა. საქართველოს კვების მრეწველობის საწარმოების მიერ საექსპორტოდ იგზავნებოდა 18 სახეობის პროდუქცია მსოფლიოს 25 ქვეყანაში, მათ შორის აღმოსავლეთ ევროპის ქვეყნებში, აშშ-ში, იაპონიაში, კანადაში და სხვა ქვეყნებში. ამ პერიოდისათვის კვების მრეწველობა 500-მდე დასახელების პროდუქციას უშვებდა.

მიუხედავად იმისა, რომ საბჭოურ სისტემაში გამოკვეთილი იყო სასოფლო-სამეურნეო პროდუქციის წარმოების ზრდა, აგრარული სექტორი დროის მოთხოვნებს ვერ პასუხობდა. აშკარა იყო პროდუქციის დეფიციტი. წარმოებაში არ ხდებოდა მოწინავე ტექნიკის და ტექნოლოგიების დანერგვა, რის გამოც შრომისნაყოფიერების დონე განვითარებული ქვეყნების შესაბამის მაჩვენებლებს 10-15-ჯერ ჩამორჩებოდა. ძალზე დაბალი იყო შრომის ენერგო და ფონდშეიარაღების მაჩვენებლებიც.

80-იანი წლების მთელი პერიოდის მანძილზე ვერ გადაიჭრა ძირითადი ამოცანა - რესპუბლიკის მოსახლეობის კვების პროდუქტებით სრული უზრუნველყოფა. ძალზე ნელი ტემპით მიმდინარეობდა სასურსათო პროდუქტების მწარმოებელი დარგების განვითარება. ისე, როგორც აგრარულ სექტორში, გადამამუშავებელ დარგებშიც პროდუქციის წარმოება შრომის საკავშირო დანაწილებას ექვემდებარებოდა. ამას დაემატა ისიც, რომ ეს სფერო ტექნიკური აღჭურვილობის დონით ყოფილ მოკავშირე რესპუბლიკებს შორის ბოლო ადგილზე იმყოფებოდა. გადამამუშავებელი მრეწველობის დარგობრივი სტრუქტურაც იმის მიმანიშნებელი იყო, რომ იგი

ცვლილებას მოითხოვდა. პრიორიტეტი უნდა მინიჭებოდა რესპუბლიკისათვის აუცილებელი დარგების - პურის ცხობის, კომბინირებული საკვებწარმოების, ხორცისა და ხორცის პოდუქტების, ზეთსახდელი ცხიმებისა და სხვათა წარმოების განვითარებას.

80-იან წლებში სანედლეულო რესურსების მოცულობის ზრდის ტემპების შენელებამ, არაოპტიმალურმა დარგობრივმა სტრუქტურამ, საწარმოო სიმძლავრეების დაუტვირთაობამ, დისპროპორციებმა ტექნიკური აღჭურვილობის დონესა და შრომით რესურსებს შორის გამოიწვია ის, რომ აგროსამრეწველო კომპლექსი III სფეროში ფონდუკუგებისა და ფონდშეიარაღების მაჩვენებლები ძალზე დაბალი იყო, ხოლო ძირითადი ფონდების ხვედრითი წონა საწარმოო ფონდების საერთო ღირებულებაში შემცირების ტენდენციით ხასიათდებოდა.

აგრარულ-სამრეწველო კომპლექსში არსებული წარმოების წესი თავის თავში შეიცავდა კრიზისის წარმოშობის შესაძლებლობებს, კერძოდ ამ სფეროში გაბატონებული იყო საზოგადოებრივი საკუთრება, რომელიც წარმოდგენილი იყო სახელმწიფო და საკოლმეურნეო-კოოპერაციული ფორმით. რესურსების განაწილება მკაცრად ლიმიტირებული გეგმური წესით ხდებოდა. გეგმური ეკონომიკის მთავარი მიზანი კი იყო სოციალური თანასწორობის დამყარება ადმინისტრირების გზით. ეს იმას ნიშნავდა, რომ სახელმწიფო განაგებდა საკითხებს რა და რამდენი ეწარმოებინათ, რით და ვისთვის ეწარმოებინათ. ეკონომიკისადმი ასეთი მიდგომა ხშირად პარადოქსულ სიტუაციებსაც კი ქმნიდა. ზოგჯერ რესურსები ან პროდუქცია აღმოჩნდებოდა იმ ქვეყანაში ან რეგიონში, სადაც მასზე მოთხოვნილება საერთოდ არ იყო.

აგროსამრეწველო კომპლექსის ეკონომიკური საქმიანობის მაჩვენებლები რაოდენობრივად ჩამოყალიბებული იყო „ხუთწლიან გეგმებში“, რაც შემდეგ ცალკეული დარგებისა და სექტორების მიხედვით დეტალიზდებოდა წლიურ გეგმებში. დაგეგმვის ცენტრალიზებული სისტემის ყველა პრობლემა ღირეპტიულ გადაწყვეტილებათა საფუძველზე წყდებოდა. გეგმა კარნახობდა საწარმოებს რა პროდუქცია ეწარმოებინათ, რა და რამდენი რესურსი გამოეყოთ დასახული მიზნის მისაღწევად, რესურსებით საწარმოთა უზრუნველყოფა ცენტრალიზებული მომარაგების საშუალებით

წყდებოდა. პრობლემისადმი ასეთმა მიდგომამ გამოიწვია ის, რომ გაიზარდა წინააღმდეგობები წარმოებასა და მოხმარებას, წარმოებასა და დაგროვებას შორის; ასევე გაუარესდა თანაფარდობები სოფლის მეურნეობის მთლიანი პროდუქციისა და ძირითადი ფონდების ზრდის ტემპებს შორის, აგრარულ სფეროში დაბანდებულ კაპიტალსა და მთლიანი პროდუქციის ღირებულებას შორის, შრომის ნაყოფიერებასა და პროდუქციის ზრდის ტემპებს შორის და ა.შ. ძალზე დაბალი ტემპით იზრდებოდა ფონდლუკუების, მოსავლიანობისა და პროდუქტიულობის მაჩვენებლები.

საკმარისია აღინიშნოს, რომ საქართველოში აგროსამრეწველო კომპლექსში 1988 წელს 1970 წელთან შედარებით ფონდშეიარაღების მაჩვენებელი 3,1-ჯერ გაიზარდა, ფონდუზრუნველყოფის მაჩვენებელი კი - 2,8-ჯერ, მაშინ, როდესაც სოფლის მეურნეობის მთლიანი პროდუქცია ამავე პერიოდში მხოლოდ 1,6-ჯერ გაიზარდა.

საბჭოურ სისტემაში ბაზარი და საერთოდ ეკონომიკა სახელმწიფოს მიერ ყოველმხრივ შეიზღუდა (თუმცა მიგვაჩნია, რომ ჩაკეტილ სისტემაში რაღაც ზომით საბაზრო მექანიზმი მოქმედებდა). რაც მთავარია, ყოველმხრივ უგულვებელყოფილი იყო ობიექტური ეკონომიკური კანონები, ხოლო ბუნებრივი კანონების მოქმედებას ანგარიში არ ეწეოდა. არსებული ეკონომიკური სისტემა ვერ ითმენდა წარმოების განვითარების ალტერნატიულ მოდელებს, სქემებს, არგუმენტებს, კონცეფციებს. ცხადია, ამან დიდი გავლენა მოახდინა ეკონომიკურ აზროვნებაზე, რის გამოც მარქსისტული ეკონომიკური თეორია დამახინჯდა და ჩიხში მოექცა.

მეცნიერული კვლევა-ძიება ადმინისტრაციულ სისტემას დაექვემდებარა და საგეგმო ეკონომიკურმა თეორიამ ვერ უზრუნველყო დაბალანსებული ეკონომიკის ფორმირება, მეცნიერული რეკომენდაციები არამიზნობრივი ხასიათის იყო.

საგეგმო ეკონომიკის დროს პრაქტიკულად არ არსებობდა და არ მოქმედებდა წარმოების განვითარების სტიმულები, ვერ შეიქმნა ისეთი გარემო პირობები, რომლებიც უზრუნველყოფდნენ ახალი პროდუქციის მზარდი ტემპების შექმნას და წარმოების ეფექტიანობის ამაღლებას.

საბჭოურ სისტემაში აგროსამრეწველო კომპლექსი ფუნქციონირებდა მწარმოებელთა შეზღუდულ ეკონომიკურ პირობებში, რადგანაც არ არსებობდა თავისუფალი მოქმედების საწყისი — წარმოების

საშუალებებზე კერძო საკუთრების ფორმა და სამეურნეო შედეგების სამართლებრივი მითვისების შესაძლებლობები.

ცენტრალიზებული დაგეგმვის დროს ერთ-ერთი ძირითადი პრობლემა ღირებუთული ფასების საკითხი იყო, ეს უკანასკნელი სახელმწიფოს მიერ მკაცრად იყო განსაზღვრული და მასზე გალენას არ ახდენდა მოთხოვნასა და მიწოდებას შორის თანაფარდობის ცვლილება. ფასების რეფორმა ითვალისწინებდა მის განსაზღვრას ხელშეკრულებათა საფუძველზე. ამავე პერიოდში დაიწყო კერძო საწარმოთა ლეგალიზაცია და მართვის სფეროში რამდენადმე შემცირდა საწარმოთა სამეურნეო საქმიანობაში სახელმწიფოს ჩარევა. დასახელებულმა რეფორმებმა გამოავლინა საბჭოთა ეკონომიკაში არსებული სტრუქტურული პრობლემები, რამდენადმე შეასუსტა ეკონომიკის ცენტრალიზებული დაგეგმვა, მაგრამ საბაზრო ეკონომიკის საფუძვლები ვერ ჩამოყალიბდა.

დეფორმირებულ აგროსამრეწველო ურთიერთობათა ფუნქციონირების შესაბამისად იცვლებოდა ეკონომიკის მართვის სისტემები და სტრუქტურები. 80-იანი წლების ბოლოდან მართვის სფეროში ჩატარდა ექსპერიმენტები საარენდო ურთიერთობათა დასანერგად. მაგრამ მართვის მექანიზმის ხშირმა რეორგანიზაციამ დადებითად ვერ გადაწყვიტა მისი (მართვის) ეფექტიანობის საკითხი საკავშირო, რესპუბლიკის, რაიონის და საწარმოს დონეზე. სწორედ მართვის არაეფექტიანი სისტემით იყო გამოწვეული შრომის ნაყოფიერების დაბალი დონე.

აგროსამრეწველო ურთიერთობათა ფუნქციონირების ეკონომიკურმა მექანიზმმა ზემოთ აღნიშნულ წინააღმდეგობათა გამო რადიკალური ცვლილებები მოითხოვა. სხვადასხვა მეცნიერთა თუ პრაქტიკოსთა მიერ გამოთქმულ მოსაზრებებს სოფლის მეურნეობის მატერიალურ-ტექნიკური ბაზის სრულყოფის, შრომის მოტივაციის, წარმოების კოოპერირების და ინტეგრაციის ახალი ფორმების შემოღებისა და დანერგვის შესახებ შედეგები არ მოჰყოლია, რადგან ჯერ ერთი, ბიუროკრატიული სისტემის გამო ძალზე დიდ დროს მოითხოვდა „გამოგონება-დანერგვის“ პროცესი, მეორე, რადიკალურ სოციალურ-ეკონომიკურ ცვლილებებს არ შეესაბამებოდა სისტემის იდეოლოგია, მესამე, რაც მთავარი იყო აგრარულ სექტორში, მიწაზე და წარმოების

საშუალებებზე არსებობდა საზოგადოებრივი საკუთრება, მეოთხე, აგროსამრეწველო კომპლექსის დაგეგმვა და მართვა ხდებოდა ცენტრალიზებულად და სხვა.

ამრიგად, აგროსამრეწველო კომპლექსი როგორც დარგთა სისტემა, მბრძანებლურ-ადმინისტრაციულ სისტემაში ჩამოყალიბდა და იგი გამოიყო კვლევის, მართვის დაგეგმვის ცალკე ობიექტად.

მბრძანებლურ-ადმინისტრაციულ გარემოში აღნიშნული კომპლექსი დეფორმირებული სახით ფუნქციონირებდა, მაგრამ ნაკლოვანებებთან ერთად მას დადებითი ელემენტებიც გააჩნდა, რომელთა გათვალისწინება ვფიქრობთ თანამედროვე აგრობიზნესშიც შეიძლება.

აგროსამრეწველო კომპლექსის განვითარება კიდევ უფრო დიდ წინააღმდეგობებში აღმოჩნდა საბაზრო ეკონომიკაზე გარდამავალ პერიოდში.

საბაზრო ეკონომიკაზე დამყარებული აგროსამრეწველო ურთიერთობის შესწავლისას უნდა გავითვალისწინოთ, რომ საქართველოში ქვეყნის აღმავლობის სტრატეგია მრავალნაირი წარმოების შესაძლებლობებით უნდა აიგოს. ამასთან საჭიროა განისაზღვროს საგარეო ბაზრის ეკონომიკური თანამშრომლობის ფორმები ისე, რომ მაქსიმალურად იქნეს გამოყენებული ქვეყნის გეოპოლიტიკური მდებარეობა და ბუნებრივ-ეკონომიკური პირობები.

საქართველო მცირემიწიანი ქვეყანაა. დღეს მოსახლეობის ერთ სულზე მოდის 0,6 ჰექტარი სასოფლო-სამეურნეო სავარგული, მათ შორის 0,3 ჰექტარი დამუშავებაში მყოფი მიწაა, აქედან 0,16 ჰექტარი სახნავია, ამასთან გარანტირებული მოსავლის მისაღებად აუცილებელია მორწყვა და ამოშრობა. საჭიროა იმის გათვალისწინებაც, რომ საქართველო ტიპური სამთო მიწათმოქმედების ქვეყანაა, დაბლობზე მოდის ტერიტორიის 13 %, მთისწინებზე - 33,4 %, მთიანეთზე - 53,6 %. სოფლის მეურნეობაში გამოიყენება მთელი ტერიტორიის მხოლოდ 44 % (3 მილიონი ჰექტარი). სწორედ აღნიშნული პირობების ზეგავლენით უნდა ჩამოყალიბდეს მიწათმოქმედების კულტურა და საერთოდ აგროსამრეწველო ურთიერთობების განვითარებას საფუძვლად უნდა დაედოს მიწათმოქმედების ეროვნული ტრადიციები.

საბაზრო ურთიერთობათა ძირითად ორგანიზაციულ საფუძველს მიწის რეფორმა წარმოადგენს. დღეისათვის რეფორმის სამართლებრივი

ბაზაა კანონები „სასოფლო-სამეურნეო მიწის საკუთრების“ და „სასოფლო-სამეურნეო მიწის იჯარის“ შესახებ.

საქართველოში მიწის რეფორმის პროცესი დაიწყო 1992 წლის იანვრის დადგენილებით „მიწის პრივატიზაციის შესახებ“. დადგენილება ითვალისწინებდა საპრივატიზაციო მიწის ფონდის შექმნას. ამ ფონდმა მოიცვა პირადი დამხმარე მეურნეობის ნაკვეთების 200 ათასი ჰექტარი და დამატებით 650 ათასი ჰექტარი სახელმწიფო საკუთრების მიწის ფონდიდან. ე.ი. საპრივატიზაციო მიწის ფონდმა დასაწყისში შეადგინა 850 ათასი ჰექტარი და მასში შედიოდა როგორც სახნავი, ასევე მრავალწლიანი ნარგავები. მიწის საპრივატიზაციო ფონდი შეადგენდა მთელი სასოფლო-სამეურნეო სავარგულების 30 %-ზე ნაკლებს. მიწის პრივატიზაციის მონაცემები გვიჩვენებს, რომ დღეისათვის კერძო მფლობელობაშია სავარგულების 25,2 პროცენტი (იხ. ცხრილი 1.1). სასოფლო-სამეურნეო სავარგულებიდან ყველაზე მეტად

მიწის პრივატიზაციის მაჩვენებლები*

ცხრილი 1.1

№	საპარაულთა კატეგორიები	1986 წელი		1996 წელი		2001 წელი		2002 წელი	
		ათ. ჰა	%	ათ. ჰა	%	ათ. ჰა	%	ათ. ჰა	%
1	სასოფლო-სამეურნეო საპარაული, სულ	3267,1	100	2998,6	100	3019,7	100	3022,7	100
	კერძო საკუთრებაში	183,6	5,6	726,7	24,2	762,1	25,2	763	25,2
	სახელმწიფო საკუთრებაში	3083,5	94,4	2271,9	75,8	2257,6	74,8	2259,7	74,8
2	სახნავი, სულ	783,2	100	781,1	100	792,9	100	795,3	100
	კერძო საკუთრებაში	96,4	12,3	406,9	52,1	434,1	54,7	436,6	54,9
	სახელმწიფო საკუთრებაში	686,8	87,7	374,2	47,9	358,8	45,3	358,7	45,1
3	მრავალწლიანი ნარგავები, სულ	357	100	284,6	100	269,3	100	267,9	100
	კერძო საკუთრებაში	84,7	23,7	187,9	66,0	182,5	67,8	181,1	67,6
	სახელმწიფო საკუთრებაში	272,3	76,3	96,7	34,0	86,8	32,2	86,8	32,4
4	სათიბი, სულ	176,3	100	148	100	142,3	100	142,5	100
	კერძო საკუთრებაში	2,5	1,4	48	32,4	41,3	29,0	41,9	29,4
	სახელმწიფო საკუთრებაში	173,8	98,6	100	67,6	101	71,0	100,6	70,6
5	საძოვარი, სულ	1947,7	100	1774	100	1795,8	100	1797,2	100
	კერძო საკუთრებაში		0,0	83,9	4,7	84,8	4,7	83,6	4,7
	სახელმწიფო საკუთრებაში	1947,7	100,0	1690,1	95,3	1711	95,3	1713,6	95,3

* მიწის მართვის სახელმწიფო დეპარტამენტის მონაცემები.

პრივატიზებულია მრავალწლიანი ნარგავებით დაკავებული ფართობი – 67,6 %, ხოლო ყველაზე ნაკლებად საძოვრები – 4.7 %. ეს ძირითადად იმით აიხსნება, რომ საძოვრების უმეტესი ნაწილი მაღალმთიან ზონაშია მოქცეული, მეცხოველეობის დარგებიც განუვითარებელია და მამასადამე, საძოვრებზე მოთხოვნა დაბალია. ამას ემატება ის გარემოებაც, რომ დღეისათვის 600 ათასი ჰექტარი საძოვარი ეროზირებულია და მათი გამოყენება დამატებით ინვესტიციებს მოითხოვს.

დღეს სასოფლო-სამეურნეო სავარგულების 22 % არენდითაა გაცემული. 553,5 ათასი ჰექტარიდან 140 ათასი ჰექტარი გაცემულია 49 ათას ფიზიკურ პირზე, ხოლო 413,5 ათასი ჰექტარი 1,33 ათას იურიდიულ პირზე. ე.ი. ერთ ფიზიკურ პირზე არენდით გაცემული მიწის რაოდენობა შეადგენს 3,5 ჰექტარს, ხოლო ერთ იურიდიულ პირზე – 310,9 ჰექტარს. პრივატიზებული და არენდით გაცემული მიწები დამუშავებულია, მაგრამ შესაბამისი ეკონომიკური ზრდა ჯერ კიდევ არაა მიღწეული. გაუნაწილებელი მიწები კი თითქმის დამუშავებულია ან გამოყენებულია საძოვრებად ადგილობრივი ხელშეკრულებების საფუძველზე.

2002 წლის მონაცემებით სასოფლო-სამეურნეო პროფილის ორგანიზაციების მიწის საერთო ფართობი შეადგენს 2838,5 ათ. ჰექტარს, სასოფლო-სამეურნეო სავარგულებისა 2171,5 ათ. ჰექტარს, მათ შორის – სახნავია 351,1 ათასი, მრავალწლიანი ნარგავები – 77,8 ათასი, სათიბი – 92,8 ათასი, საძოვარი – 1649,8 ათასი ჰექტარი.¹

დღეს მიწების სამეურნეო პოტენციალის მაქსიმალურ გამოყენებას და საერთოდ საბაზრო ურთიერთობათა განვითარებას ძალზე ზღუდავს ის, რომ არ არსებობს მიწის ბაზარი. პირველ რიგში საჭიროა გაგრძელდეს მიწების შემდგომი განაწილების პროგრამების დამუშავება. პროგრამაში განსაზღვრული უნდა იყოს კერძო საკუთრებაში მიწების გადაცემის მეთოდი და უფლებები. პირველ მხარეში ვგულისხმობთ საკონკურენტო ფასების მეშვეობით მიწების გაყიდვას ან მათი გრძელვადიანი არენდით გაცემას (50 წლით), რაც შეეხება უფლებებს სხვა თანაბარ პირობებში მიწის შესყიდვის პრივილეგირებული უფლება

¹ საქართველოს სოფლის მეურნეობა 2001, სტატისტიკური კრებული, თბილისი, 2002, გვ. 18.

უნდა მიეცეს ფერმერულ მეურნეობებში დასაქმებულ მოსახლეობას. ვფიქრობთ, შეზღუდვების დაწესება სხვა მხრივ საბაზრო მეთოდებისათვის მიუღებელი იქნება. რაც შეეხება მიწათმოქმედების მასშტაბებსა და სტრუქტურებს, ეს საკითხები თვით ფერმერებმა უნდა გადაწყვიტონ.

დასახელებული ღონისძიებების განხორციელება გამოიწვევს კერძო ფერმერული მეურნეობების ზრდას, მსხვილი ერთეულების ფორმირებას და ფერმერების მომხმარებლის კატეგორიიდან მწარმოებლის კატეგორიაში გადასვლას.

სასოფლო-სამეურნეო წარმოების პრივატიზაციამ ლოგიკურად მოითხოვა სოფლის მეურნეობის პროდუქციის კონკურენტუნარიანი ბაზრების შექმნა. ეს კი შესაძლებელია კვების მრეწველობის პრივატიზაციითა და დემონოპოლიზაციით. მზარდი კონკურენციის მქონე საბაზრო ეკონომიკის განვითარება გამოიწვევს გადამამუშავებელი მრეწველობის საწარმოთა ამოქმედებას. აღნიშნულის მისაღწევად პრიორიტეტულ მიმართულებებად უნდა გამოიყოს:

- კვების მრეწველობის დარგში სახელმწიფო საწარმოთა პრივატიზაცია (საგარეო ვაჭრობის ორგანიზაციის ჩათლით);

- ფერმერებისათვის ხელშემწყობი პირობების შექმნა მათ საკუთრებაში არსებული კერძო საწარმოებისა და გადამამუშავებელი კოოპერატივების ჩამოყალიბებისათვის;

- გადამამუშავებელი მრეწველობის დარგებში ერთობლივი საწარმოებისა და უცხოური ფირმებისათვის თანაბარი პირობების შექმნა;

- შესაბამისი საკანონმდებლო ბაზის უზრუნველყოფა და საკონკურენციო პირობებზე კონტროლი;

- საბაზრო ინფრასტრუქტურის გაუმჯობესება.

პრივატიზაციის პროცესის მეორე და ვფიქრობთ არანაკლებ მნიშვნელოვანი მხარეა წარმოების აღდგენა ან ახალი წარმოების შექმნა. ფაქტობრივად საწარმოების გადაცემა კერძო მფლობელობაში განხორციელდა ყოველგვარი კაპიტალის გარეშე. მესაკუთრეები და თვით სახელმწიფოც კი საწარმოებს ხშირად ვერ უზრუნველყოფენ ძირითადი და საბრუნავი კაპიტალით. პრივატიზაციას მხოლოდ მაშინ შეუძლია საბაზრო ურთიერთობათა საფუძვლების შექმნა, თუ

გადამამუშავებელი მრეწველობის სექტორისათვის შეიქმნება შესაბამისი ფინანსური ბაზა და სათანადო ეკონომიკური გარემო. ფინანსური კაპიტალის მოძიების ძირითადი გზა შეიძლება იყოს ინვესტიორების მოზიდვა, ამ უკანასკნელის განხორციელება კი შესაძლებელი იქნება იმ შემთხვევაში, თუ ამოქმედდება აქციებით ვაჭრობის მექანიზმი და რა თქმა უნდა, იარსებებს შესაბამისი საკანონმდებლო ბაზა.

გადამამუშავებელი მრეწველობის დარგებს საბჭოურ სისტემაში სახელმწიფო კორპორაციები აკონტროლებდნენ. რა თქმა უნდა ასეთი სისტემა შეუსაბამო აღმოჩნდა საბაზრო პირობებისადმი და აუცილებელი შეიქმნა მონოპოლიური კვების მრეწველობის დარგების დემონოპოლიზაცია. პირველ რიგში ყურადღება უნდა დაეთმოს მარცვლეულის სექტორის დემონოპოლიზაციას და პრივატიზაციას. საქმე ის არის, რომ ეს სასიცოცხლოდ აუცილებელი სექტორი პურპროდუქტების და მეფრინველეობის სახელმწიფო კორპორაციის სახით 1995 წლამდე უმსხვილესი მონოპოლია იყო კვების და სოფლის მეურნეობის სექტორში. მსოფლიო ბანკის საორგანიზაციო მშენებლობის კრედიტის გამოყენებით შემუშავდა პურკორპორაციის რეორგანიზაციისა და დაშლის გეგმა. პირველ ეტაპზე განხორციელდა მცირემასშტაბიანი საწარმოების პრივატიზაცია, რეფორმის მეორე ეტაპზე დიდი საწარმოების პრივატიზებაც. 1996 წლიდან განხორციელდა მარცვლეულის შესანახი საშუალებებისა და წისქვილების ნაწილობრივი პრივატიზაცია, თუმცა მიზანშეწონილია, რომ მათი 51%-მდე დარჩეს სახელმწიფოს საკუთრებაში.

საბაზრო ურთიერთობათა ფორმირების საფუძველზე მნიშვნელოვანი ცვლილებები განიცადა სასოფლო-სამეურნეო პროდუქციის შიდა ბაზარმა. პრივატიზაციამ და დემონოპოლიზაციამ აგროსამრეწველო კომპლექსში გამოიწვია კერძო მარკეტინგის საჭიროება. ცენტრალიზებულ-მბრძანებლური სისტემის ღროს მსხვილ მეურნეობებს და კოლმეურნეობებს ემსახურებოდა სახელმწიფო აგროსერვისცენტრები. საბაზრო ეკონომიკის პირობებმა მოითხოვეს მათი კომერციულ კერძო სტრუქტურებად გარდაქმნა. მიზანშეწონილია გაგრძელდეს სოფლის მეურნეობის მომარაგებისა და განაწილების სისტემის გარდაქმნა. მხედველობაში გვაქვს წარმოების საშუალებების მომარაგებისა და პროდუქციის მარკეტინგის ორგანიზაციების ფორმირება

და ფუნქციონირება. ამ სისტემის ჩამოყალიბება ხელს შეუწყობს ფერმერულ მეურნეობებში წარმოების საშუალებების მოზიდვას და მათ მიერ წარმოებული პროდუქციის განაწილების არხების ამოქმედებას. მაშასადამე, როგორმის შემდეგი ეტაპი ამ სისტემაში უნდა იყოს წარმოების საშუალებების მიწოდებისა და პროდუქციის მარკეტინგის სისტემების სწრაფი დემონოპოლიზაცია. ამ გზით ჩამოყალიბდება წარმოების საშუალებების და პროდუქციის კონკურენტუნარიანი ბაზრები. სასაქონლო ბირჟების, კერძო სატრანსპორტო კომპანიების, სერვისკომპანიების და სასოფლო-სამეურნეო პროდუქციის გამსაღებელი კოოპერატივების სახით.

ზემოთ დასახელებული რეფორმების რეალიზაციისათვის გადამწყვეტი მნიშვნელობა აქვს აგროსამრეწველო კომპლექსის დაფინანსების ახალი სისტემის შექმნას. სოფლის მეურნეობისა და გადამამუშავებელი მრეწველობის ეკონომიკური მექანიზმის ამოქმედებაში სასიცოცხლოდ აუცილებელია კრედიტები, ზოლო ბაზარზე ორიენტირებული კომერციული საბანკო სისტემა კრედიტების გაცემის ოპტიმალური გზაა.

პრივატიზებული აგროსამრეწველო კომპლექსის ფინანსური უზრუნველყოფისათვის ძალზე დიდი მნიშვნელობა აქვს კრედიტების მიზანშეწონილ გამოყენებას და კაპიტალისა და კრედიტის ახალი წყაროების მოძიებას. პირველ რიგში საწარმოს მიმართულების, გაძღოლის სისტემების და წლის მანძილზე შემოსავალსა და გასავალს შორის თანაფარდობის გათვალისწინებით უნდა განისაზღვროს კრედიტზე მოთხოვნა და მიზანშეწონილობა. გადამწყვეტ როლს შეასრულებს ფერმერების უნარი ოპტიმალურად გამოიყენონ ნასესხები კაპიტალი და გასწიონ რისკი. ძნელია ყველა შესაძლებლობების განზოგადება, მაგრამ ფერმერი მძიმე მდგომარეობაში აღმოჩნდება, თუ შემოსავლების მეოთხედი ვალების და პროცენტების გადახდაზე დაიხარჯება. ამიტომ ფინანსურ ორგანიზაციებსა და ფერმერებს შორის აღნიშნული ურთიერთობები ორმხრივ მისაღებ ფინანსურ და ეკონომიკურ კრიტერიუმებს უნდა დაეფუძნოს.

სოფლის მეურნეობისა და გადამამუშავებელი მრეწველობის სტრატეგია დაფუძნებულია კრედიტის გაცემის არხებზე და ხელმისაწვდომობაზე. დღეს ამ სფეროში ვაკუუმი და მის შესავსებად

აუცილებელია ბანკების რეფორმის ოპტიმალური სტრატეგიების დამუშავება.

აგროსამრეწველო საწარმოებისათვის განკუთვნილი კრედიტის განსაზღვრისათვის აუცილებელია საჭირო კაპიტალის მოცულობის დეტალური შეფასება და მისი გამოყენების სფეროს დადგენა. მიწაზე კერძო საკუთრების დამკვიდრება ხელს შეუწყობს საინვესტიციო სესხების მიღებას. კრედიტების წარმატებით გამოყენების მისაღწევად შესაძლებელია დანახარჯების სრული ნუსხის შედგენა და გაანგარიშებათა სხვადასხვა ვარიანტების დადგენა.

გარდამავალ პერიოდში, როდესაც ჯერ კიდევ არ არის მიღწეული ეკონომიკური სტაბილიზაცია და ინფლაციის ნორმატიული მაჩვენებლები, არსებობს მომარაგების უთანაბრობა და დიდია ცუდი მოსავლის რისკი, განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია მოკლევადიანი კრედიტებით სარგებლობა. დღეს მსოფლიო ბანკის მიერ მოკლევადიანი კრედიტებისათვის გამოყოფილია 8,2 მილიონი დოლარი, ხოლო საკრედიტო კავშირების განვითარებისათვის 2 მილიონი დოლარი. საკრედიტო კავშირების ან საკრედიტო კორპორაციებისათვის უნდა შეიქმნას შესაბამისი საკანონმდებლო ბაზა, სადაც გათვალისწინებული იქნება სოფლის მეურნეობისათვის, განსაკუთრებით მთიან რეგიონებში კრედიტების გაცემა შეღავათიანი პირობებით, ხოლო ეკონომიკის გამოცოცხლებისა და აღმავლობის პერიოდში უნდა შეწყდეს ფინანსური დახმარებები და საპროცენტო განაკვეთი განისაზღვროს თვითრეგულაციის საბაზრო ძალებით.

დღეს ძალზე გაძნელებულია ფერმერების მხრიდან პროდუქციის რეალიზაცია. ეკონომიკური მოტივაციებიდან ამ საქმიანობის ორგანიზაციისათვის გათვალისწინებული უნდა იქნეს მოკლევადიანი კრედიტების გამოყოფა. საპროცენტო განაკვეთები შესაძლებელია განსხვავებული იყოს ფერმერებისათვის.

დიდ კაპიტალს მოითხოვს მიწების რეგისტრაციის სისტემის შექმნა. რეგისტრაციის სისტემის გარეშე ვერ იმუშავებს მიწის „ზარზე ორიენტირებული ეკონომიკა. სავსებით მოსალოდნელია, რომ საკუთრების უფლებების გაურკვევლობამ მიწის საბაზრო ღირებულების შემცირებაც გამოიწვიოს. პრობლემის გადასაჭრელად აუცილებელია მიწის ზუსტი რეგისტრის შესაქმნელად პროგრამების დამუშავება, სადაც რეგისტრაციის

ჩატარების მექანიზმთან ერთად წარმოდგენილი იქნება პროგრამის დაფინანსების წყაროებიც. ფინანსური რესურსების მობილიზაციასა და მათი პრიორიტეტულ დარგებზე და მიმართულებებზე განაწილებისათვის მიზანშეწონილად მიგვაჩნია სოფლის მეურნეობისა და სურსათის სამინისტროსთან საინვესტიციო ბანკის შექმნა.

სოფლის მეურნეობისა და კვების მრეწველობის საბაზრო ურთიერთობებზე გადასვლა ბევრადაა დამოკიდებული შესაბამის ორგანიზაციულ სტრუქტურის შექმნაზე. ბაზარზე დაფუძნებული აგროსამრეწველო ურთიერთობები ახალი ორგანიზაციული სტრუქტურის შექმნას მოითხოვს. საბაზრო ეკონომიკურ სისტემაში აგროსამრეწველო კომპლექსის ეკონომიკურ-ორგანიზაციულმა სტრუქტურებმა სამი ფუნქცია უნდა შეასრულოს: 1) რეგულირების, 2) მომსახურების უზრუნველყოფის; 3) ანალიზის. მარეგულირებელი ფუნქცია უნდა მოიცავდეს კვების პროდუქტების შემოწმებას, ხარისხების და სტანდარტების დადგენას, მისი განხორციელების კონტროლს, ფიტოსანიტარიული სტანდარტების შემოღებას და კონტროლს, ეპიდემიოლოგიური და შინაური საქონლის ავადმყოფობების კონტროლს. მეორე ფუნქცია - მომსახურების უზრუნველყოფა - უნდა მოიცავდეს: შიდა და საერთაშორისო ბაზრების შესახებ ინფორმაციულ მომსახურებას, აგროსამრეწველო კვლევას, ფერმერებისათვის საკონსულტაციო მომსახურებას და უმაღლეს აგროსამრეწველო განათლებას. ანალიზის ფუნქცია გულისხმობს აგროსამრეწველო სტატისტიკის შექმნას, შესაბამის ეკონომიკურ კვლევას, ინფორმაციის დამუშავებას და ანალიზს და სხვა.

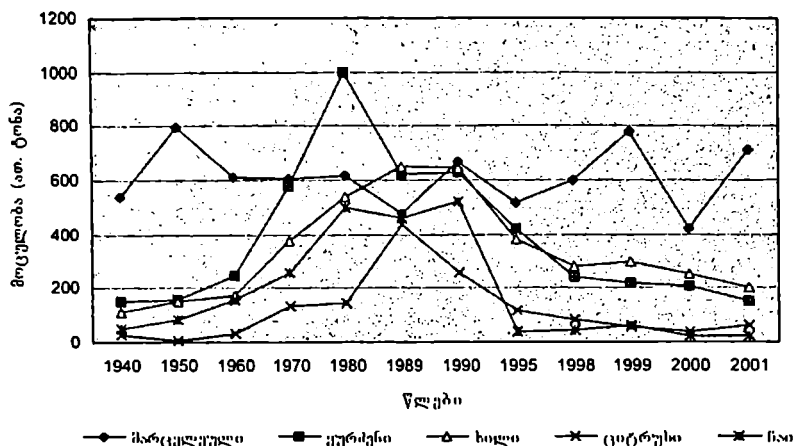
ეკონომიკურ-ორგანიზაციული სტრუქტურების მიერ ზემოთ დასახელებული ფუნქციების სწორად გამიჯვნა და შესაბამისი დელეგირება ხელს შეუწყობს საბაზრო ეკონომიკის ცვალებადი პირობების თავისდროულ განსაზღვრას, აგროსამრეწველო კომპლექსის საქმიანობის შესახებ სანდო და უაზლესი სტატისტიკური მასალის დამუშავებას და სწორი გადაწყვეტილებების მიღებას, ამ სექტორში სახელმწიფო პოლიტიკის ვარიანტების შემუშავებას და რეფორმების გაგრძელების სწორი სტრატეგიის შერჩევას. საბაზრო ეკონომიკის პირობები მკაცრ მოთხოვნებს აყენებს ორგანიზაციული სტრუქტურების მიმართ რაიონულ დონეზეც. დღევანდელი ასეთი დონის

ადმინისტრაციული სტრუქტურები ვერ უზრუნველყოფენ სოფლის მეურნეობის და გადამამუშავებელი საქმიანობის კოორდინაციას. დღეისათვის ფერმერების წილად მოდის სასოფლო-სამეურნეო პროდუქციის წარმოების მნიშვნელოვანი ნაწილი, ამიტომ ისინი გვევლინებიან კომპლექსური და ინტეგრირებული სასოფლო-სამეურნეო სისტემის მენეჯერებად და მათი საქმიანობა დაქვემდებარებულია საბაზრო გარემოსადმი. აქედან გამომდინარე, რაიონულმა ორგანიზაციულმა სტრუქტურებმა უნდა განახორციელონ არა მარტო ფერმერთა საქმიანობის კოორდინაცია, არამედ უზრუნველყონ მათთვის საშინაო და საგარეო ბაზრის შესახებ ინფორმაციული ბანკის შექმნა და გაუწიონ მათ შესაბამისი კონსულტაცია და მომსახურება. ასეთი რეფორმების გატარება გამოიწვევს კერძო ფერმერული მეურნეობის ორგანიზაციის და მართვის ძირითადი პრობლემის გადაჭრას და რაც მთავარია, ფერმერული მენეჯმენტი დაფუძნებული იქნება ფინანსურ კრიტერიუმებზე.

დღემდე საბაზრო ურთიერთობათა ორგანიზაციული საფუძვლების ფორმირება აგროსამრეწველო კომპლექსში კოორდინირებული რეფორმებისა და ეკონომიკური მოტივაციების გარეშე მიმდინარეობდა. ყოვლისმომცველი რეფორმებისათვის ჯერ კიდევ არაა შექმნილი ხელსაყრელი ეკონომიკური გარემო. აგროსამრეწველო კომპლექსი უმეტესწილად კონცენტრირებულია ტრადიციული სახელმწიფო საწარმოების რეორგანიზაციაზე, შესაბამისი ყურადღება და მხარდაჭერა არ აქვს კერძო სექტორს, რომელსაც შეუძლია პროდუქციის ძირითადი მოცულობის წარმოება.

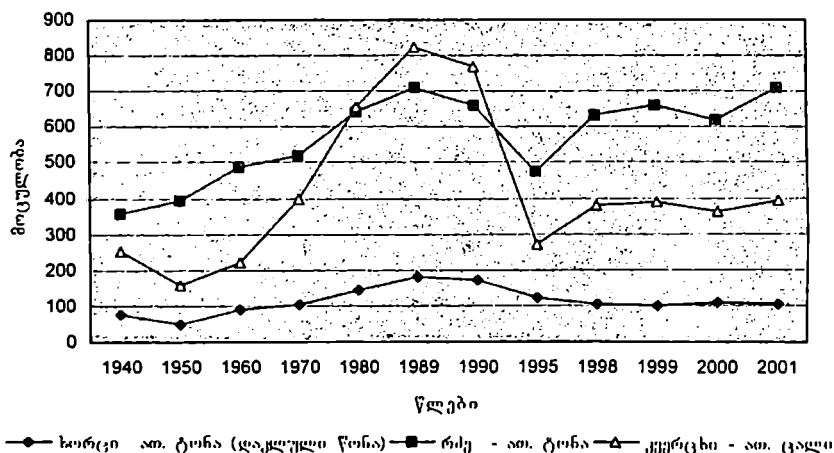
მემცენარეობისა და მეცხოველეობის პროდუქციის წარმოების დინამიკაზე მბრძანებლურ-ადმინისტრაციულ და საბაზრო ეკონომიკაზე გარდამავალ პერიოდში წარმოდგენას იძლევა სქემა 1.1 და სქემა 1.2.

მეცენარეობის პროდუქციის წარმოების
დინამიკა პერიოდების მიხედვით*

სქემა 1.1

მეცხოველეობის პროდუქციის წარმოების
დინამიკა პერიოდების მიხედვით*

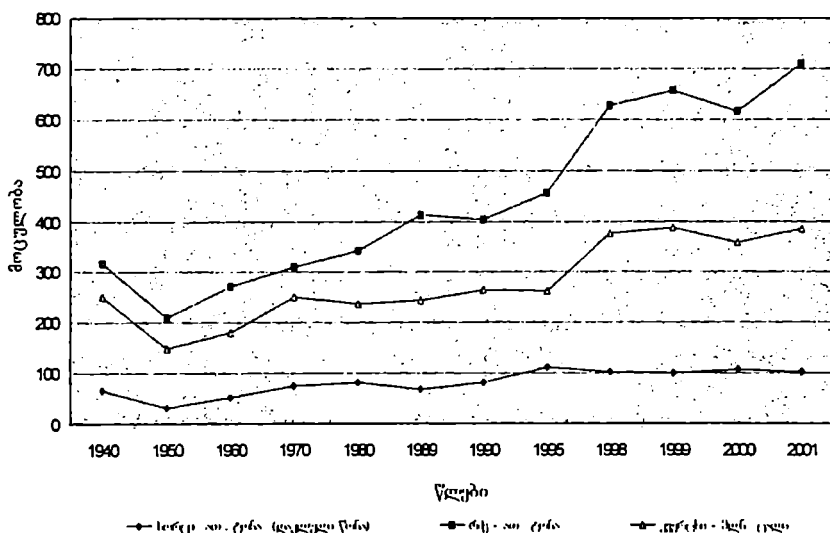
სქემა 1.2

* 1940-1989 წწ. მზრდნებლურ-ადმინისტრაციული პერიოდი. 1990-2001 წწ. საბაზრო ეკონომიკაზე გარდამჟალი პერიოდი.

სტეპებიდან ჩანს, რომ საბაზრო ეკონომიკაზე გარდამავალ პერიოდში სასოფლო-სამეურნეო პროდუქციის წარმოების მაჩვენებლები ჯერ კიდევ დაბალია წინა პერიოდის მაჩვენებლებთან შედარებით. 2001 წლის მონაცემებით ქვეყნის მთლიან შიდა პროდუქტში სოფლის მეურნეობის წილი შეადგენს 20,8%-ს, კვების მრეწველობისა – 12,1%-ს, სოფლის მეურნეობაში დასაქმებულია ეროვნულ ეკონომიკაში დასაქმებულთა საერთო რიცხოვნობის 56,6%, კვების მრეწველობაში – 2,1%. დღეს კერძო სექტორში იწარმოება მემცენარეობის პროდუქციის 95%-ზე მეტი და მეცხოველეობის პროდუქციის თითქმის 100%.

კერძო სექტორში პროდუქციის წარმოების დინამიკა ჩვენს მიერ ზემოთ განხილულ პერიოდებში არათანაბარზომიერია (იხ. სქემა 1-3; სქემა 1.4).

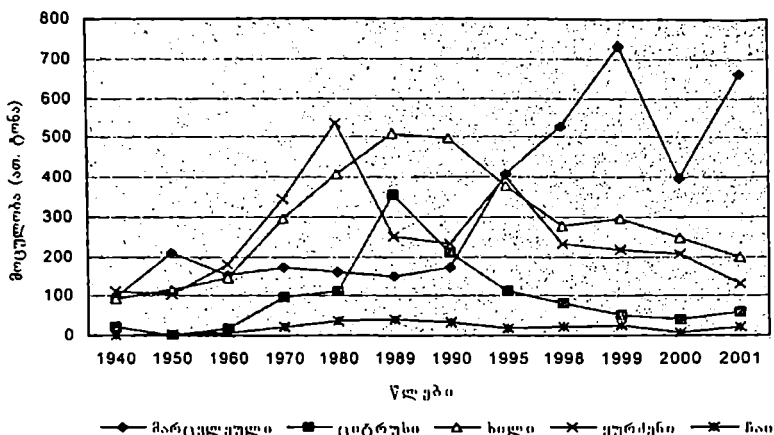
მეცხოველეობის პროდუქციის წარმოების დინამიკა
კერძო სექტორში პერიოდების მიხედვით*

სქემა 1.3

* 1940-1989 წწ. მგრძნობიერ-ადმინისტრაციული პერიოდი. 1990-2001 წწ. საბაზრო ეკონომიკაზე გარდამავალი პერიოდი.

მემცენარეობის პროდუქციის წარმოების დინამიკა
კერძო სექტორში პერიოდების მიხედვით *

სქემა 1.4

საბაზრო ეკონომიკაზე გარდამავალ პერიოდში წინა პერიოდთან კერძო სექტორში განსაკუთრებით გაიზარდა ხორცისა და მარცვლეულის წარმოება, თუმცა სასოფლო-სამეურნეო პროდუქციის უმეტესი სახეობის (გარდა პურპროდუქტებისა და კარტოფილისა) წარმოება ერთ სულზე გაანგარიშებით ჯერ კიდევ ვერ აღწევს 1989 წლის შესაბამის მაჩვენებლებს და ქვეყანა სასურსათო უსაფრთხოების დაკარგვის საშიშროების წინაშე დგას. აღნიშნულიდან გამომდინარე, აგროსამრეწველო კომპლექსში საბაზრო გარემოს შესატყვისი ეკონომიკურ-ორგანიზაციული მექანიზმის შექმნა პირველ რიგში მიმართული უნდა იყოს კვების პროდუქტებზე თვითუზრუნველყოფის მოკლევადიანი პროგრამების რეალიზაციაზე. ასეთი სტრატეგიით მიღწეული იქნება კონკურენტუნარიანი ეროვნული პროდუქციის წარმოება, ხოლო მომდევნო ეტაპზე სოფლის მეურნეობისა და გადამამუშავებელი მრეწველობის ინტეგრაციის საფუძველზე შესაძლებელი გახდება საერთაშორისო ბაზარზე გასვლა. ამისათვის, მაქსიმალურად უნდა იყოს გამოყენებული საქართველოს სოფლის მეურნეობის უპირატესობები ბუნებრივ-ეკონომიკური პირობების გათვალისწინებით.

* 1940-1989 წწ. მზრანებლურ-ადმინისტრაციული პერიოდი. 1990-2001 წწ. საბაზრო ეკონომიკაზე გარდამავალი პერიოდი.

**თავი 2. აგროსამრეწველო კომპლექსის არსი და
მისი შეფასების თეორიულ-მეთოდოლოგიური
საფუძვლები**

ეკონომიკურ ლიტერატურაში არსებობს აგროსამრეწველო კომპლექსის მრავალი განმარტება, რომლებიც მნიშვნელოვნად განსხვავდებიან ერთმანეთისაგან. ზოგიერთი ავტორი აგროსამრეწველო კომპლექსს ახასიათებს როგორც სოფლის მეურნეობისა და მასთან დაკავშირებული დარგების ეკონომიკური ურთიერთობის განსაკუთრებულ სისტემას ერთიანი გარე პირობებით.¹ ა.მ. ერმაკოვი აგროსამრეწველო კომპლექსს განმარტავს როგორც აგროსამრეწველო სინთეზის მატერიალიზაციის პროცესს,² ვ.პ. მოჟინი აგროსამრეწველო კომპლექსს განსაზღვრავს როგორც მატერიალური წარმოების დარგებისა და მომსახურების სფეროს ისეთი სისტემის ერთიანობას, რომელსაც გააჩნია ერთი ფუნქციონალური ამოცანა - სასოფლო-სამეურნეო ნედლეულისაგან მოხმარების საგნების ეფექტიანი წარმოება და რეალიზაცია,³ ზოლო ა.ი. პანჩენკო აგროსამრეწველო კომპლექსს განიხილავს, როგორც სახალხო მეურნეობის ინტეგრირებულ ქვესისტემას, რომელიც ობიექტურად არსებობს აღწარმოების მექანიზმში და უზრუნველყოფს ზოგიერთი ფუნქციის რეალიზაციას. ავტორის მიერ აგროსამრეწველო კომპლექსი განისაზღვრება როგორც სახალხო მეურნეობის დარგების ისეთი ინტეგრირებული სისტემა, რომელსაც აერთიანებს ერთიანი პროგრამა და განვითარების ერთიანი მიზანი.⁴ ვ.ა. ტიხონოვის მიერ აგროსამრეწველო კომპლექსი განმარტებულია როგორც მრეწველობის, სოფლის მეურნეობისა და მათთან დაკავშირებული დარგების ერთიანობა, რომელიც უზრუნველყოფს სოფლის მეურნეობის პროდუქციისა და საბოლოო პროდუქტის გაფართოებულ აღწარმოებას. აქვე განსაზღვრულია

¹Афанасенко И.Д., Экономические закономерности формирования агроиндустриального производства, М., 1980, გვ. 3.

²Социально – экономические проблемы агропромышленной интеграции, Ростовна Дону, 1985, გვ. 23 – 24.

³Можин В.П., Проблемы агропромышленного комплекса, М., 1980, გვ. 19.

⁴Панченко А.И., Проблемы развития производственно – экономических связей сельского хозяйства в системе АПК, М., 1981, გვ. 10 – 11.

აგროსამრეწველო წარმოების ეკონომიკური და სოციალური ფუნქციები. ვ.ა. ტიხონოვის განმარტებაში მთავარი განსხვავება წინა განმარტებებთან შედარებით ის არის, რომ აგროსამრეწველო წარმოების ეკონომიკური ფუნქციები დაკავშირებულია სოციალურ ფუნქციებთან¹.

ვ.ა. გრუზინოვი აგროსამრეწველო კომპლექსს განმარტავს როგორც სახალხო მეურნეობის სხვადასხვა დარგის ერთობლიობას, რომლებიც მონაწილეობენ სოფლის მეურნეობის პროდუქტების წარმოებაში, გადამუშავებასა და რეალიზაციაში. აგროსამრეწველო კომპლექსის ამოცანას შეადგენს მოსახლეობის კვების პროდუქტებითა და მოხმარების საგნებით მომარაგება გადახდისუნარიანი მოთხოვნის გათვალისწინებით.²

ო.კ. იასტრებოვას მიხედვით, აგროსამრეწველო კომპლექსი არის მრავალდარგობრივი ქვესისტემა, რომელიც საწარმოო და ეკონომიკური პროცესების მეშვეობით უზრუნველყოფს სასოფლო-სამეურნეო ნედლეულის წარმოებას, დამზადებას, გადამუშავებას, შენახვას, ტრანსპორტირებას, რეალიზაციას.³ „ზოგადი ეკონომიკური თეორიის“ სახელმძღვანელოში კი აგროსამრეწველო კომპლექსი განმარტებულია როგორც ფუნქციური მრავალდარგობრივი ქვესისტემა, რომელიც გამოხატავს სოფლის მეურნეობისა და მისი თანამდევი დარგების ურთიერთკავშირს და ურთიერთზემოქმედებას სასოფლო-სამეურნეო ტექნიკისა და სასოფლო-სამეურნეო პროდუქციის წარმოებით, ამ უკანასკნელის გადამუშავებითა და რეალიზაციით⁴. აღნიშნულ განმარტებაში განსაკუთრებულად გამოყოფილია სოფლის მეურნეობის წამყვანი როლი აგრარულ-სამრეწველო კომპლექსის სტრუქტურაში.

საინტერესოა ქართველ მეცნიერთა მოსაზრებები და განმარტებები აგროსამრეწველო კომპლექსის შესახებ. პროფ. ო. სადარეიშვილი და პროფ. ო. ქეშელაშვილი აგროსამრეწველო კომპლექსს განიხილავენ ორგანიზაციულად და ეკონომიკურად მჭიდროდაა დაკავშირებული ერთმანეთთან მიწის, ბიოკლიმატური პოტენციალის, შრომის, მატერიალური და წყლის რესურსების, აგრეთვე აუცილებელი

¹Тихонов В.А., АПК и проблемы его эффективности, М., 1982, გვ. 39.

²Грузинов В.П., Экономика предприятия и предпринимательство, М., 1994, გვ. 445.

³Ястребова О.К., Введение в агробизнес, М., 1994, გვ. 37.

⁴Общая экономическая теория, 1996, გვ. 295.

იმ დარგთა ერთობლიობის სახით, „რომლებიც ტექნოლოგიურად, ინფრასტრუქტურული პირობების მაქსიმალური გამოყენების მიზნით“¹

პროფ. ნ.ჭითანავა ასე გამარტავს აგროსამრეწველო კომპლექსს: „აგროსამრეწველო კომპლექსი ეს არის ეკონომიკის შედარებით ავტონომიური და ამასთანავე ინტეგრირების ქვესისტემა, რომელიც მოწოდებულია უზრუნველყოს გარკვეული მიზნის მიღწევა-კონკურენტუნარიანი, მაღალხარისხოვანი სასოფლო-სამეურნეო წარმოშობის პროდუქტით ბაზრის გაჯერება და საზოგადოებრივი მოთხოვნილების რაც შეიძლება სრული დაკმაყოფილება.“²

პროფ. ო. გაშაკიძის განმარტებით, „აგროსამრეწველო კომპლექსი არის ტექნოლოგიურად, ორგანიზაციულად და ეკონომიკურად ურთიერთდაკავშირებული დარგების ერთობლიობა, რომელთა ძირითადი მიზნებია: სოფლის მეურნეობის ნედლეულითა და მისი გადამუშავებით მიღებული სასურსათო პროდუქტებით მოსახლეობის მოთხოვნილების დაკმაყოფილება მეცნიერულად დასაბუთებული ნორმების მიხედვით; სოფლის სოციალური პრობლემების გადაწყვეტა; აგროსამრეწველო კომპლექსში ეფექტიანი კლავწარმოების პირობების შექმნა“³.

პროფ. ა. ჯიბუტის განმარტებით, აგროსამრეწველო კომპლექსი წარმოადგენს ეკონომიკურ ურთიერთობათა სისტემას სახალხო მეურნეობის ცალკეული დარგების საწარმოო კავშირების სახით, რომლებიც უზრუნველყოფენ სასოფლო-სამეურნეო ნედლეულის დამზადებას, გადამუშავებასა და მომხმარებელამდე დაყვანას. ავტორის მიერ სრულყოფილად წარმოდგენილი აგროსამრეწველო წარმოების ეკონომიკური ფუნქცია და დასაბუთებულია საწარმოო-ეკონომიკური კავშირები საბოლოო პროდუქტის კლავწარმოების სტადიებს შორის⁴.

პროფ. გ. ყუფუნია „აგროსამრეწველო კომპლექსის“ ტერმინის ნაცვლად გამოიყენებს ტერმინს „აგრომრეწველური კომპლექსი“ და აგრომრეწველურ წარმოებას განიხილავს როგორც „ერთი საერთო

¹ საღარიშვილი ო., ჯაბიძე დ., ქეშელაშვილი ო., აგროსამრეწველო ინტეგრაცია და მისი განვითარების პერსპექტივები საქართველოში, თბ., 1986, გვ. 78.

² ჭითანავა ნ., საბაზრო ეკონომიკა და აგროსამრეწველო კომპლექსის პრობლემები, თბ., 1993, გვ. 36.

³ საბაზრო ეკონომიკის ფორმირებისა და ფუნქციონირების პრობლემები საქართველოში, ეკონომიკური და სოციალური პრობლემების სამეცნიერო-კვლევითი ინსტიტუტის შრომების კრებული, ტ. I, თბ., 1996, გვ. 338.

⁴ Джибути А., Пути развития производственно — экономических отношений в региональной АПК, Тб., 1989, გვ. 9-10.

მიზნით გაერთიანებულ ურთიერთზემოქმედ სხვადასხვაგვარ საქმიანობათა ერთობლიობას, რომელიც გვევლინება ერთიან წარმოებრივ სოციალურ-ეკონომიკურ სისტემად¹.

ცნობილია, რომ დღეს საქმე გვაქვს მომხმარებლის ბაზართან, სადაც აქტიურია მომწოდებელი. აქედან გამომდინარე, წარმოების პროცესი აიგება მომხმარებლის მოთხოვნილების გათვალისწინებით. ფერმერული მეურნეობები უნდა მოქმედებდნენ საერთო მარკეტინგული პრინციპით: აწარმოონ ის, რაც გაიყიდება და არა გაყიდონ ის, რისი წარმოებაც შეუძლიათ. ამ მოთხოვნიდან გამომდინარე, ვფიქრობთ, აგროსამრეწველო კომპლექსს ასეთი განმარტება შეიძლება მიეცეს: აგროსამრეწველო კომპლექსი წარმოადგენს სახალხო მეურნეობის განსაზღვრული დარგების ფუნქციონალურ სისტემას, რომლის მიზანია გადახდის-უნარიანი მოთხოვნილების გათვალისწინებით მოსახლეობის კვების პროდუქტებითა და მოხმარების საგნებით უზრუნველყოფა.

აგროსამრეწველო კომპლექსის განვითარებამ ნიადაგი მოამზადა აგრარული წარმოების ორგანიზაციის უმაღლესი ეტაპის – აგრობიზნესის წარმოშობისათვის. ტერმინი „აგრობიზნესი“ პირველად გამოყენებულ იქნა აშშ-ში ჯონ დევისის მიერ 1955 წელს ერთ-ერთ მის საგაზეთო სტატიამში. ამავე წელს ბოსტონში მან გამოსცა წიგნი „აგრობიზნესის კონცეფცია“, სადაც რ.ა. გოლდბერგთან ერთად მოგვეცა აგრობიზნესის არსის პირველი მეცნიერული განმარტება. ეს განმარტება ასეთი იყო: „აგრობიზნესი არის ყველა სახის ოპერაციების ჯამი წარმოებასა და მომსახურებაზე სოფლის მეურნეობის მომარაგების სფეროში; საწარმოო ოპერაციები ფერმებში; სასოფლო-სამეურნეო ნედლეულის და მოხმარების საგნების შენახვა, გადამუშავება და განაწილება“². თუმცა უნდა აღინიშნოს, რომ ამ განმარტებას, ისე როგორც მთლიანად ნაშრომს აღწერილობითი, სტემატური ხასიათი ჰქონდა. მოგვიანებით თვით გოლდბერგიც აღნიშნავდა, რომ წიგნში „აგრობიზნესის კონცეფცია“ ავტორებმა მხოლოდ და მხოლოდ აღწერეს აშშ აგრობიზნესის განვითარების ალტერნატიული მიმართულებები.³

¹ ჩიკვა ლ. და სხვ., საქართველოს ეკონომიკა, თბ., 1995, გვ. 140-141.

² США: Современные экономические связи промышленности с сельским хозяйством, М., 1972, гл. 14.

³ Goldberg R.A., Agribusiness Coordination, Boston, 1968, гл. 5.

აგრობიზნესის შედარებით კონკრეტული განსაზღვრა მოგვცა უებსტერმა. მისი აზრით, აგრობიზნესი ეს არის ფერმების, სამრეწველო საწარმოთა და სასოფლო-სამეურნეო მოწყობილობებით და სამრეწველო დანიშნულების საგნებით მომარაგების საწარმოო ოპერაციათა გაერთიანება; სასოფლო-სამეურნეო პროდუქტების გადამუშავება და შენახვა; აგრეთვე მათი საშუალებით ვაჭრობა.¹

ზემოთ აღნიშნულ განმარტებაში ნაჩვენებია აგრობიზნესის არსის მხოლოდ ორგანიზაციული მხარე. კერძოდ, განმარტებაში უკვე თვალნათლივაა გამოკვეთილი სოფლის მეურნეობის, წარმოების საშუალებათა მწარმოებელი მრეწველობის დარგების, ვაჭრობის და მომსახურების სფეროს ფუნქციონალური კავშირები, თუმცა ამასთან ერთად აუცილებელია აგრობიზნესის ეკონომიკური პროცესის მიზნის ჩამოყალიბება, მისი გამოვლენის ფორმების და მეთოდების ასახვაც.

როგორც ჩანს ტერმინი „აგრობიზნესი“ იმ ეკონომიკური მოღონების ერთობლიობას გამოხატავს, რომელიც აგროსამრეწველო კომპლექსის არსშია მოცემული.

აგროსამრეწველო კომპლექსმა ევოლუციური განვითარების გზა განვლო. ამის შესაბამისად აგრობიზნესი თავისი ფუნქციებით, გამოვლენის ფორმებით და მეთოდებით მუდმივ ცვლილებებს განიცდიდა. ეს ცვლილებები გამოწვეული იყო სოფლის მეურნეობაში ტექნიკურ-ეკონომიკური და სოციალურ-ეკონომიკური პროცესებით, საკონტრაქტო და ინტეგრირებული კავშირებით, წარმოებისა და მომსახურების ფაქტორების სრულყოფილად გათვალისწინების აუცილებლობით და ა.შ.

აგროსამრეწველო კომპლექსის ჩამოყალიბებით შეიქმნა ქვეყნის სურსათით და სასოფლო-სამეურნეო ნედლეულით მომარაგების ახალი ეტაპი, რადგანაც აგროსამრეწველო კომპლექსი პირველ რიგში წარმოადგენს სასოფლო-სამეურნეო პროდუქციის წარმოებისა და რეალიზაციასთან დაკავშირებული სოციალურ-ეკონომიკური პროცესების კოორდინაციას და საწარმოთა და დარგების საქმიანობის ინტეგრაციას. აღნიშნული პროცესი თავიდანვე გულისხმობდა სოფლის მეურნეობის

¹ США: Современные экономические связи промышленности с сельским хозяйством, М., 1972, гл. 18.

მრეწველობასთან ინტეგრაციის ტექნიკურ-ეკონომიკურ და ორგანიზაციულ-ტექნოლოგიური პირობების შექმნას.

აგრობიზნესის ფუნქციონირებისათვის შესაბამისი პირობების არსებობაა საჭირო. პირველ ყოვლისა, აუცილებელია არსებობდეს მატერიალურ-ტექნიკური ბაზა იმ დარგებისათვის, რომლებიც სურსათს აწარმოებენ. დასაწყისისათვის შესაძლებელია ამ პირობების დაცვით დაიწყოს სოფლის მეურნეობის ინტეგრაცია მრეწველობის და ვაჭრობის დარგებთან. შემდგომი ვერტიკალური და ჰორიზონტალური კავშირების გაძლიერება უზრუნველყოფს აგრობიზნესის ყველა სფეროს საქმიანობის გაფართოებას.

აგრობიზნესის თანამედროვე სასაქონლო სისტემა ევოლუციური სტიქიური ძალების მოქმედების შედეგად ჩამოყალიბდა. თავდაპირველად აგრობიზნესში სახელმწიფო რეგულირების და პროტექციონიზმის პრობლემები აგროსამრეწველო კომპლექსის მხოლოდ ცალკეულ სფეროებს ან ცალკეულ დარგებს შეეხებოდა. აგრობიზნესის სტიქიური ფორმირება მიმდინარეობდა სოფლის მეურნეობის დარგის განვითარების თავისებურებათა გათვალისწინებით, პროდუქციის გადამუშავების მიზანშეწონილების შესაბამისად, მსოფლიო ბაზარზე კვების პროდუქტების გატანის, მისი ტრანსპორტირების, შენახვის და ა.შ. პირობების მიხედვით.

ინტეგრაციის პირველი საფეხურის ფორმირების შემდეგ დღის წესრიგში დადგა აგრობიზნესში მხარეთა თანამშრომლობის პრობლემა. მთავარი იყო აგრობიზნესის საერთო მიზნებთან შეთანხმებულიყო თანამშრომელთა კერძო ინტერესები. ასეთი შეთანხმების ძირითადი პრინციპები პირველად მეცნიერ რ. გოლდბერგის მიერ განისაზღვრა. მეცნიერის აზრით, აგრობიზნესის ე.წ. „საერთო მიზნები“ სწორად იქნება განსაზღვრული, თუ მასში მონაწილე მხარეები ერთგვარად შეაფასებენ სასაქონლო სისტემის კომპონენტების ურთიერთდამოკიდებულების არსს, ამ „საერთო მიზნის“ მიღწევის არსებულ და პოტენციურ გზებს და საშუალებებს¹. ამასთან მთავრობისა და ბიზნესმენების წინაშე დაისვა საკითხი შექმნილიყო სხვადასხვა

¹ Goldberg R.A., Agribusiness Coordination, Boston, 1968, გვ. 13.

სახის დაწესებულებები და ინსტიტუტები, რომლებიც დააკავშირებდნენ ერთმანეთთან სასაქონლო სისტემის ცალკეულ სტადიებს.

მაშასადამე, შეიქმნა გარემო პირობები იმისათვის, რომ განხორციელებულიყო სისტემის სახელმწიფო კოორდინაცია. თუმცა ეს უკანასკნელი რიგ სიძნელებთან და პრობლემებთან იყო დაკავშირებული. კერძოდ, სასურსათო სისტემის კოორდინაციამდე ფუნქციონირებდა ლოკალური ბაზრები, კოორდინაციის შემდეგ კი წარმოიქმნა მსხვილი შიდა და საერთაშორისო ბაზრების ჩამოყალიბების აუცილებლობა.

როგორც ვხედავთ, აგრობიზნესის ფორმირება ევოლუციური გზით, ეკონომიკური პროცესების ცენტრალიზებული მართვის გარეშე მიმდინარეობდა. თუმცა სახელმწიფოები პასიურ როლს ამ პროცესში არასდროს არ ასრულებდნენ. სახელმწიფოს როლის გაძლიერება აგრობიზნესის ფორმირებაში განსაკუთრებით შეინიშნება მეორე მსოფლიო ომის შემდგომ პერიოდში. მაგალითად: აშშ-ში 1946 წელს მიღებულ იქნა სახელმწიფო კანონი სოფლის მეურნეობის პროდუქტების რეალიზაციის შესახებ, რომლის თანახმადაც ფედერალური მთავრობა ვალდებულებას იღებდა ჩაეტარებინა კვლევა სოფლის მეურნეობის პროდუქციის მოძრაობის ყველა სტადიაზე, დაწყებული წარმოებიდან დამთავრებული მოხმარებამდე. ამავდროულად სახელმწიფო აფინანსებდა უშუალოდ სასოფლო-სამეურნეო წარმოებაში თეორიულ და გამოყენებით კვლევით სამუშაოებს. განსაკუთრებული ყურადღება ექცეოდა აგრობიზნესისათვის კადრების მოზადებას. ამისათვის ფუნქციონირებდა სასოფლო-სამეურნეო მარკეტინგის სკოლები (1949-1956 წწ.).

აგრობიზნესის განვითარებაში გარკვეული წარმატება იქნა მოპოვებული ნი-იან წლებში, როდესაც განსაკუთრებული ყურადღება მიექცა პროდუქციის გადამუშავებას, დატვირთვას, შენახვას, ტრანსპორტირებას, პროდუქციის სტანდარტიზაციის კვლევას, ამ სფეროსთან დაკავშირებული საქმიანობის შესახებ ინფორმაციის შეგროვებას და დამუშავებას. კვლევა განსაკუთრებით გაძლიერდა სასოფლო-სამეურნეო წარმოების და მომსახურების სფეროში, წარმოიშვა მისი შესაბამისი ტერმინიც „აგრომარკეტინგი“. აგრომარკეტინგის მიერ შეისწავლებოდა ფერმერიდან მომხმარებელამდე საქონლის

მრეწველობასთან ინტეგრაციის ტექნიკურ-ეკონომიკურ და ორგანიზაციულ-ტექნოლოგიური პირობების შექმნას.

აგრობიზნესის ფუნქციონირებისათვის შესაბამისი პირობების არსებობაა საჭირო. პირველ ყოვლისა, აუცილებელია არსებობდეს მატერიალურ-ტექნიკური ბაზა იმ დარგებისათვის, რომლებიც სურსათს აწარმოებენ. დასაწყისისათვის შესაძლებელია ამ პირობების დაცვით დაიწყოს სოფლის მეურნეობის ინტეგრაცია მრეწველობის და ვაჭრობის დარგებთან. შემდგომი ვერტიკალური და ჰორიზონტალური კავშირების გაძლიერება უზრუნველყოფს აგრობიზნესის ყველა სფეროს საქმიანობის გაფართოებას.

აგრობიზნესის თანამედროვე სასაქონლო სისტემა ევოლუციური სტიქიური ძალების მოქმედების შედეგად ჩამოყალიბდა. თავდაპირველად აგრობიზნესში სახელმწიფო რეგულირების და პროტექციონიზმის პრობლემები აგროსამრეწველო კომპლექსის მხოლოდ ცალკეულ სფეროებს ან ცალკეულ დარგებს შეეხებოდა. აგრობიზნესის სტიქიური ფორმირება მიმდინარეობდა სოფლის მეურნეობის დარგის განვითარების თავისებურებათა გათვალისწინებით, პროდუქციის გადამუშავების მიზანშეწონილების შესაბამისად, მსოფლიო ბაზარზე კვების პროდუქტების გატანის, მისი ტრანსპორტირების, შენახვის და ა.შ. პირობების მიხედვით.

ინტეგრაციის პირველი საფეხურის ფორმირების შემდეგ დღის წესრიგში დადგა აგრობიზნესში მხარეთა თანამშრომლობის პრობლემა. მთავარი იყო აგრობიზნესის საერთო მიზნებთან შეთანხმებულიყო თანამშრომელთა კერძო ინტერესები. ასეთი შეთანაწყობის ძირითადი პრინციპები პირველად მეცნიერ რ. გოლდბერგის მიერ განისაზღვრა. მეცნიერის აზრით, აგრობიზნესის ე.წ. „საერთო მიზნები“ სწორად იქნება განსაზღვრული, თუ მასში მონაწილე მხარეები ერთგვარად შეაფასებენ სასაქონლო სისტემის კომპონენტების ურთიერთდამოკიდებულების არსს, ამ „საერთო მიზნის“ მიღწევის არსებულ და პოტენციურ გზებს და საშუალებებს¹. ამასთან მთავრობისა და ბიზნესმენების წინაშე დაისვა საკითხი შექმნილიყო სხვადასხვა

¹ Goldberg R.A., Agribusiness Coordination, Boston, 1968, გვ. 13.

სახის დაწესებულებები და ინსტიტუტები, რომლებიც დააკავშირებდნენ ერთმანეთთან სასაქონლო სისტემის ცალკეულ სტადიებს.

მაშასადამე, შეიქმნა გარემო პირობები იმისათვის, რომ განხორციელებულიყო სისტემის სახელმწიფო კოორდინაცია. თუმცა ეს უკანასკნელი რიგ სიძნელებთან და პრობლემებთან იყო დაკავშირებული. კერძოდ, სასურსათო სისტემის კოორდინაციამდე ფუნქციონირებდა ლოკალური ბაზრები, კოორდინაციის შემდეგ კი წარმოიქმნა მსხვილი შიდა და საერთაშორისო ბაზრების ჩამოყალიბების აუცილებლობა.

როგორც ვხედავთ, აგრობიზნესის ფორმირება ევოლუციური გზით, ეკონომიკური პროცესების ცენტრალიზებული მართვის გარეშე მიმდინარეობდა. თუმცა სახელმწიფოები პასიურ როლს ამ პროცესში არასდროს არ ასრულებდნენ. სახელმწიფოს როლის გაძლიერება აგრობიზნესის ფორმირებაში განსაკუთრებით შეინიშნება მეორე მსოფლიო ომის შემდგომ პერიოდში. მაგალითად: აშშ-ში 1946 წელს მიღებულ იქნა სახელმწიფო კანონი სოფლის მეურნეობის პროდუქტების რეალიზაციის შესახებ, რომლის თანახმადაც ფედერალური მთავრობა ვალდებულებას იღებდა ჩაეტარებინა კვლევა სოფლის მეურნეობის პროდუქციის მოძრაობის ყველა სტადიაზე, დაწყებული წარმოებიდან დამთავრებული მოხმარებამდე. ამავდროულად სახელმწიფო აფინანსებდა უშუალოდ სასოფლო-სამეურნეო წარმოებაში თეორიულ და გამოყენებით კვლევით სამუშაოებს. განსაკუთრებული ყურადღება ექცეოდა აგრობიზნესისათვის კადრების მოზადებას. ამისათვის ფუნქციონირებდა სასოფლო-სამეურნეო მარკეტინგის სკოლები (1949-1956 წწ.).

აგრობიზნესის განვითარებაში გარკვეული წარმატება იქნა მოპოვებული 60-იან წლებში, როდესაც განსაკუთრებული ყურადღება მიექცა პროდუქციის გადამუშავებას, დატვირთვას, შენახვას, ტრანსპორტირებას, პროდუქციის სტანდარტიზაციის კვლევას, ამ სფეროსთან დაკავშირებული საქმიანობის შესახებ ინფორმაციის შეგროვებას და დამუშავებას. კვლევა განსაკუთრებით გაძლიერდა სასოფლო-სამეურნეო წარმოების და მომსახურების სფეროში, წარმოიშვა მისი შესაბამისი ტერმინიც „აგრომარკეტინგი“. აგრომარკეტინგის მიერ შეისწავლებოდა ფერმერიდან მომხმარებელამდე საქონლის

ფიზიკური ნაკადები, ფასწარმოქმნის პრობლემები, საკუთრების ფორმების ცვლილება, საქონლის რეალიზაციისას მეწარმის რისკი და სხვა. მაშასადამე, ამ ეტაპზე აგრობიზნესის საბაზრო მექანიზმი ახალ საფეხურზე ავიდა.

მსოფლიო ეკონომისტების ყურადღება 60-იანი წლების მეორე ნახევრიდან გამახვილებულია საბაზრო მექანიზმის მოქმედების შიგა ეკონომიკურ პროცესებზე. მოქმედებას იწყებს კონტრაქტების მოქნილი სისტემა, ზოლო ტერმინმა „სასოფლო-სამეურნეო მარკეტინგი“ მოიცვა ყველა ფუნქცია და მომსახურება, რომელიც ფერმერებს პროდუქციის საბოლოო მომხმარებელთან აკავშირებდა. აგრომარკეტინგულ კვლევაში დიდი როლი შეასრულა ამერიკელმა მეცნიერმა რ. კულსმა. მოგვიანებით აგრომარკეტინგულმა კვლევამ ახალი მიმართულებები მიიღო. მეტი ყურადღება მიექცა მიმოქცევის ხარჯების შესწავლის პრობლემას, მომხმარებლის ქცევის ანალიზს, მოთხოვნის და მიწოდების რეგულირების საკითხების დამუშავებას, რეკლამას, შრომის ანაზღაურების დონეს, დასაქმების დონეს, სოფლის მეურნეობის პროდუქციის მიმოქცევის და სასოფლო-სამეურნეო დანიშნულების წარმოების საშუალებათა წარმოების სფეროს. მარკეტინგის კონცეფცია გაერცვლა აგრობიზნესის ყველა სფეროზე. მან დიდი როლი შეასრულა აგრობიზნესის განვითარებაში.

საბჭოთა კავშირში აგროსამრეწველო კომპლექსის კვლევა 70-იან წლებში დაიწყო. ამასთან ეკონომისტებს შორის აგრობიზნესი გაიგივებული იყო აგროსამრეწველო კომპლექსთან. ეკონომიკის საბაზრო მოდელის პირობებში გაჩნდა აგრობიზნესის ტერმინი და შესაბამისი განმარტებაც. თუმცა ეს უკანასკნელი სხვადასხვა ავტორთა მიერ სხვადასხვაგვარად განისაზღვრება. ეკონომისტთა ერთი ჯგუფის განმარტებით, „აგრობიზნესი არის სოფლის მეურნეობის აუცილებელი რესურსებით უზრუნველყოფის და სურსათის და ტექნიკური ნედლეულის წარმოების, გადამუშავებისა და განაწილების სპეციფიკური ფორმა. აგრობიზნესის მიზანია შემოსავლების მაქსიმიზაცია მოთხოვნათა დაკმაყოფილების მიზნით“¹.

ო. კ. იასტრეხოვა აგროსამრეწველო კომპლექსს და აგრობიზნესს განასხვავებს როგორც რაოდენობრივი, ასევე ხარისხობრივი

¹ Общая экономическая теория, М., 1996, гл. 297.

მაჩვენებლების მიხედვით. ავტორის აზრით, მათ შორის მთავარ განმასხვავებელ ნიშანს წარმოადგენს აგროსერვისის შემადგენლობაში სახელმწიფო რეგულირების სისტემის ჩართვა¹.

„აგრობიზნესის“ ცნებას შედარებით ფართო მნიშვნელობით განიხილავს მ. ტრეისი. იგი აგრობიზნესში აერთიანებს როგორც სოფლის მეურნეობის დარგებს, ასევე დარგებს, რომლებიც სოფლის მეურნეობას აწვდიან რესურსებს, ახდენენ პროდუქციის რეალიზაციას, გადამუშავებასა და განაწილებას².

პროფ. ო. საღარეიშვილი აგრობიზნესს მიაკუთვნებს სასაქონლო წარმოების ნებისმიერ სამეურნეო გარიგებას, რომელშიც მონაწილეობენ სოფლის მეურნეობის, სამრეწველო და სამომხმარებლო სფეროს წარმომადგენლები სხვადასხვა მხარის სამეურნეო თანამშრომლებიდან სარგებელიანობის მიღების მიზნით³.

ვფიქრობთ, ტერმინები „აგროსამრეწველო კომპლექსი“ და „აგრობიზნესი“ მექანიკურ ანალოგებს არ წარმოადგენენ. აღნიშნულის დასადასტურებლად საჭიროა აგროსამრეწველო კომპლექსის და აგრობიზნესის სტრუქტურების შესწავლა ფუნქციური და დარგობრივი ნიშნების მიხედვით.

ეკონომიკის საბაზრო მოდელზე გადასვლამ არსებითი ცვლილებები გამოიწვია აგროსამრეწველო კომპლექსის ეკონომიკურ-ორგანიზაციულ ურთიერთობებში. წარმოების საშუალებებზე კერძო საკუთრების დამკვიდრებამ, საკუთრების ფორმებს შორის თანაფარდობის ცვლილებამ, საბაზრო ინფრასტრუქტურის შექმნამ, მართვის ახალმა ორგანიზაციულმა სტრუქტურამ, მსოფლიო ინტეგრაციულ სისტემაში ჩართვამ ჩამოაყალიბა ახალი ტიპის ეკონომიკურ-ორგანიზაციული სტრუქტურები. აგროსამრეწველო კომპლექსში ამ სტრუქტურების საშუალებით შესაძლებელია საწარმოო ძალებისა და წარმოებით ურთიერთობათა შორის კოორდინაცია, მათ შორის დაუბალანსებლობის შემცირება, რესურსული პოტენციალის მაქსიმალური უკუგებით გამოყენება, შიდადარგობრივი და დარგთაშორისი

¹ Ястребова О. К., Введение в агробизнес, М., 1994, гл. 297.

² Трейси М., Сельское хозяйство и продовольствие в экономике развитых стран, М., 1995, гл. 5.

³ Сагарейшвили О., Аграрный бизнес, ж. „Общество и экономика“, №5, 1998, гл. 5.

პროპორციულობის უზრუნველყოფა, საწარმოო ინტეგრაციული პროცესების წარმართვა საბაზრო მოთხოვნების შესაბამისად და ა.შ.

აგროსამრეწველო კომპლექსში ეკონომიკურ-ორგანიზაციული ურთიერთობის ხასიათს მრეწველობასა და სოფლის მეურნეობას შორის საწარმოო-ეკონომიკური და ორგანიზაციული კავშირები განსაზღვრავს. ამ კავშირების აღმოცენება და განვითარება დაფუძნებული უნდა იყოს შრომის საზოგადოებრივი დანაწილების სრულყოფაზე, ინტეგრაციის ეტაპობრივ განვითარებაზე, მხარეთა შორის ინტერესების დაბალანსებაზე, საკუთრების ფორმათა შორის ოპტიმალურ თანაფარდობებზე, შესაბამის სამართლებრივ ბაზაზე, სამეურნეო შედეგების ორიენტაციაზე.

დღეს აგროსამრეწველო კომპლექსი ინტეგრაციული კავშირების დაბალი დონით გამოირჩევა. კონკურენტუნარიანი პროდუქციის წარმოებისათვის, საბაზრო მაკროეკონომიკურ-ორგანიზაციული ურთიერთობის სისტემის შექმნისათვის ნელდელულის წარმოების, გადამუშავებისა და რეალიზაციის რგოლების ტექნოლოგიურად, ორგანიზაციულად და ეკონომიკურად გაერთიანება იმ შემთხვევაში იქნება ეფექტიანი, თუ აღწარმოების ყველა სტადიაზე კომპლექსურად და მიზანმიმართულად გამოიყენება წარმოების ფაქტორები.

ეკონომიკურ-ორგანიზაციული ურთიერთობების საბაზრო ეკონომიკის მოთხოვნების შესაბამისად ფორმირებაში განსაკუთრებული როლის შესრულება შეუძლია ორგანიზაციულ-მმართველობით ფაქტორს. ეკონომიკურ-ორგანიზაციული და მმართველობითი ურთიერთობები წარმოების ფაქტორებისა და წარმოებით ურთიერთობათა ურთიერთქმედებით ყალიბდება და მათ შორის დაბალანსებული განვითარება უზრუნველყოფს აგროსამრეწველო კომპლექსის საწარმოო პოტენციალის მაღალ უკუგებით გამოყენებას, დინამიკურს და რეგულირებადს ხდის ეკონომიკურ-ორგანიზაციული სისტემის სტრუქტურას და კავშირებს.

აგროსამრეწველო კომპლექსში ეკონომიკურ-ორგანიზაციულმა და მმართველობითმა ურთიერთობებმა წარმოების მოტივაციისა და ინტეგრაციის როლი უნდა შეასრულოს. დღეს ამ როლის შესრულებას ხელს უშლის შემდეგი ფაქტორები:

- საწარმოთა არასწორი რეორგანიზაცია, პრივატიზაციის დაუმთავრებლობა;

- ორგანიზაციული სტრუქტურების მოუწესრიგებლობა ქვეყნის, რეგიონისა და რაიონის დონეებზე;

- მატერიალური, საფინანსო და საკრედიტო რესურსების დეფიციტი, რესურსებით საწარმოთა მომარაგების პრობლემა;

- თანამედროვე საბანკო-საკრედიტო სისტემის განუვითარებლობა, ფერმერებისათვის რეგულარული კრედიტის მიღების შეუძლებლობა;

- საკანონმდებლო სამართლებრივი ბაზის მოუწესრიგებლობა;

- სოფლის მეურნეობისა და კვების მრეწველობის საბაზრო ურთიერთობებზე გადასვლის არასათანადო ტემპები;

- სექტორის საექსპორტო პოტენციალის შემცირება და პერსპექტიული საექსპორტო ბაზრების შეუსწავლელობა;

- საინვესტიციო ფონდების ნაკლებობა;

- საშინაო და საგარეო ეკონომიკური ურთიერთობების მოუწესრიგებლობა;

- სოციალური და ეკონომიკური სტატისტიკის არასაიმედოობა;

- მოუწესრიგებელი სატრანსპორტო სისტემა;

- მეცნიერული კვლევის შენელება და მეცნიერების და ტექნიკის მიღწევების წარმოებაში დანერგვის მოტივაციის იგნორირება და სხვა.

აგრარული პოლიტიკის მთავარი ამოცანა უახლოესი მომავლისათვის არის აგროსამრეწველო კომპლექსის პროდუქციაზე მოთხოვნა-მიწოდების წონასწორობის დამყარება. აღნიშნული წონასწორობა გადაჭრის ძირითადი სახეების პროდუქციასა და ნედლეულზე ქვეყნის მოთხოვნილების დაკმაყოფილებას, ეს კი შექმნის პირობებს იმისათვის, რომ საქართველომ მოახერხოს საერთაშორისო ბაზარზე აგროსამრეწველო კომპლექსის პროდუქციის მნიშვნელოვანი ნაწილის ექსპორტიც. გასათვალისწინებელია, რომ კერძო საკუთრებისათვის უახლოეს მომავალში უფრო ხელსაყრელი და სრული გარემო პირობები შეიქმნება. საკუთრების ეს ფორმა კი პროდუქციის წარმოების გაზრდის და ეფექტიანობის ამაღლების საიმედო პოტენციალია. ჯერჯერობით საქართველოში აგრარული სექტორის განვითარებისათვის სასურველ საფუძველს ქმნის ტრადიციული პროდუქციის წარმოება, როგორიცაა: ციტრუსი, ჩაი, ღვინო, დაკონსერვებული ბოსტნეული, ხილი. თუმცა პერსპექტივაში დასაზუსტებელია ზოგიერთი მათგანის წარმოების შესაძლებლობები.

საერთაშორისო ვაჭრობაში აქტიური წარმომადგენელი ძალა

იქნება კერძო სექტორი სახელმწიფო პროტექციონიზმით, რაშიც გადამწყვეტი მნიშვნელობა ექნება კარგად განვითარებულ ინფრასტრუქტურას.

დღეს, ეკონომიკურ-ორგანიზაციული და მმართველობითი ურთიერთობები შემთხვევითობის პრინციპის, ბუნებრივი და ეკონომიკური კანონების უგულვებელყოფის საფუძველზე, საბაზრო ეკონომიკური ბერკეტებისა და სტიმულების გარეშე ყალიბდება. საბაზრო ეკონომიკურ ორგანიზაციული ურთიერთობების დამკვიდრებისათვის აუცილებელია შემუშავდეს ამ ურთიერთობათა სრულყოფის ამოცანები. სასურველია იგი შემდეგ მიმართულებებს ემყარებოდეს:

1. სასოფლო-სამეურნეო წარმოების და კვების მრეწველობის შემდგომი განვითარებისათვის ხელსაყრელი მაკრო და მიკრო გარემო პირობების შექმნას; სამეურნეო საქმიანობაზე მოქმედი მაკრო გარემო პირობებში ვგულისხმობთ: ეკონომიკურ ფაქტორებს (უცხოური ვალუტის ღია რეჟიმი, ადგილობრივი ბიუჯეტი, ვაჭრობის ღია რეჟიმი), ბუნებრივ ფაქტორებს (მიწა, წყლის რესურსები, მცენარეთა და ცხოველთა სამყარო, ჰავა, რელიეფი და სხვა); მეცნიერულ-ტექნიკურ ფაქტორებს (წარმოების მექანიზაცია და ავტომატიზაცია, ენერგეტიკის განვითარება, მიკროპროცესული ტექნიკის საფუძველზე კომპიუტერიზაცია, ტრანსპორტის ახალი სახეების განვითარება, ბიოტექნოლოგიის განვითარება, ახალი სახეობის პროდუქციის შექმნა); დემოგრაფიულ ფაქტორებს (მოსახლეობის რიცხოვნობა, მისი ზრდის ტემპი, სტრუქტურა, მსყიდველობითი უნარიანობა); პოლიტიკურ ფაქტორებს (საწარმოთა საქმიანობის რეგულირების შესახებ კანონმდებლობითი საქმიანობა, საგარეო ეკონომიკური კავშირები და სხვა); კულტურული გარემოს ფაქტორებს (ფასეულობათა სისტემები, განათლების დონე, ქცევის ნორმები, საქველმოქმედო საქმიანობა და სხვ.).

მიკროგარემო ფაქტორებში უნდა განვიხილოთ: წარმოება, მატერიალურ-ტექნიკური მომარაგება, საფინანსო სამსახური, ბუღალტერია, მმართველობა, მარკეტინგი, სამეცნიერო-კვლევითი სამსახური და სხვა.

2. საადგილმამულო ურთიერთობათა სრულყოფას მიწის რეფორმის დასრულებით და მეურნეობრიობის ფორმების გარდაქმნით. ყოფილ

მოკავშირე რესპუბლიკებს შორის საქართველო ერთადერთია, სადაც აგრარულ წარმოებაში და გადამამუშავებელ მრეწველობაში მოხდა კოლექტიური და სახელმწიფო სექტორების ტოტალური პარალიზება. მამასადამე, ეკონომიკურ-ორგანიზაციულ ურთიერთობათა სრულყოფა კერძო სექტორის საბაზრო ეკონომიკის პირობებისადმი ადაპტირების გზით უნდა წარიმართოს. რეფორმების გაგრძელება ამ სფეროში უნდა ითვალისწინებდეს სახელმწიფო მფლობელობაში დარჩენილი მიწის და ქონების სწრაფ პრივატიზაციას მარტივი მექანიზმებით და კერძო მესაკუთრეების ნებაყოფლობით გადაჯგუფებას ახალ ფერმერულ სტრუქტურებში.

კერძო საკუთრებაში არსებული მიწის არენდით გაცემა და გაყიდვის უფლება ჩამოაყალიბებს მიწის ბაზარს. ზემოთ დასახელებული და სხვა კანონები და დებულებები უზრუნველყოფს მიწის გამოყენების რეგულირების შესაბამის მექანიზმს. საბაზრო სოფლის მეურნეობას არ შეუძლია ფუნქციონირება მიწის ბაზრის გარეშე. მაგრამ სპეციალური და გარემოს დაცვის ამოცანები მოითხოვენ მიწის ბაზრის რეგულირების საკითხების მოგვარებასაც.

მიწის ბაზრის ჩამოყალიბების აუცილებელი პირობაა მიწის კადასტრული სამუშაოების ჩატარება. მიწის ბაზრის განვითარების საფუძველზე ბანკები შეძლებენ მიწა მიიღონ როგორც გირაო ინვესტიციებისა და საბრუნავი კაპიტალის სესხისათვის, რაც უზრუნველყოფს საბაზრო ურთიერთობების შემდგომ განვითარებას სოფლის მეურნეობაში.

3. აგროსამრეწველო კომპლექსის პროდუქციისა და ამ სექტორის მომსახურებისათვის კონკურენტუნარიანი შიდა ბაზრის შექმნას. ამისათვის საჭიროა: სახელმწიფოს მფლობელობაში დარჩენილი მიწისა და ქონების პრივატიზაციის დამთავრება; სასოფლო-სამეურნეო წარმოებისათვის შესაბამისი დამხმარე სამსახურების შექმნა (კონკურენციისა და ბაზრის ფუნქციონირებისათვის დასახელებული ღონისძიებები პრიორიტეტული იქნება); ანტიმონოპოლიური რეგულირება; კერძო წარმოებისათვის ხელსაყრელი გარემოს შექმნა; პროგრესული ცვლილებების განხორციელება სექტორის მატერიალურ-ტექნიკურ უზრუნველყოფაში; პროგრესული ტექნოლოგიების დანერგვა პროდუქციის წარმოებასა და რეალიზაციაში; უცხოური

ინვესტიციებისათვის შესაბამისი სამართლებრივი ბაზის შექმნა; კერძო საქონელმწარმოებელთა თავისუფლების უზრუნველყოფა, სასოფლო-სამეურნეო და გადამამუშავებელ მრეწველობაში მოქნილი ფინანსური სისტემის შექმნა;

4. მართვის მექანიზმის სრულყოფას. აქ გადამწყვეტი როლი ენიჭება მართვის ახალი ორგანიზაციული სტრუქტურების შექმნას და ზოგიერთი მართვის ორგანიზაციულ-ეკონომიკური მექანიზმის რესტრუქტურისაციას.

მიზანშეწონილია შეიქმნას მართვის ისეთი ორგანიზაციული სტრუქტურები, რომლებიც ბარიერს მოუხსნიან ბაზარზე აგრობიზნესის საჭიროებებს. მართვის საბაზრო მექანიზმმა უნდა უზრუნველყოს ეკონომიკური წესრიგის დამყარება ბუნებრივად. ეკონომიკის მართვისათვის არსებითი მნიშვნელობა აქვს სამი ფაქტორის გათვალისწინებას: ა) სახელმწიფო მართვას; ბ) საკუთრივ ეკონომიკას; გ) ბაზრის მექანიზმს. მაშასადამე, საბაზრო ეკონომიკის სისტემაში მართვის დანიშნულებაა რესურსების გარდაქმნისათვის დასახული მიზნების და გეგმების შესაბამისად უზრუნველყოს ეკონომიკის ეფექტიანი ფუნქციონირება. წარმოების აღდგენისა და განვითარების საქმეში გარკვეული წვლილი უნდა შეასრულოს მმართველობის ადგილობრივი ორგანოების როლის ამაღლებამ;

5. საგარეო ეკონომიკური კავშირების გაძლიერებას. საქართველოსათვის მნიშვნელოვანია ტრადიციული საექსპორტო საქონლის წარმოების აღდგენა. ამ მიზანმა ასახვა უნდა ჰპოვოს აგრობიზნესის განვითარების მოკლევადიან პროგრამაში, საგარეო ეკონომიკური და საკადრო პოლიტიკა უნდა ემსახურობდეს სამამულო პროდუქციის მწარმოებელთა ინტერესების დაცვას.

დღეისათვის საქართველო ინარჩუნებს იმპორტის შედარებით ღია რეჟიმს (ერთიანი ტარიფი და საიმპორტო კვოტების უქონლობა). ეს ფირმებს საშუალებას აძლევს ჰქონდეთ იმპორტის თავისუფლება. თუმცა საკითხები შესწავლას მოითხოვს შიდა ბაზრის პრობლემებთან კავშირში. მხედველობაში გვაქვს შიდა ბაზრის სტაბილიზაციის უზრუნველყოფა. კერძოდ, საბაზრო კონიუნქტურის ცვლილების მიხედვით აუცილებელია განხორციელდეს, იმპორტულ პროდუქციაზე ისეთი ღონისძიებები, როგორიცაა: უსაფრთხოების დაცვა, საბაჟო-

საკომპენსაციო გადასახადი და სხვა.

ვფიქრობთ, გაცნობიერებასა და დეტალურ შესწავლას მოითხოვს იმპორტ-ექსპორტის თანამედროვე პოლიტიკა.

6. ეკონომიკურ-ორგანიზაციული ურთიერთობების ფორმირებაში განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია ინვესტიციები. ცნობილია, რომ სასოფლო-სამეურნეო წარმოება სეზონურობით ხასიათდება. ეს იწვევს შემოსავლების სეზონურობასაც. ამასთან დღეს გაძნელებულია (ოჯახური) ფერმერული მეურნეობების მიერ პროდუქციის რეალიზაცია, ხოლო ამ უკანასკნელიდან მიღებული შემოსავლების წილი მეტად მცირეა. ეს თავისებურებები ობიექტური აუცილებლობით მოითხოვს ამ დარგისათვის კრედიტების გამოყოფას. ინვესტიციების გარეშე ვფიქრობთ, საერთოდ შეუძლებელია რეფორმების გატარება. აგროსამრეწველო კომპლექსში რეფორმებისათვის აუცილებელია ზუსტად განისაზღვროს მისი სფეროებისათვის საჭირო ფინანსური და მატერიალური რესურსების რაოდენობა.

მსოფლიო გამოცდილება ადასტურებს, რომ ინვესტიციებს აქტიურად მაღალგანვითარებულ ქვეყნებში იყენებენ ეროვნული ეკონომიკის ასაღორძინებლად. ინვესტიციები გარდამავალ პერიოდში გადაჭრის მაღალი სამრეწველო რისკის პრობლემას, სადაზღვევო და სხვა საგარანტიო ფონდების შექმნა უზრუნველყოფს ბიზნესს ხელმისაწვდომი საკრედიტო რესურსებით და ა.შ. ინვესტიციებში პრიორიტეტი უნდა მიენიჭოს აგროსამრეწველო კომპლექსის მესამე სფეროს განვითარებას და იმ დარგებს, რომლებიც სოფლის მეურნეობას ემსახურება.

ვფიქრობთ, აგროსამრეწველო კომპლექსში საბაზრო ურთიერთობათა ჩამოყალიბება მიწაზე კერძო საკუთრების საკითხების გადაჭრასთან ერთად სწორედ აქედან უნდა დაწყებულიყო. პრობლემისადმი ასეთი მიდგომა უზრუნველყოფდა გადამამუშავებელი დარგების რეკონსტრუქციას და მნიშვნელოვანწილად შეამცირებდა იმ დანაკარგებს, რომელსაც ადგილი აქვს აგრარულ ეკონომიკაში. გარდა ამისა, ფერმერები უშუალოდ შეძლებდნენ ბაზარზე შეღწევას და, რაც მთავარია, საშინაო ბაზარი დაცული იქნებოდა არასასურველი იმპორტული სურსათისაგან;

7. საბაზრო ეკონომიკაზე დაფუძნებული თვითრეგულირებადი

აგრობიზნესის შექმნა ისეთი პრინციპების გათვალისწინებით, როგორიცაა: მეწარმეობა, დეკონგლომერაცია, კაპიტალის ხელმისაწვდომობა. მეწარმეობა სასაქონლო პროდუქციის გამოშვებით არ შემოიფარგლება, აუცილებელია ახალი პროდუქციის გამოშვება და ბაზარზე გასვლა, რაც შრომის მსოფლიო დანაწილების გათვალისწინებით გაღრმავებულ სპეციალიზაციას მოითხოვს. საბჭოური სისტემის პირობებში საქართველოში აღმოცენებული სოფლის მეურნეობის სპეციალიზაცია დაიშალა. ახალი სპეციალიზაცია საბაზრო გარემოს მოთხოვნების მიხედვით უნდა დადგინდეს, რაც სოფლის მეურნეობის დარგების ახალი მასშტაბების განსაზღვრას და განვითარებას საჭიროებს.

ეკონომიკურ-ორგანიზაციულ ურთიერთობათა აუცილებელი პირობაა მომხმარებლის განსაზღვრა. ამიტომ საჭიროა გარდამავალ პერიოდში დეკონგლომერაციის გზით განხორციელდეს ბაზარზე ორიენტირებული ორგანიზაციების თანამშრომლობა, რაც, თავის მხრივ, მწარმოებელსა და მომხმარებელს შორის სტაბილურ დამოკიდებულებას ჩამოაყალიბებს. საქართველოს აგრარულ და სასურსათო ბაზარზე ასეთი თანამშრომლობა ჯერჯერობით არ შეიმჩნევა. რაც შეეხება მესამე პრინციპს - კაპიტალის ხელმისაწვდომობას, მისი რეალიზაცია შესაძლებელი იქნება საბანკო-საკრედიტო და საგადასახადო სისტემის სრულყოფით;

8. საბანკო-საკრედიტო მექანიზმის სრულყოფას, აგროსამრეწველო სფეროში ახალი ორგანიზაციულ-ეკონომიკური წყობისა და ურთიერთობების დამკვიდრების საიმედო საშუალებას მოქნილი საბანკო-საკრედიტო სამსახური წარმოადგენს. აგრობიზნესში ფორმირებული მესაკუთრეთა ფენა ის მაორგანიზებელი ძალაა, რომელიც სამეურნეო საქმიანობის ძირითად მიმართულებებს შეუსაბამებს საბაზრო მოთხოვნებს. ამისათვის კი დიდი მნიშვნელობა აქვს ფერმერთა და სამრეწველო მეწარმეთა ფულადი სახსრებით უზრუნველყოფას. დღეს მათი საქმიანობა ფულადი სახსრების დეფიციტის პირობებში მიმდინარეობს.

აგრარულ-სასურსათო სფეროში საბანკო-საკრედიტო მომსახურების ისეთი სისტემა უნდა შეიქმნას, რომელიც განამტკიცებს მის სასაქონლო პოლიტიკას, გაზრდის საქონლის

კონკურენტუნარიანობას და უზრუნველყოფს მოგების მიღებისათვის შესაბამისი ღონისძიებების გატარებას;

9. საგადასახადო სისტემის სრულყოფას. საფინანსო-ეკონომიკური მდგომარეობის გაჯანსაღების ამოსავალი პრინციპი აგრარულ-სასურსათო სფეროში უნდა იყოს ფულადი სახსრების სწორად მობილიზაცია ამ სფეროსა და საერთოდ ქვეყნის აღორძინებისათვის და არა დაუსაბუთებელი დეფიციტური ბიუჯეტის შევსება. მოქნილი საგადასახადო სისტემა ეკონომიკის მართვაზე ზემოქმედების საშუალებაა და მაშასადამე, რამდენადაც სრულყოფილია იგი, იმდენად რეალურია სამეურნეო საქმიანობის მანევრირება. საგადასახადო სისტემის სრულყოფისათვის აუცილებელია შესწავლილ იქნეს აგროსასურსათო სფეროში შემოსავლების წყაროთა კლასიფიკაცია, განისაზღვროს ამ წყაროთა მასშტაბები, შეიქმნას ობიექტური ინფორმაციული ბანკი, დადგინდეს ოპტიმალური საგადასახადო განაკვეთები და სხვა.

ამრიგად, აგრარულ-სამრეწველო კომპლექსში საბაზრო ეკონომიკურ-ორგანიზაციულ ურთიერთობათა ფორმირების თვალსაზრისით განხორციელდა მხოლოდ ლიბერალური რეფორმები, ისიც თანმიმდევრულობისა და კომპლექსურობის პრინციპების დარღვევით. ცივილიზებულ საბაზრო ურთიერთობათა დამკვიდრებისათვის აუცილებელია გაგრძელდეს ყოვლისმომცველი რეფორმები, რომელსაც საფუძვლად დაედება რეგიონების, სფეროების, დარგების პროგრამათა კოორდინაცია.

აგროსამრეწველო კომპლექსის და აგრობიზნესის დახასიათებაში განსაკუთრებულ როლს ასრულებს მათი სტრუქტურების შესწავლა ფუნქციონალური და დარგობრივი ნიშნების მიხედვით. ფუნქციონალური სტრუქტურა ორიენტირებულია აგროსამრეწველო კომპლექსის მთავარ მიზანზე – აღწარმოების ყველა სტადიაზე უზრუნველყოს ტექნიკური, ეკონომიკური და ბიოლოგიური პოტენციალის ამაღლება კომპლექსწარმომქმნელ დარგებში და მთლიანად დააკმაყოფილოს მომხმარებლის მოთხოვნილება სურსათზე.

აგროსამრეწველო კომპლექსში 5 ფუნქციონალურ სფეროს გამოყოფს: 1. წარმოების საშუალებათა წარმოება მთელი სისტემისათვის; 2. სასოფლო-სამეურნეო ნედლეულის წარმოება; 3. სასოფლო-სამეურნეო ნედლეულის გადამამუშავება; 4. საწარმოო-ტექნოლოგიური მომსახურება საწარმოო ციკლის ყველა სტადიაზე; 5. აგროსამრეწველო პროდუქციის რეალიზაცია.

ფუნქციონალური სტრუქტურიდან გამომდინარეობს დარგობრივი სტრუქტურა. შინაარსობრივად ფუნქციონალური სტრუქტურა უფრო ფართო ცნებაა, ვიდრე დარგობრივი. პირველი გამოხატავს აგროსამრეწველო წარმოების ერთიანობას და კავშირს ცალკეულ სტადიებს შორის. იგი მოიცავს ყველა დარგს, ქვედარგს და საწარმოს, რომლებსაც ფუნქციონალური კავშირი აქვთ სოფლის მეურნეობასა და გადამამუშავებელ დარგებთან. მეცნიერ-ეკონომისტები აღნიშნავენ, რომ მატერიალურ წარმოებაში 444 სახის საქმიანობიდან 126 მთლიანად და 150 ნაწილობრივ დაკავშირებულია აგროსამრეწველო კომპლექსის საბოლოო პროდუქციის შექმნასთან. აგროსამრეწველო კომპლექსის დარგობრივ სტრუქტურაში მხოლოდ ის დარგებია წარმოდგენილი, რომლებიც უშუალოდ მონაწილეობენ აგროსამრეწველო წარმოებაში. აგროსამრეწველო კომპლექსის დარგობრივი საზღვარი დამოკიდებულია მისი განვითარების დონეზე და დინამიკაში იგი შეიძლება იცვლებოდეს სპეციალიზაციისა და კოოპერირების სრულყოფის, ახალი დარგების ფორმირების საფუძველზე.

აგროსამრეწველო კომპლექსის შემადგენლობაზე და საზღვრებზე აზრთა სხვადასხვაობა არსებობს. აღნიშნულ პრობლემაზე ზოგადი

კონცეფცია ასეთია: აგროსამრეწველო წარმოების მონაწილე ყველა დარგი ორიენტირებული უნდა იყოს აგროსამრეწველო კომპლექსის საბოლოო მიზნის მაქსიმიზაციაზე, ხოლო მის ფუნქციონირებაში რეალიზებული უნდა იქნეს ოპტიმალური თანაფარდობა სტადიებს შორის.

ავტორთა უმეტესობა აგროსამრეწველო კომპლექსის ძირითად რგოლად მიიჩნევს სოფლის მეურნეობას. იმ ფაქტსაც, რომ აგროსამრეწველო კომპლექსი არ შეიძლება ფუნქციონირებდეს გადამამუშავებელი მრეწველობის გარეშე, ყველა აღიარებს. მაგრამ განსხვავებულია მოსაზრება აგროსამრეწველო კომპლექსში მსუბუქი მრეწველობის დარგების გაერთიანების შესახებ. ზოგიერთი ავტორი მთლიანად გამორიცხავს აგროსამრეწველო კომპლექსის შემადგენლობიდან მსუბუქი მრეწველობის დარგებს,¹ ხოლო ავტორთა მეორე ჯგუფი აგროსამრეწველო კომპლექსში აერთიანებს მსუბუქ მრეწველობას, თევზის მრეწველობას, ვაჭრობას, საზოგადოებრივ კვებას, ინფრასტრუქტურას;² ზოგიერთი ავტორის აზრით, აგროსამრეწველო კომპლექსის სისტემაში უნდა გაერთიანდეს მხოლოდ ნატურალური ნედლეულის გადამამუშავებელი მრეწველობა (როგორც სასურსათო, ასევე არასასურსათო), ხოლო ხელოვნური და შერეული ნედლეულის გადამამუშავებელი დარგების გაერთიანება მასთან მიზანშეუწონელია.³ მ.ი.ლემეშევის და ა.ი.პანჩენკოს აზრით კი დარგები, რომლებიც ხელოვნურ ნედლეულს გადაამუშავებენ, უნდა გაერთიანდნენ აგროსამრეწველო კომპლექსის სისტემაში⁴.

ზოგიერთი მკვლევარი მსუბუქი მრეწველობის ნაწილს სოფლის მეურნეობასა და კვების მრეწველობასთან ერთად სამართლიანად მიიჩნევს კომპლექსწარმოქმნელ დარგად.⁵ მსუბუქი მრეწველობა

¹ Лезина М., АПК и его функциональная структура, 1981, гл. 9.

² Карлюк И., Аграрно — промышленный комплекс, М., 1981, гл. 69.

³ Панченко А., Проблемы развития производственно — экономических связей сельского хозяйства в системе АПК, М., 1981, гл. 45.

⁴ Лемешев М., Панченко А., Комплексные программы в планировании народного хозяйства, М., 1973, гл. 69 — 70.

⁵ Тихонов В., АПК и проблемы его эффективности, М., 1982, гл. 25.

მოიხმარს სასოფლო-სამეურნეო ნედლეულის 10%-ს. ეს ნედლეული გამოიყენება საფეიქრო, ტყავის და ფეხსაცმლის მრეწველობაში. მსუბუქი მრეწველობის ეს ნაწილი აუცილებლად უნდა შედიოდეს აგროსამრეწველო კომპლექსის შემადგენლობაში.¹

მეცნიერთა აზრი სხვადასხვაგვარია აგროსამრეწველო კომპლექსის სფეროებისა და მასში შემავალი დარგების შესახებაც. მაგალითად, აბონდარენკო, ბმასლოვი, ფრუსინოვი, დ.შეჟენკო აგროსამრეწველო კომპლექსში შემავალ დარგებს ექვს ჯგუფად ყოფენ:

1. წარმოების საშუალებათა წარმოება აგროსამრეწველო წარმოების ყველა დარგისათვის;

2. სასოფლო-სამეურნეო ნედლეულის წარმოება;

3. გადამამუშავებელი მრეწველობა;

4. საწარმოო ინფრასტრუქტურა;

5. არასაწარმოო ინფრასტრუქტურა;

6. სამეცნიერო და საპროექტო-ტექნიკური ორგანიზაციები, დაწესებულებები, რომლებიც კადრებს ამზადებენ აგროსამრეწველო კომპლექსისათვის.

აკად. ნ. ფედორენკოს აზრით, აგროსამრეწველო კომპლექსი მოიცავს საწარმოო საქმიანობის სამ მსხვილ სფეროს: I. სოფლის მეურნეობისათვის წარმოების საშუალებების მწარმოებელ დარგებს; II. უშუალოდ სოფლის მეურნეობას; III. სასოფლო-სამეურნეო ნედლეულის დამზადებას, ტრანსპორტირებას, შენახვას, რეალიზაციას.²

აკად. ნ. ალექსანდროვი თვლის, რომ აგროსამრეწველო კომპლექსში იგულისხმება: 1) სოფლის მეურნეობა როგორც მსუბუქი და კვების მრეწველობის ნედლეულის მწარმოებელი; 2) გადამამუშავებელი მრეწველობის დარგები; 3) სოფლის მეურნეობისთვის წარმოების საშუალებათა მწარმოებელი დარგები; 4) დარგები და სამსახურები, რომლებიც უზრუნველყოფენ სოფლის მეურნეობის მატერიალურ-ტექნიკურ მომარაგებას, დამზადებას, შენახვას, ტრანსპორტირებას

¹ Джибути А., Пути развития производственно — экономических отношений в региональном АПК, Тб., 1989, გვ. 25.

² Федоренко Н., Совершенствование планирования и управления народно хозяйственного АПК, М., 1995, გვ. 137.

და რეალიზაციას. ე.ი. ინფრასტრუქტურას¹.

აკად. ვ.ა.ტიხონოვი აგროსამრეწველო კომპლექსის დარგებს ხუთ ჯგუფად ყოფს:

I. სოფლის მეურნეობის დარგები;

II. წარმოების საშუალებათა მწარმოებელი დარგები:

1) მანქანათმშენებლობა (სატრანსპორტო და სასოფლო-სამეურნეო მანქანათმშენებლობა, მანქანების წარმოება მეცხოველეობისა და საკვებწარმოებისათვის, ტექნოლოგიური მოწყობილობები კვების, კომბინირებული და მსუბუქი მრეწველობისათვის); 2) რემონტი სოფლის მეურნეობაში; 3) მინერალური სასუქებისა და მცენარეთა დაცვის ქიმიური საშუალებების წარმოება; 4) კომბინირებული საკვებწარმოება და მიკრობიოლოგიური მრეწველობა; 5) სასოფლო მშენებლობა (სამედიცინო და გზების ჩათვლით).

III. გადამამუშავებელი მრეწველობის დარგები: 1. კვების მრეწველობა (გემოკვების, რძის, ხორცის, ფქვილ-ბურღულეულის); 2) მსუბუქი მრეწველობა (საფეიქრო, ტყავ-ბეწვეულის და ფეხსაცმლის).

IV. მიმოქცევის სფეროს დარგები: 1) საბითუმო ვაჭრობა, სასოფლო-სამეურნეო პროდუქტების დამზადება; 2) საცალო ვაჭრობა და საზოგადოებრივი კვების სისტემა; 3) მატერიალურ-ტექნიკური მომარაგება და მომსახურება.

V. დარგები, რომლებიც ახდენენ სოფლის მეურნეობის საწარმოო მომსახურებას: 1) ტრანსპორტი და კავშირგაბმულობა (რომელიც სოფლის მეურნეობას ემსახურება); 2) ირიგაციული სისტემის, მიწათმოქმედების, ვეტერინარული, მცენარეთა დაცვის, მომსახურების სისტემა.²

პროფ. ვ. მოჟინი აგროსამრეწველო კომპლექსს სამ ძირითად სფეროდ ყოფს:

I. დარგები, რომლებიც სოფლის მეურნეობისათვის ქმნიან წარმოების საშუალებებს: სატრაქტორო და სასოფლო-სამეურნეო საკვებწარმოებისათვის, მსუბუქი და კვების მრეწველობისათვის; სპეციალიზირებული ავტოტრანსპორტის წარმოება; ტექნიკის წარმოება მელიორაციისათვის და ქიმიზაციისათვის; მშენებლობა, მელიორაციული მშენებლობის ჩათვლით; კომბინირებული და მიკრობიოლოგიური მრეწველობა.

¹ Агропромышленная интеграция в условиях научно — технического прогресса, Киев, 1984, გვ. 46.

² Тихонов В., АПК и проблемы его эффективности, М., 1982, гл. 16.

მოიხმარს სასოფლო-სამეურნეო ნედლეულის 10%-ს. ეს ნედლეული გამოიყენება საფეიქრო, ტყავის და ფეხსაცმლის მრეწველობაში. მსუბუქი მრეწველობის ეს ნაწილი აუცილებლად უნდა შედიოდეს აგროსამრეწველო კომპლექსის შემადგენლობაში.¹

მეცნიერთა აზრი სხვადასხვაგვარია აგროსამრეწველო კომპლექსის სფეროებისა და მასში შემავალი დარგების შესახებაც. მაგალითად, აბონდარენკო, ბ.მასლოვი, ფ.რუსინოვი, დ.შეჟენკო აგროსამრეწველო კომპლექსში შემავალ დარგებს ექვს ჯგუფად ყოფენ:

1. წარმოების საშუალებათა წარმოება აგროსამრეწველო წარმოების ყველა დარგისათვის;

2. სასოფლო-სამეურნეო ნედლეულის წარმოება;

3. გადამამუშავებელი მრეწველობა;

4. საწარმოო ინფრასტრუქტურა;

5. არასაწარმოო ინფრასტრუქტურა;

6. სამეცნიერო და საპროექტო-ტექნიკური ორგანიზაციები, დაწესებულებები, რომლებიც კადრებს ამზადებენ აგროსამრეწველო კომპლექსისათვის.

აკად. ნ. ფედორენკოს აზრით, აგროსამრეწველო კომპლექსი მოიცავს საწარმოო საქმიანობის სამ მსხვილ სფეროს: I. სოფლის მეურნეობისათვის წარმოების საშუალებების მწარმოებელ დარგებს; II. უშუალოდ სოფლის მეურნეობას; III. სასოფლო-სამეურნეო ნედლეულის დამზადებას, ტრანსპორტირებას, შენახვას, რეალიზაციას.²

აკად. ნალექსანდროვი თვლის, რომ აგროსამრეწველო კომპლექსში იგულისხმება: 1) სოფლის მეურნეობა როგორც მსუბუქი და კვების მრეწველობის ნედლეულის მწარმოებელი; 2) გადამამუშავებელი მრეწველობის დარგები; 3) სოფლის მეურნეობისთვის წარმოების საშუალებათა მწარმოებელი დარგები; 4) დარგები და სამსახურები, რომლებიც უზრუნველყოფენ სოფლის მეურნეობის მატერიალურ-ტექნიკურ მომარაგებას, დამზადებას, შენახვას, ტრანსპორტირებას

¹ Джибути А., Пути развития производственно — экономических отношений в региональном АПК, Тб., 1989, გვ. 25.

² Федоренко Н., Совершенствование планирования и управления народно хозяйственного АПК, М., 1995, გვ. 137.

და რეალიზაციას. ე.ი. ინფრასტრუქტურას¹.

აკად. ვ.ა.ტიხონოვი აგროსამრეწველო კომპლექსის დარგებს ხუთ ჯგუფად ყოფს:

I. სოფლის მეურნეობის დარგები;

II. წარმოების საშუალებათა მწარმოებელი დარგები:

1) მანქანათმშენებლობა (სატრანსპორტო და სასოფლო-სამეურნეო მანქანათმშენებლობა, მანქანების წარმოება მეცხოველეობისა და საკვებწარმოებისათვის, ტექნოლოგიური მოწყობილობები კვების, კომბინირებული და მსუბუქი მრეწველობისათვის); 2) რემონტი სოფლის მეურნეობაში; 3) მინერალური სასუქებისა და მცენარეთა დაცვის ქიმიური საშუალებების წარმოება; 4) კომბინირებული საკვებწარმოება და მიკრობიოლოგიური მრეწველობა; 5) სასოფლო მშენებლობა (სამედიცინო და გზების ჩათვლით).

III. გადამამუშავებელი მრეწველობის დარგები: 1. კვების მრეწველობა (გემოკვების, რძის, ხორცის, ფქვილ-ბურღულეულის); 2) მსუბუქი მრეწველობა (საფეიქრო, ტყავ-ბეწვეულის და ფეხსაცმლის).

IV. მიმოქცევის სფეროს დარგები: 1) საბითუმო ვაჭრობა, სასოფლო-სამეურნეო პროდუქტების დამზადება; 2) საცალო ვაჭრობა და საზოგადოებრივი კვების სისტემა; 3) მატერიალურ-ტექნიკური მომარაგება და მომსახურება.

V. დარგები, რომლებიც ახდენენ სოფლის მეურნეობის საწარმოო მომსახურებას: 1) ტრანსპორტი და კავშირგაბმულობა (რომელიც სოფლის მეურნეობას ემსახურება); 2) ირიგაციული სისტემის, მიწათმოქმედების, ვეტერინარული, მცენარეთა დაცვის, მომსახურების სისტემა.²

პროფ. ვ. მოჟინი აგროსამრეწველო კომპლექსს სამ ძირითად სფეროდ ყოფს:

I. დარგები, რომლებიც სოფლის მეურნეობისათვის ქმნიან წარმოების საშუალებებს: სატრაქტორო და სასოფლო-სამეურნეო საკვებწარმოებისათვის, მსუბუქი და კვების მრეწველობისათვის; სპეციალიზირებული ავტოტრანსპორტის წარმოება; ტექნიკის წარმოება მელიორაციისათვის და ქიმიზაციისათვის; მშენებლობა, მელიორაციული მშენებლობის ჩათვლით; კომბინირებული და მიკრობიოლოგიური მრეწველობა.

¹ Агропромышленная интеграция в условиях научно — технического прогресса, Киев, 1984, გვ. 46.

² Тихонов В., АПК и проблемы его эффективности, М., 1982, გვ. 16.

II. სოფლის მეურნეობის დარგები: მემცენარეობა და მეცხოველეობა;

III. სასოფლო-სამეურნეო ნედლეულის გადამამუშავებელი და საბოლოო პროდუქციის მწარმოებელი დარგები: კვების, ფქვილ-ბურღულეულის, რძისა და ხორცის, მსუბუქი მრეწველობა.

ფუნქციურ-დარგობრივ სტრუქტურაში შედის საწარმოო და სოციალური ინფრასტრუქტურა.

საწარმოო ინფრასტრუქტურა ეს არის აგროსამრეწველო კომპლექსის დარგების საწარმოო და სამეცნიერო მომსახურება; საწარმოო-ტექნიკური უზრუნველყოფის და მომსახურების სისტემა, აგროქიმიური და ვეტერინარული მომსახურება, ელევატორები და სასაწყობო მეურნეობა, ტრანსპორტი და საგზაო მეურნეობა, კავშირგაბმულობა და ინფორმაციულ-გამოთვლითი მომსახურება, საბითუმო ვაჭრობა, მეცნიერული კვლევა და პროექტირება აგროსამრეწველო კომპლექსის ყველა დარგისათვის. სოფლის სოციალური ინფრასტრუქტურაა საბინაო-კომუნალური მეურნეობა, საყოფაცხოვრებო და კულტურული მომსახურება, ჯანმრთელობის დაცვის სისტემა, კადრების მომზადება.¹

პროფ. საღარეიშვილი აგროსამრეწველო კომპლექსს განიხილავს როგორც მრავალგანზომილებიან სტრუქტურას და მასში გამოყოფს სამ სფეროს და მათი ფუნქციონირების უზრუნველმყოფ ინფრასტრუქტურას. მეცნიერი I სფეროში აერთიანებს სოფლის მეურნეობისათვის წარმოების საშუალებათა მწარმოებელ დარგებს: სატრაქტორო და სასოფლო-სამეურნეო მანქანათმშენებლობა, მსუბუქი და კვების მრეწველობის მშენებლობა, სპეციალიზებული ავტოტრანსპორტი, სამელიორაციო ტექნიკა, ქიმიური საშუალებების წარმოება, მშენებლობა – მათ შორის მელიორაციული, სამშენებლო მასალების წარმოება, კომბინირებული საკვებისა და მიკრობიოლოგიური მრეწველობა, ჰიბრიდული და ჯიშობრივი თესლის სამრეწველო დამუშავება, სპეციალური მოწყობილობებისა და დანადგარების წარმოება. II სფეროში გაერთიანებულია სოფლის მეურნეობა და თევზის რეწვა;

¹ Можин В., Проблемы АПК, М., 1980, гл. 137.

III სფეროში – გადამამუშავებელი მრეწველობა; კვების მრეწველობა (ყველა სახის) და მსუბუქი მრეწველობა (ბამბის, სელის, მატყლის პირველადი გადამამუშავება, ტყავ-მრეწველობის ნაწარმი, ქსოვილის, ტრიკოტაჟის, ტყავის, ფეხსაცმლის, ქურქის წარმოება). ინფრასტრუქტურა წარმოდგენილია საწარმოო და სოციალური ინფრასტრუქტურის სახით. პირველში გაერთიანებულია აგროსამრეწველო კომპლექსის დარგების წარმოება და სამეცნიერო მომსახურება, მეორეში – საცხოვრებელ-კომუნალური მეურნეობა, საყოფაცხოვრებო და კულტურული მომსახურება, ჯანმრთელობის დაცვის სისტემა, კადრების მომზადების სისტემა.¹

პროფ. ა.ჯიბუტი აგროსამრეწველო კომპლექსში გამოყოფს შემდეგ სფეროებსა და დარგებს:

I სფერო - დარგები, რომლებიც აწარმოებენ წარმოების საშუალებებს კომპლექსწარმომქმნელი დარგებისათვის: სატრაქტორო და სასოფლო-სამეურნეო მანქანათმშენებლობა; მანქანების წარმოება მეცხოველეობისა და საკვებწარმოებისათვის; მსუბუქი, საფეიქრო და კვების მრეწველობისათვის, სამელიორაციო ტექნიკის წარმოება, ქიმიზაციის საშუალებების წარმოება; მშენებლობა (მელიორაციული და საგზაოს ჩათვლით); სოფლის მეურნეობაში ყველა სახის მოწყობილობის რემონტი, რომელიც ხორციელდება სამრეწველო საწარმოთა მიერ.

II სფერო - სოფლის მეურნეობის დარგები - მემცენარეობა და მეცხოველეობა.

III სფერო - სოფლის მეურნეობის ნელლულის გადამამუშავებელი და საბოლოო პროდუქციის მწარმოებელი დარგები: კვების მრეწველობა (გემოკვების, რძის, ხორცის, ფქვილ-ბურღულეულის); მსუბუქი მრეწველობა (საფეიქრო, ტყავ-ბეწვეულის და ფეხსაცმლის).

IV სფერო - ინფრასტრუქტურა, რომელიც ორი ჯგუფისაგან შედგება:

ა) საწარმოო ინფრასტრუქტურა; სასოფლო-სამეურნეო პროდუქციის დამზადება; აგროქიმიური, სოფლის მეურნეობის, ირიგაციულ-მელიორაციული და ვეტერინარულ-სანიტარიული

¹ საღარიშვლი ო., ქეშელაშვილი ო., ჯაბიძე დ., აგროსამრეწველო ინტეგრაცია და მისი განვითარების პერსპექტივები, თბ., 1986, გვ. 83-84.

მომსახურება; მსუბუქი და კვების მრეწველობის მატერიალურ-ტექნიკური მომარაგება; ელექტრორები და სასაწყობო მეურნეობა; ტრანსპორტი და საგზაო მშენებლობა; ტარის წარმოება; ასკ-ის საბოლოო პროდუქციით ვაჭრობა.

ბ) სოციალური ინფრასტრუქტურა: საბინაო-კომუნალური მეურნეობა; საყოფაცხოვრებო მომსახურება; ზოგადსაგანმანათლებლო სკოლები, საბავშვო არასასკოლო დაწესებულებები; კულტურის სახლები და კლუბები; აღმზრდელობითი და სამკურნალო-პროფილაქტიკური დაწესებულებები; სპორტული ნაგებობები და სხვა.¹

ო.კ. იასტრებოვა აგროსამრეწველო კომპლექსში გამოყოფს სამ სფეროს:

I ფონდუზრუნველმყოფი დარგები: სასოფლო-სამეურნეო მანქანათმშენებლობა, მინერალური სასუქების და ქიმიური საშუალებების წარმოება; სასოფლო მშენებლობა; სამრეწველო საკვებწარმოება და მიკრობიოლოგია; მელიორაციული მშენებლობა; ფონდუზრუნველმყოფი დარგების გარდა I სფეროს მიეკუთვნება, სარემონტო-ტექნიკური მომსახურება და მომარაგება; აგროქიმიური, მელიორაციული მომსახურება.

II სფერო - სასოფლო-სამეურნეო წარმოება;

III სფერო - დარგებისა და წარმოების ერთიანობა, რომლებიც უზრუნველყოფენ სასოფლო-სამეურნეო ნედლეულის დამზადებას, ტრანსპორტირებას, შენახვასა და გადამამუშავებას, მეოთხე სფეროდ შეიძლება გამოიყოს საწარმოო ინფრასტრუქტურა.

ო.კ.იასტრებოვას კლასიფიკაციაში უგულვებელყოფილია სოციალური ინფრასტრუქტურა.²

ვ.კ. გრუზინოვი აგროსამრეწველო კომპლექსის შემდეგ სფეროებს განიხილავს:

I სფერო - სატრანსპორტო და სასოფლო-სამეურნეო მანქანათმშენებლობა; მანქანათმშენებლობა მეცხოველეობისა და საკვებწარმოებისათვის, მსუბუქი და კვების მრეწველობისათვის; სამელიორაციო ტექნიკის წარმოება; მინერალური სასუქებისა და

¹ ჯიბუტი ა., აგროსამრეწველო ინტეგრაციის განვითარება, თბ., 1980, გვ. 14.

² Ястребова О., Введение в агробизнес, М., 1994, გვ. 6.

მავნებლებთან და დაავადებებთან ბრძოლის ქიმიური საშუალებების წარმოება; მიკრობიოლოგიური და კომბინირებული საკვების წარმოება; სპეციალური მოწყობილობების წარმოება; ტარის, ინვენტარისა და სხვათა წარმოება.

II სფერო - სოფლის მეურნეობა - მეცენარეობა და მეცხოველეობა; მეთევზეობა და სატყეო მეურნეობა;

III სფერო - გადამამუშავებელი მრეწველობის დარგები, რომლებიც ახდენენ აგროსამრეწველო კომპლექსის საბოლოო პროდუქციის მიღებას. ეს პროდუქცია შეიძლება იყოს როგორც სასურსათო, ისე სასოფლო-სამეურნეო ნედლეულისაგან მიღებული ხანგრძლივი მოხმარების არასასურსათო საგნები. ასეთი საწარმოებია: გემოკვების, ფქვილ-ბურღულეულის, ზორცისა და რძის წარმოების, თევზის მრეწველობის, აგრეთვე სასოფლო-სამეურნეო ნედლეულის (ბამბა, სელი, მატყლი და სხვ.) პირველადი გადამამუშავების მსუბუქი მრეწველობის საწარმოები.

ცალკეა გამოყოფილი საწარმოო და სოციალური ინფრასტრუქტურის რგოლი. საწარმოო ინფრასტრუქტურაში გაერთიანებულია სოფლის მეურნეობისა და კომპლექსის სხვა დარგების მატერიალურ-ტექნიკური მომსახურების სისტემა - აგროტექნიკური, აგროქიმიური, ვეტერინარული. პროდუქციის დამზადება, შენახვა, ელევატორულ-სასაწყობო, ტარის, სატრანსპორტო და საგზაო მეურნეობა სოფლის დასახლებაში, საცალო და საბითუმო ვაჭრობა.

სოციალურ ინფრასტრუქტურა აერთიანებს: საბინაო-კომუნალური მეურნეობის, საყოფაცხოვრებო და კულტურული მომსახურების, საბავშვო და გამაჯანსაღებელ დაწესებულებათა სისტემას, კადრების მომსახურების სისტემას.¹

ავტორთა ერთი ჯგუფი განიხილავს აგროსამრეწველო კომპლექსის სამ სფეროს: I. წარმოების საშუალებათა წარმოება სოფლის მეურნეობისათვის; II. საკუთრივ სოფლის მეურნეობა; III. პროდუქციის გადამამუშავება და რეალიზაცია².

პროფ. ო.ქეშელაშვილი აგროსამრეწველო კომპლექსში სამ სფეროს გამოყოფს. მეცნიერი II სფეროში სოფლის მეურნეობასთან ერთად აერთიანებს თევზის მეურნეობას და ამ სფეროში არ შეყავს სატყეო მეურნეობა, ხოლო III სფეროში გაერთიანებული აქვს კვების

¹ Грузинов В., Экономика предприятия и предпринимательство, М., 1994, გვ. 445.

² Общая экономическая теория, М., 1996, гл. 48.

მრეწველობის ყველა დარგი და მსუბუქი მრეწველობის დარგების ნაწილი (ბამბის, სელის, მატყლის პირველადი გადამუშავება, ტყავ-ბეწვეულის ნაწარმი, ქსოვილის, ტრიკოტაჟის, ტყავის, ფეხსაცმლის, ქურჩის წარმოება).¹

პროფ. გ. ყუფუნია, აგროსამრეწველო კომპლექსში ოთხ სფეროს გამოყოფს: II სფეროში მეცნიერი აერთიანებს სოფლის მეურნეობასა და სატყეო მეურნეობას, ხოლო III სფეროში სოფლის მეურნეობის პროდუქციის დამზადებას, შენახვას, გადამუშავებას და მომხმარებელამდე დაყვანას, IV სფეროში გაერთიანებული აქვს აგროსამრეწველო კომპლექსის წარმოებრივი და სოციალური ინფრასტრუქტურა.²

პროფ. ნ. ჭითანავა აგროსამრეწველო კომპლექსის არსის, ამოცანებისა და მიზნებიდან გამომდინარე, მის სტრუქტურას შემდეგნაირად წარმოადგენს:

I სფერო - დარგები, რომლებიც წარმოების საშუალებებს აწარმოებენ კომპლექსწარმოქმნელი დარგებისათვის; სატრაქტორო და სასოფლო-სამეურნეო მანქანათმშენებლობა; მანქანათმშენებლობა მეცხოველეობისა და საკვებწარმოებისათვის; მანქანებისა და მოწყობილობათა წარმოება მსუბუქი და კვების მრეწველობისათვის; მინერალური სასუქებისა და მცენარეთა დაცვის საშუალებების წარმოება; კომბინირებული საკვებისა და მიკრობიოლოგიური მრეწველობა; ხისა და მინის ტარის წარმოება; მშენებლობა (მელიორაციულისა და საგზაოს ჩათვლით).

II სფერო - სოფლის მეურნეობა, სატყეო მეურნეობა, თევზის მეურნეობა.

III სფერო - სასოფლო-სამეურნეო ნედლეულის გადამამუშავებელი დარგები: კვების, ხორცისა და რძის, ფქვილისა და ბურღულის, თევზის, მსუბუქი (სამკერვალო მრეწველობისა და ხელოვნური ბოჭკოების წარმოების გარეშე).

IV სფერო. ინფრასტრუქტურა, რომელიც ორი ჯგუფისაგან შედგება: 1. სასოფლო-სამეურნეო პროდუქციის დამზადება, სოფლის მეურნეობის საწარმოო-ტექნიკური, აგროქიმიური, საირიგაციო-მელიორაციული და ვეტერინარულ-სანიტარიული მომსახურება;

¹ ქეშელაშვილი ო., სოფლის მეურნეობა აგროსამრეწველო კომპლექსის სისტემაში, თბ., 1991, გვ. 13-14.

² ჩიქავა ლ. და სხვები, საქართველოს ეკონომიკა, თბ., 1995, გვ. 141-142.

მსუბუქი და კვების მრეწველობის მატერიალურ-ტექნიკური მომარაგება; ელექტრონული და სასაწყობო მეურნეობა; ტრანსპორტი და საგზაო მეურნეობა; აგროსამრეწველო კომპლექსის საბოლოო პროდუქტებით ვაჭრობა; 2. მეცნიერება, აგროსამრეწველო კომპლექსის დარგების დაპროექტება, კადრების მომზადება, აგროსამრეწველო კომპლექსის მართვის ორგანოები.¹

პროფ. ნ.ჭითანავა ძირითადად იზიარებს ს. მავესკის და ვ.მოჟინის მიერ წარმოდგენილ აგროსამრეწველო კომპლექსის სტრუქტურას, მაგრამ დამატებით საწარმოო ინფრასტრუქტურაში აერთიანებს სასოფლო-სამეურნეო პროდუქტების დამზადების სისტემას, ხოლო III სფეროში დამოუკიდებელ ელემენტად გამოყოფს მსუბუქ და თევზის მრეწველობას.

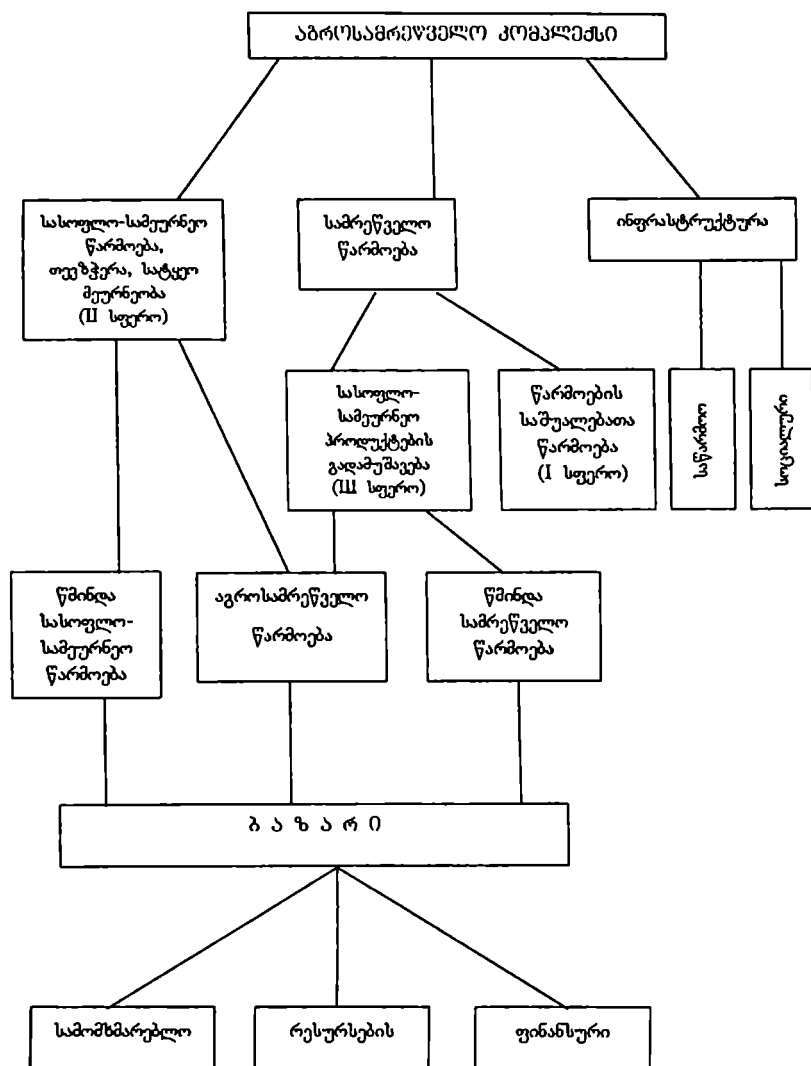
ჩვენი აზრით, ყველაზე მისაღებია პროფ. ვ.ტიზონოვის, ვ.მოჟინის, პროფ. ნ.ჭითანავასა და პროფ. ა.ჯიბუტის მიერ შემოთავაზებული წინადადებები, რომლებშიც სრულადაა შეფასებული აგროსამრეწველო კომპლექსის წარმოქმნის მატერიალური წანამძღვარები და დარგთაშორისი პრინციპები.

აღნიშნულიდან გამომდინარე აგროსამრეწველო კომპლექსი სამ ფუნქციონალურ სფეროდ შეიძლება დაიყოს (იხ. სქემა 3.1):

სამივე სფეროს დარგები სხვადასხვა ფუნქციას ასრულებენ მზა პროდუქციის მიღების ერთიან ტექნოლოგიურ ჯაჭვში. პირველი სფერო - წარმოების საშუალებათა წარმოების სფერო - აგროსამრეწველო კომპლექსს უზრუნველყოფს წარმოების საშუალებებით. ამ სფეროში იქმნება სოფლის მეურნეობისათვის საჭირო წარმოების საშუალებების 80%-ზე მეტი. სწორედ ამ სფეროს დარგების პროდუქციის წილად მოდის სოფლის მეურნეობაში არსებული მატერიალური დანახარჯების 60%-ზე მეტი და იგი მოიცავს: სატრაქტორო და სასოფლო-სამეურნეო მანქანათმშენებლობას, მანქანათმშენებლობას მეცხოველეობისა და საკვებწარმოებისათვის, მსუბუქი და კვების მრეწველობისათვის, მელიორაციული ტექნიკის წარმოებას; მინერალური სასუქებისა და მავნებლებთან და დაავადებებთან ბრძოლის ქიმიური საშუალებების წარმოებას; მიკრობიოლოგიური და კომბინირებული საკვების წარმოებას; ტარის, ინვენტარისა და სხვათა წარმოებას.

მეორე სფერო არის საკუთრივ სოფლის მეურნეობა, აქვე შედის თევზჭერა და სატყეო მეურნეობა. აღნიშნული სფერო ლოგიკურად და ისტორიულად აგროსამრეწველო კომპლექსის ცენტრალური რგოლია.

¹ ჭითანავა ნ., საბაზრო ეკონომიკა და აგროსამრეწველო კომპლექსის პრობლემები, თბ., 1995, გვ. 48.

სქემა 3.1

კვების პროდუქტების აბსოლუტური უმრავლესობა სოფლის მეურნეობაში იწარმოება.

მესამე სფეროში გაერთიანდება გადამამუშავებელი მრეწველობის დარგები, სადაც ხდება საბოლოო პროდუქციის მიღება. ეს პროდუქცია შეიძლება იყოს როგორც სასურსათო, ისე სასოფლო-სამეურნეო ნედლეულისაგან დამზადებული არასასურსათო საგნები.

ზემოთ დასახელებული სამი სფეროს ფუნქციონირება შეუძლებელია შესაბამისი საწარმოო და სოციალური ინფრასტრუქტურის გარეშე. ინფრასტრუქტურა დამაკავშირებელ როლს ასრულებს აგროსამრეწველო კომპლექსის სფეროებს შორის, ამავე დროს უზრუნველყოფს მატერიალური და ინფორმაციული ნაკადების რეალიზაციას, აჩქარებს სამეურნეო ბრუნვას და სხვა.

საწარმოო სტრუქტურაში შეიძლება გაერთიანდეს: სოფლის მეურნეობისა და კომპლექსის სხვა დარგების მატერიალურ-ტექნიკური მომსახურების სისტემა - აგროტექნიკური, აგროქიმიური და ვეტერინარული მომსახურება; პროდუქციის დამზადების სისტემა, მისი შენახვა; ელევატორულ-სასაწყობო, ტარის, სატრანსპორტო და საგზაო მეურნეობა; საცალო და საბითუმო ვაჭრობა.

სოციალურ ინფრასტრუქტურაში შედის: საბინაო-კომუნალური მეურნეობა, საყოფაცხოვრებო და კულტურული მომსახურება, საბავშვო და გამაჯანსაღებელ დაწესებულებათა სისტემა, კადრების მომზადების სისტემა.

შრომის საზოგადოებრივი დანაწილების გადრმავებამ აგროსამრეწველო კომპლექსის ჩარჩოებში გამოიწვია ქვეკომპლექსების წარმოქმნა. დანიშნულების და პროდუქციის საბოლოო გამოყენების ხასიათის მიხედვით, აუცილებელია გავიჯნოთ პროდუქციის წარმოების და მომსახურების ქვეკომპლექსები. აღნიშნული ნიშნის მიხედვით, აგროსამრეწველო კომპლექსში ორი ქვეკომპლექსი გამოიყოფა: 1. სასურსათო ქვეკომპლექსი; 2. არასასურსათო ქვეკომპლექსი.

სასურსათო ქვეკომპლექსში გაერთიანდება დარგები, რომლებიც მოსახლეობას უზრუნველყოფენ კვების პროდუქტებით (სოფლის მეურნეობა, გემოკვება, ხორცის და რძის წარმოება, ფქვილ-ბურღულეულის წარმოება და სამრეწველო საწარმოები, რომლებიც ამ ქვეკომპლექსს აუცილებელი წარმოების საშუალებებით ამარაგებენ). აგროსამრეწველო კომპლექსის სტრუქტურაში ამ ქვეკომპლექსს მთავარი ადგილი უჭირავს.

არასასურსათო ქვეკომპლექსში შედის დარგები, რომლებიც მოსახლეობას უზრუნველყოფს ქსოვილებით, ტანსაცმლით, ტყავის და ბეწვეულის ნედლეულით და სხვა (სოფლის მეურნეობა იმ სექტორით, რომლითაც აწარმოებენ ნედლეულს არასასურსათო საქონლისათვის, მსუბუქი მრეწველობის ყველა ქვედარგი, მრეწველობა, რომელიც ჩამოთვლილ დარგებს ამარაგებს მანქანებით, მოწყობილობებით და სხვა მატერიალურ-ტექნიკური რესურსებით).

ზოგჯერ აგროსამრეწველო და სასურსათო კომპლექსები ერთნაირი მნიშვნელობითაა განმარტებული (ნ.კოლესოვი, ვ.ორინიკოვი, ა.ტარასოვი და სხვ.)¹. დასავლეთ ევროპის ქვეყნების ეკონომიკაში პრაქტიკულად არ არსებობს ისეთი საკუთარი ნედლეულის წარმოება, როგორიცაა ბამბა, სელი და სხვა. ამ ქვეყნებში წამყვანია სასურსათო კომპლექსი. აშშ-ში სასურსათო კომპლექსის წილად მოდის აგროსამრეწველო კომპლექსში წარმოებული პროდუქციის 9/10. ჩვენი აზრით, სასურსათო კომპლექსი უნდა განვიხილოთ როგორც აგროსამრეწველო კომპლექსის ქვესისტემა, რადგან ამ უკანასკნელში გადამამუშავებელი მრეწველობიდან შედის მხოლოდ კვების მრეწველობის დარგები.

აგროსამრეწველო კომპლექსის ფორმირება უპირველეს ყოვლისა დამოკიდებულია სოფლის მეურნეობის ტექნიკური აღჭურვილობის დონეზე. სასოფლო-სამეურნეო საშუალოთა მექანიზაცია მნიშვნელოვნად განამტკიცებს ეკონომიკის სხვა დარგებთან სოფლის მეურნეობის ტექნოლოგიურ და ფუნქციონალურ კავშირებს. დღეს პრაქტიკულად დასახელებულ კომპლექსში სახალხო მეურნეობის ყველა დარგი იღებს მონაწილეობას. ამასთან რაც უფრო მეტადაა განვითარებული დარგთაშორისი კორპორაცია, მით ნაკლებია სოფლის მეურნეობის ხვედრითი წონა აგროსამრეწველო კომპლექსის საბოლოო პროდუქტის ღირებულებაში.

მსოფლიოში ყველაზე მძლავრი აგროსამრეწველო კომპლექსი ამერიკის შეერთებულ შტატებშია. საკმარისია აღინიშნოს, რომ კომპლექსის მთლიანი პროდუქციის ხვედრითი წონა მთლიან ეროვნულ პროდუქტში შეადგენს 12%-ს, საკუთრივ სოფლის მეურნეობის პროდუქციის ხვედრითი წონა მთლიან ეროვნულ პროდუქტში მხოლოდ

¹ Колесов Н. и др., Аграрно — промышленные комплексы, М., 1993,

1,5%-ია. აგროსამრეწველო კომპლექსის განვითარების მაღალი დონე აშშ-ში განპირობებულია სოფლის მეურნეობისა და საერთოდ სახალხო მეურნეობის ცალკეული დარგების განვითარების მაღალი დონით, კერძოდ: ა) შრომის გაღრმავებული დანაწილებით; ბ) ფუნქციების ოპტიმალური გადანაწილებით აგროსამრეწველო კომპლექსის სფეროებს შორის; გ) სოფლის მეურნეობის ინდუსტრიალიზაციით. ეს უკანასკნელი უზრუნველყოფს სოფლის მეურნეობაში დასაქმებულთა ხვედრითი წონის შემცირებას; სოფლის მოსახლეობის მიერ მოხმარებული სურსათის არასაკონლური ნაწილის შემცირებას; ქალაქის მოსახლეობის ხვედრითი წონის გაზრდას; უმეტესი კვების პროდუქტების წარმოების ფუნქციის გადაცემას საოჯახო მეურნეობის სფეროდან საზოგადოებრივი დასაქმების სფეროებში. ამერიკის შეერთებულ შტატებში სასურსათო კომპლექსში დასაქმებულია მომუშავეთა 12%, სოფლის მეურნეობაში - 3%. დასავლეთ ევროპის ქვეყნებში აგროსამრეწველო კომპლექსების ფორმირება მიმდინარეობდა განსხვავებულად, კერძოდ, კომპლექსები ჩამოყალიბდა არა მარტო ეროვნული ეკონომიკის ჩარჩოებში, არამედ მსოფლიო მეურნეობრივი კავშირების საფუძველზე. ეს ძირითადად იმით აიხსნება, რომ ამ ქვეყნებს არ გააჩნდათ საკმარისი რაოდენობით სასოფლო-სამეურნეო ნედლეული და აუცილებელი წარმოების საშუალებებიც კი. გარდა ამისა, დასავლეთ ევროპის მსხვილი სასურსათო კორპორაციები სამეურნეო საქმიანობას საზღვარს გარეთაც ეწევიან.

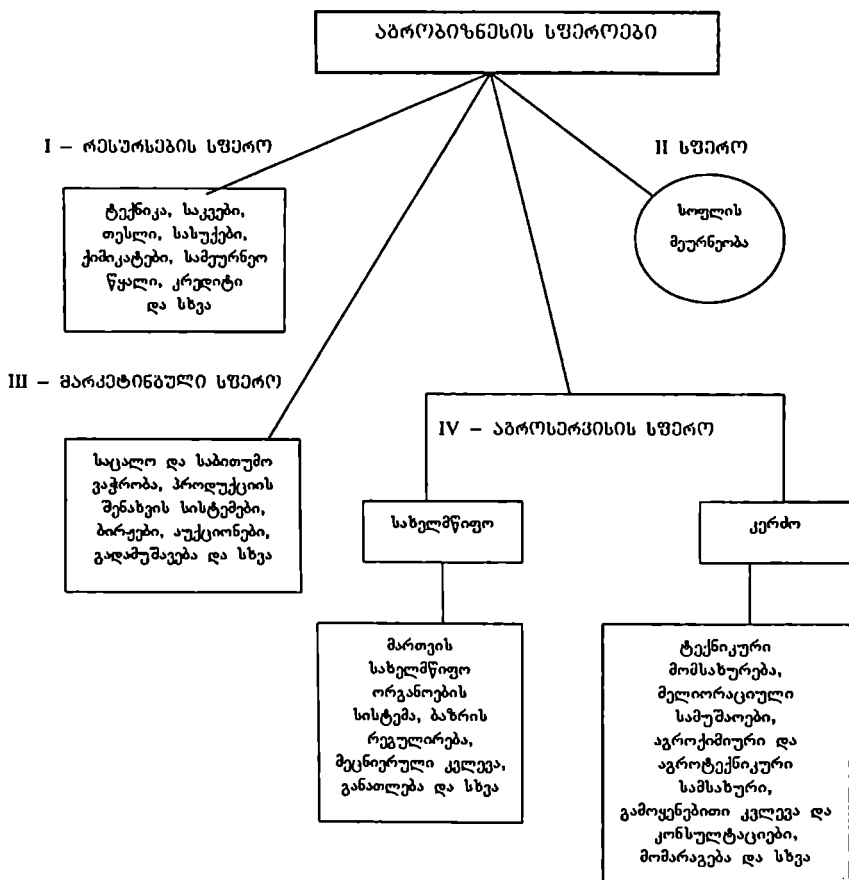
საბაზრო ურთიერთობათა განვითარების შესაბამისად ჩვენი ქვეყნის ეკონომიკურ პრაქტიკაშიც დამკვიდრდა ტერმინი „აგრობიზნესი“. აგრობიზნესი ფუნქციონალურად როლისა და ადგილის მიხედვით ოთხ სფეროდ შეიძლება დაიყოს (იხ. სქემა 3.2).

აგრობიზნესის პირველი სფერო აერთიანებს დარგების ჯგუფს, რომლებიც უზრუნველყოფენ სოფლის მეურნეობას ტექნიკით, საკვებით, სასუქებით, ქიმიკატებით, სამეურნეო წყლით, თესლით მომარაგებას. ფუნქციონალურად ამავე სფეროში გაერთიანდება ფინანსური რესურსები - კრედიტი, რომლის გარეშეც საბაზრო ეკონომიკის პირობებში შეუძლებელია ფერმერული წარმოების განვითარება. დასახელებული სფეროს საშუალებით ყალიბდება სოფლის მეურნეობისა და გადამამუშავებელი მრეწველობისათვის საჭირო რესურსების ბაზარი.

როგორც მიკროეკონომიკური დაუბალანსებლობის პრობლემების განხილვისას აღმოჩნდა ფასებისა და დაკრედიტების მექანიზმის საშუალებით სწორედ ეს სფერო ახდენს დიდ გავლენას ფერმერთა საწარმოო დანახარჯების სიდიდეზე. I სფეროს სამრეწველო დარგები რადიკალურად განსხვავდებიან აგრობიზნესის სხვა სფეროს დარგებისაგან საბაზრო სტრუქტურებით, კონცენტრაციით, სპეციალიზაციით და მჭიდრო საწარმოო კავშირები აქვთ მრეწველობის სხვა დარგებთან.

აგრობიზნესის კომპლექსის მეორე სფეროა სოფლის მეურნეობა,

აგრობიზნესის სტრუქტურა

სქემა 3.2

რომელიც კომპლექსის მთავარი სფეროა და ორგანულადაა დაკავშირებული დანარჩენ სფეროებთან.

აგრობიზნესის მესამე სფერო მარკეტინგული სფეროა, რომელშიც შედის ყველა დარგისათვის საჭირო ტრადიციული მარკეტინგული არხები - საცალო და საბითუმო ვაჭრობა, პროდუქციის შენახვის სისტემები, ბირჟები, აუქციონები და სხვა, აგრეთვე დამოუკიდებელი საწარმოო დარგი - კვების მრეწველობა.

განვითარებული აგრობიზნესის პირობებში მარკეტინგული სფეროს მნიშვნელობა მეტად დიდია და მისი როლი კიდევ უფრო გაიზრდება მოსახლეობის სურსათზე მრავალფეროვანი მოთხოვნების შესაბამისად.

აგრობიზნესის IV სფერო საქმიანობის ფართო სპექტრს მოიცავს. ფუნქციონალურად აღნიშნული სფერო უზრუნველყოფს კომპლექსის და მისი ცალკეული დარგების სერვისულ მომსახურებას და, მაშასადამე, ყოველგვარი საქმიანობის გაუმჯობესებას.

აგროსერვისის სფეროს მიეკუთვნება საქმიანობის შემდეგი სახეები: აგრობიზნესის ყველა სხვა სფეროებისათვის სპეციალიზებული მომსახურება, მეცნიერული კვლევა, ახალი გამოგონებების და ტექნოლოგიების დანერგვა, სპეციალიზებული განათლება, კომუნიკაციები, სახელმწიფოებრივი მართვა და რეგულირება. აგროსერვისი აგრობიზნესის ერთადერთი სფეროა, რომელიც სახელმწიფო სტრუქტურებს მოიცავს. მასში ვგულისხმობთ სოფლის მეურნეობის მართვის სახელმწიფო ორგანოების სისტემას, ბაზრის რეგულირებას, მეცნიერულ კვლევას, განათლებას და სხვა. აგროსერვისის კერძო სფერო საქმიანობის მრავალფეროვნებით გამოირჩევა: ტექნიკური მომსახურება, მელიორაციული სამუშაოები, აგროქიმიური და აგროტექნიკური სამსახური, გამოყენებითი კვლევა და კონსულტაციები, მომარაგება და სხვა.

აგროსამრეწველო და აგრობიზნესის კომპლექსების სტრუქტურების ანალიზი გვიჩვენებს, რომ დასახელებული ორი კომპლექსი ერთმანეთისაგან განსხვავდება შემადგენლობით და დანიშნულებით. მნიშვნელოვანი რაოდენობრივი და ხარისხობრივი განსხვავება, სფეროებს შორის დარგების სხვადასხვაგვარი გადანაწილება დამოკიდებულია შესაბამისი დარგების განვითარების

დონესა და საქმიანობის სახეზე.

მთავარი განსხვავება ორ კომპლექსს შორის ისაა, რომ აგრობიზნესის სტრუქტურაში ჩართულია სახელმწიფო რეგულირების სისტემა და მკვეთრადაა გამოხატული მისი ფუნქციონალური როლი - საწარმოო და ეკონომიკური პროცესების მომსახურება. აგრობიზნესში სახელმწიფო რეგულირება განხილულია როგორც აგრობიზნესის ფუნქციონირების მექანიზმი. საბჭოურ სისტემაში აგროსამრეწველო კომპლექსის სფეროებში საჭიროც არ იყო სახელმწიფო რეგულირების ცალკე ელემენტად გამოყოფა, რადგან ადმინისტრაციულ სისტემაში ეკონომიკური პროცესების სახელმწიფო რეგულირება თავისთავად დომინირებადი და წამყვანი იყო და ფაქტობრივ მთელ ეკონომიკურ სისტემას მოიცავდა.

ყოველივე ზემოთ აღნიშნულიდან გამომდინარე, მიზანშეწონილად მიგვაჩნია აგრობიზნესს მიეცეს ასეთი განმარტება: აგრობიზნესი არის საქმიანობის სფერო, რომელიც მიწის, შრომისა და კაპიტალის ეფექტიანი კომბინაციით უზრუნველყოფს საწარმოო და ეკონომიკური პროცესების მომსახურებას პროდუქციის წარმოების, გადამუშავების, განაწილებისა და რეალიზაციის სფეროში იმ მიზნით, რომ მომხმარებლისათვის ახალი და/ან გაუმჯობესებული საქონლის მიწოდებით მიიღოს მოგება. მამსადაძე, შეიძლება გავაკეთოთ დასკვნა: 1. აგრობიზნესი დარგებისა და სფეროების შესაბამისი საქმიანობაა, რაც მუდმივად ინოვაციურ პროცესებს გულისხმობს; 2. აგროსამრეწველო და აგრობიზნესის ტერმინები და შესაბამისად მათი სტრუქტურები განსხვავებულია; 3. დარგებისა და საქმიანობის სხვადასხვაგვარი დაჯგუფება განსხვავებულ კვლევის მეთოდოლოგიასა და შეფასების კრიტერიუმის მაჩვენებლების გამოყენებას მოითხოვს.

საქართველოში აგროსამრეწველო კომპლექსის განვითარების თეორიული და პრაქტიკული საკითხების დამუშავება დამოკიდებული იქნება იმ მიმართულებების შემეცნებაზე, რომლებიც გავლენას ახდენენ მის ფუნქციონირებაზე. ეს პირველ რიგში იქნება საკუთრებითი ურთიერთობები, ეკონომიკის მრავალწყობიანობა და ცივილიზებული ბაზრის განვითარების ტემპები და ეფექტიანობა.

კვლევის შემდგომ ეტაპზე ჩვენს მიერ შესწავლილი იქნება აგროსამრეწველო კომპლექსში მეურნეობრიობის სისტემის

ორგანიზაციული გარდაქმნები, საკუთრების ფორმების თანაფარდობის საკითხები, დადგინდება მომხმარებლის მოთხოვნილების დაკმაყოფილების გზები, შეფასება მიეცემა საშინაო და საგარეო ბაზრის კონიუნქტურის დინამიკას, მათი ურთიერთკავშირის მანევრირებას, დაისახება დარგობრივი სტრუქტურის სრულყოფის გზები.

პირველი მიმართულება გამოავლენს საბაზრო ეკონომიკისათვის დამახასიათებელ თანამედროვე ორგანიზაციულ ფორმებს და ამით გამოიძებნება მწარმოებელთა და მომხმარებელთა თანამშრომლობის ფორმები; მეორე მიმართულება უზრუნველყოფს ეკონომიკაში მრავალწყობიანობის დამკვიდრებას. საკუთრების ფორმების შესაბამისი ფერმერულ მეურნეობათა ტიპების შეფასება საშუალებას მოგვცემს დავადგინოთ საკუთრების ფორმების ოპტიმალური თანაფარდობა; მესამე მიმართულება მოიცავს მოთხოვნის შეფასებას მომხმარებელთა შემოსავლების გათვალისწინებით, რაც მოამზადებს ნიადაგს მწარმოებელთა და მომხმარებელთა სამართლებრივი ბაზის შესაქმნელად, მეოთხე მიმართულების კვლევამ პასუხი უნდა მოგვცაძებნინოს კითხვაზე: რა ადგილს დაიკავენ საქართველო ეროვნულ და მსოფლიო ბაზრის სტრუქტურებში? საბაზრო კავშირურთიერთობათა მანევრებით აგროსამრეწველო წარმოება მუდმივად ორიენტირებული გახდება საბაზრო მოთხოვნებზე, რაც სრულ გასაქანს მისცემს მეწარმეობას; მეხუთე მიმართულების შესწავლა საშუალებას მოგვცემს საინვესტიციო უზრუნველყოფის შესაბამისად განვსაზღვროთ პრიორიტეტული დარგები.

თავი 4. ორგანიზაციულ-სამართლებრივი ფორმების ფუნქციონირების თავისებურებები და ტენდენციები აგროსამრეწველო კომპლექსში

აგროსამრეწველო კომპლექსის განვითარებისათვის განსაკუთრებით აქტუალურია მისი ადეკვატური ორგანიზაციულ-სამართლებრივი ფორმების შერჩევა და ურთიერთშეხამება. სამომხმარებლო ბაზრის ფორმირებისა და ფუნქციონირების საფუძველია სასურსათო პროდუქტების მწარმოებელი დარგების განვითარება ინტენსიფიკაციის გზით. ამ პრობლემის გადაწყვეტაში ცენტრალური როლი უნდა შეასრულოს საკუთრების და მეურნეობრიობის შესაბამისი ფორმების დანერგვამ. აქვე შევნიშნავთ, რომ აგრობიზნესის ეკონომიკური განვითარების საფუძველი კერძო საკუთრება უნდა იყოს, თუმცა საჭიროა შეიქმნას პირობები მეურნეობრიობის სხვადასხვა ფორმების ჩამოყალიბებისათვისაც.

საქართველოს დღევანდელი ეკონომიკური მდგომარეობის თავისებურებიდან გამომდინარე, ეკონომიკური პოლიტიკა უნდა ითვალისწინებდეს შერეული მრავალწყობიანი ეკონომიკის განვითარებას. შერეული ეკონომიკური სისტემა გულისხმობს კერძო, სახელმწიფო და კოლექტიური საკუთრებისა და მათი შესაბამისი მეურნეობრიობის სხვადასხვა ფორმების ერთობლიობას. ამასთან, როგორც ზემოთ აღინიშნა, აუცილებელია არსებობდეს მათი თანაარსებობის და ურთიერთშეხამების ხელსაყრელი ეკონომიკური გარემო.

აგროსამრეწველო კომპლექსში ასეთი ტიპის ეკონომიკური სისტემის ჩამოყალიბება ხელს შეუწყობს მისი ორგანიზაციული ფორმების ეფექტიან ფუნქციონირებას. შერეულ ეკონომიკას შესაძლებლობა აქვს გამოავლინოს პრობლემის გადაწყვეტის სხვადასხვა გზები, უზრუნველყოს ისეთი ეკონომიკურ ურთიერთობათა განვითარების ჩამოყალიბება, რომლებიც საზოგადოებისა და საწარმოს განვითარების მამოძრავებელ ძალებს წარმოადგენენ. სახალხო მეურნეობის დონეზე ასეთი მამოძრავებელი მოტივია საზოგადოების ეროვნული სიმდიდრის გაზრდა, რითაც დაინტერესებულია წარმოების ყველა მონაწილე,

ხოლო საწარმოს დონეზე ამ ინტერესებს წარმოადგენს პროდუქციის წარმოებისა და რეალიზაციის ზრდა და მოგების მიღება იმ ზომით, რომელიც უზრუნველყოფს, ერთი მხრივ, საწარმოს ეკონომიკურ ზრდას და, მეორე მხრივ, მომუშავეთა ცხოვრების პირობების გაუმჯობესებას. მაშასადამე, აუცილებელია ჩამოყალიბდეს აღწარმოების პროცესში მონაწილეთა ურთიერთშემოქმედების ახალი, უფრო რთული და მანევრირებადი ფორმები.

არანაკლები მნიშვნელობისაა ორგანიზაციული სტრუქტურების განსაზღვრა ანუ იმ ფორმალური წესების დადგენა, რომელიც შემუშავებული იქნება მეწარმეთა მიერ თანამშრომელთა შორის შრომის დანაწილებისა და თანამდებობრივი პასუხისმგებლობის განაწილებისთვის. რაციონალური ორგანიზაციული სტრუქტურა კონკურენტულ ბრძოლაში დიდ უპირატესობებს იძლევა. ამასთან მეურნეობის სტრუქტურული გარდაქმნების შედეგად იცვლება ვერტიკალური და ჰორიზონტალური კავშირების თანაფარდობა ამ უკანასკნელის სასარგებლოდ. ეს რა თქმა უნდა, ხელს უწყობს წარმოების ინდივიდუალიზაციის პროცესს, რასაც პროდუქციის მოძრაობის სხვადასხვა სტადიაზე თან ახლავს ინტეგრაციის გაღრმავება. მაშასადამე, „ყალიბდება ისეთი გარემო, სადაც საკუთრების სხვადასხვა ფორმაზე დაფუძნებული სუბიექტები, წარმოების განსაზოგადოებისა და შრომის დანაწილების გაღრმავების კვალობაზე, ესწრაფიან საზოგადოებრივ და კერძო ინტერესებს შორის წინააღმდეგობების შერბილებას, სახელმწიფო და კერძო კაპიტალის მანევრირებას, საინვესტიციო, ფასების, სტრუქტურული პოლიტიკის მიზანმიმართულ განხორციელებას და ა.შ.“¹

რეფორმების მიმდინარეობის პროცესში კერძო, კოლექტიური და სახელმწიფო საკუთრებათა ბაზაზე შექმნილი საწარმოები და ორგანიზაციები დღეს შემთხვევითობის პრინციპის საფუძველზე დადგენილი ნორმების მიხედვით ფუნქციონირებენ. ამავე დროს მეურნეობრიობის ახალი ფორმების მასშტაბები ისევე გამოუყენებელია, როგორც საბაზრო მექანიზმებისადმი წამოყენებული სამართლიანი

¹ ქითანავა ნ., შერეული, მრავალწყობიანი, სოციალურად ორიენტირებული ეკონომიკა - საქართველოს მოდელი, გაზეთი „ვანათლება, მეცნიერება, ბიზნესი“, №3, 1996.

მოთხოვნები. შეიძლება ითქვას, რომ დღეისათვის სახელმწიფო სექტორი ფაქტობრივად ვერ მოქმედებს, კერძო სექტორი კი ჯერ კიდევ სუსტია და მას არ შეუძლია არსებითი გავლენა მოახდინოს ეკონომიკურ სისტემაზე, რამდენადმე გართულებული და დაუსრულებელია სახელმწიფო საწარმოთა აქციონირება. საკუთრების ფორმებს შორის ასეთი დისპროპორცია ხელს უშლის ეკონომიკის გამოცოცხლების ტენდენციას.

მრავალწობიანი ეკონომიკური სისტემა ეფექტიანია იმ შემთხვევაში, როდესაც ადგილი აქვს საკუთრების ზემოთ დასახლებული ფორმების საფუძველზე ფუნქციონირებად ერთეულთა ერთობლივ მოქმედებას. ასეთ შემთხვევაში ეკონომიკა და მისი შესაბამისი მექანიზმი უზრუნველყოფს არა მარტო მეწარმეთა მოვალეობებისა და უფლებების დადგენას, არამედ თვით ორგანიზაციული ფორმები განსაზღვრავს პირადი ინტერესების საზოგადოებრივ ინტერესებთან შეხამების მოთხოვნებს.

მრავალწობიანი ეკონომიკური სისტემის დროს საკუთრების თითოეულ ფორმას უნდა გააჩნდეს შესაბამისი სამართლებრივი, ეკონომიკური და ორგანიზაციული გარემო. ამასთან საკუთრების არცერთ ფორმას არ უნდა ჰქონდეს ხელოვნურად შექმნილი უპირატესობა. საწყის ეტაპზე საკუთრების ყველა ფორმისათვის თანაბარი პირობები უნდა შეიქმნას, შემდეგ კი ეკონომიკური გარემოსა და სიტუაციური ცვლილებების მიხედვით შესაძლებელია განსხვავებული თანაფარდობა ჩამოყალიბდეს.

საბაზრო ეკონომიკის ეროვნული მოდელის შექმნისა და შემდგომში მისი წარმატებით ფუნქციონირებისათვის აუცილებელია ყოველმხრივ მოფიქრებულ და დასაბუთებულ ღონისძიებათა სისტემის დამუშავება, რომელიც უზრუნველყოფს დარგთაშორისი ურთიერთობების რეგულირებას, როგორც აგროსამრეწველო კომპლექსის საზღვრებში, ისე ქვეყნის მასშტაბით. ასეთი პროგრამა უნდა ემსახურობდეს სტრატეგიული ამოცანების გადაწყვეტას. რა თქმა უნდა, პროგრამის რეალიზაციაზე გავლენას მოახდენს დროის ფაქტორი.

აგროსამრეწველო კომპლექსისათვის დამახასიათებელია საკუთრების ფორმების მრავალგვარობა, ეს განსაკუთრებით შესამჩნევია სოფლის მეურნეობაში. საკუთრების ფორმების შესაბამისად

ფუნქციონირების ისეთი წარმოების ორგანიზაციულ-სამართლებრივი ფორმები (ფერმერული მეურნეობები, მეფრინველეობის ფაბრიკები, მეცხოველეობის კომპლექსები, გადამამუშავებელი საწარმოები, სააქციო საზოგადოებები, აგროფირმები, აგროსამრეწველო საწარმოები, სამეურნეო ასოციაციები, კორპორაციები, აგროკონსორციუმები, აგროკონცერნები), სადაც რეალურად ხდება თანამშრომლობის ეკონომიკური და სოციალური ურთიერთობების შერწყმა.

აგროსამრეწველო კომპლექსში თანამედროვე ორგანიზაციულ-სამართლებრივ ფორმათა შორის ცალკე უნდა გამოიყოს სოფლად სამრეწველო საწარმოთა ორგანიზაცია. შეიძლება ითქვას, რომ თავისი არსით და ბუნებით აგრობიზნესის ორგანიზაციის ეს ფორმა დღეისათვის ახალი კატეგორიაა და სამეურნეო საქმიანობის თვალსაზრისით იგი შეიძლება შემდეგი სახის იყოს: სამრეწველო, სავაჭრო, საზოგადოებრივი კვება, მომსახურება, მშენებლობა, სატრანსპორტო მომსახურება და სხვა. წარმოების ორგანიზაციის აღნიშნული ფორმების განვითარება ხელს შეუწყობს საქართველოში აგრარული სექტორის ეკონომიკის განმტკიცებას და აღმავლობას. როგორც თეორიული განმარტებიდან ჩანს, აგრობიზნესის დასახელებული ფორმა მემცენარეობისა და მეცხოველეობის დარგების მიღმა იქმნება სოფლის ტერიტორიაზე და ხელს უწყობს შრომითი და ადგილობრივი ყველა სხვა სახის რესურსის ოპტიმალურ გამოყენებას.

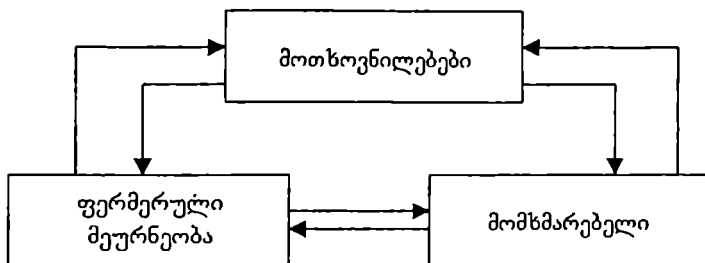
სოფლის სამრეწველო საწარმოების შექმნის ორგანიზაციულ-ეკონომიკური საფუძვლები განსხვავებულია, კერძოდ საწარმოები ერთმანეთისაგან შეიძლება განირჩეოდეს საკუთრებისა და მეურნეობრიობის ფორმებით, მასშტაბებით. ასეთი სახის საწარმოთა განვითარების მოდელი განსაზღვრული უნდა იყოს ადგილობრივი პირობებით და მოსახლეობის ტრადიციებით. შესაძლებელია ქალაქის შესაბამისი ტიპის სამრეწველო საწარმოებიდან სოფლის სამრეწველო საწარმოებს გააჩნდეთ საერთო ნიშან-თვისებები, მაგრამ ეს უკანასკნელი არ წარმოადგენდეს ქალაქის საწარმოთა მინიატურულ ანალოგებს და არც მათ სტრუქტურებს გაიმეორებენ. სოფლის სამრეწველო საწარმოები ძირითადად შეასრულებენ საზოგადოების დაკვეთას განსაზღვრული სახის პროდუქციაზე. ასეთი საწარმოების ფორმირება არ მოითხოვს დიდ დროს და კაპიტალდაბანდებას, ისინი მობილურნი

ფერმერული მეურნეობები დღეს გადამწყვეტ როლს ასრულებენ განვითარებული ქვეყნების აგროსამრეწველო კომპლექსებში. აშშ-ში ფერმერული მეურნეობები შეადგენენ ფერმების საერთო რაოდენობის 87%-ს, მათ სარგებლობაშია სასოფლო-სამეურნეო საგარეულების 69% და მათზე მოდის რეალიზებული პროდუქციის 59%, პარტნიორობის წილად მოდის ფერმების საერთო რაოდენობის 10%, საგარეულების - 17% და რეალიზებული პროდუქციის - 17%. სასოფლო-სამეურნეო კორპორაციები შეადგენენ მეურნეობათა მხოლოდ 3%-ს, ამუშავენ 14% საგარეულებს და იძლევიან რეალიზებული პროდუქციის 34%-ს.

საქართველოს აგრარულ სექტორში დღეს რეალურად პროდუქციის ძირითადი მწარმოებლები მხოლოდ გლეხური (ფერმერული) მეურნეობებია. მეურნეობრიობის ეს ფორმა აგროსამრეწველო კომპლექსის სოციალურ-ეკონომიკური სტრუქტურის სიცოცხლისუნარიანი რგოლია. 2001 წლისათვის მათ მიერ წარმოებული პროდუქციის ხვედრითი წონა მთლიან პროდუქციაში 95%-ზე მეტი იყო. მაშინ როდესაც 1995 წელს ეს მაჩვენებელი იყო 76%, ხოლო 1990 წელს - 48 %.

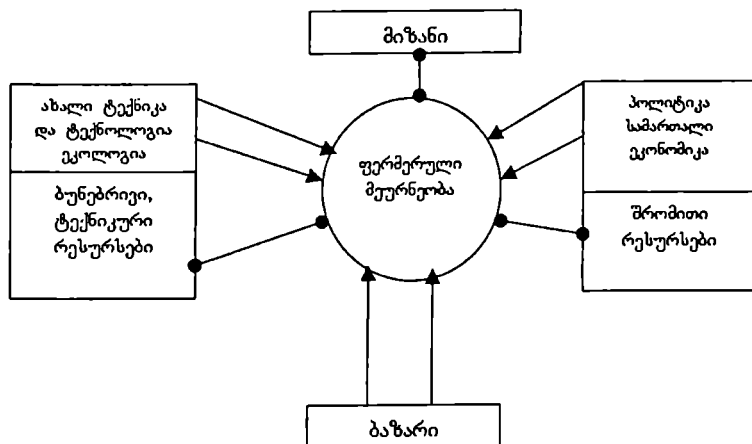
საქართველოში მეცნიერთა უმეტესობა არ ანსხვავებს გლეხურ და ფერმერულ მეურნეობებს (პროფესორები: რ.გოგოხია, ვ. ბურკაძე, ო. ქეშელაშვილი, ა. კიკნაველიძე, ნ.ჭითანავა, ო.ვაშაყიძე, გ.ყუფუნია ო.ჯიქია, დოც. თ.ლაჭყეიანი და სხვ.). ფერმერული მეურნეობა სასაქონლო პროდუქციის შექმნის ბუნებრივი წყაროა. დღეს აგრარულ სექტორში დიდია მათი ხვედრითი წონა. ამ სექტორში ფუნქციონირებენ ისეთი ჯგუფებიც, რომლებიც ხელშეკრულების საფუძველზე არენდით იღებენ მიწას. სწორედ ამ ტიპის მეურნეობებში ყალიბდება მრავალპროფილიანი სამეურნეო წყობა, რაც სოფლის მეურნეობაში დინამიკური ეკონომიკური ზრდის საფუძველია.

საქართველოში ფერმერული მეურნეობები არა მარტო მწარმოებლები, არამედ მომხმარებლებიც არიან. ფერმერული მეურნეობის ამ ურთიერთდაკავშირებულ ფუნქციას შორის არსებობს უკუკავშირი.

სქემა 4.1

ფერმერული მეურნეობა ასრულებს საწარმოო, ეკონომიკურ, სოციალურ, დემოგრაფიულ და სხვა ფუნქციებს. ამ ტიპის მეურნეობებს გააჩნიათ განვითარების გარე და შიგა პირობები. შიგაგარემო ძირითადად განისაზღვრება მეურნეობის რესურსებით (ბუნებრივი, ტექნიკური, შრომითი). მისი საქმიანობის მიზნებიდან გამომდინარე გარეპირობები (სამართალი, ეკონომიკა, მეცნიერულ-ტექნიკური პროგრესი, ეკოლოგია) გავლენას ახდენს ფერმერული მეურნეობის განვითარებისა და მისი მიზნების შინაგან პირობებზე. ეს გავლენა ბაზრის მეშვეობით

სქემა 4.2

ზორციელდება. საბაზრო ეკონომიკაზე ორიენტირებული ფერმერული მეურნეობა შესაბამისი მექანიზმის ჩამოყალიბებას მოითხოვს. რეფორმამდელი სასურსათო სფეროს ანალიზისა და დარგობრივი სტრუქტურის დღევანდელი მდგომარეობის შეფასების საფუძველზე შესაძლებელი ხდება ბაზრის ტევადობათა შესწავლა (საშინაო და საგარეო ბაზრების გათვალისწინებით) და ფერმერულ მეურნეობათა ადგილისა და როლის განსაზღვრა ბაზრის სტრუქტურებში. ამისათვის კი პირველ რიგში შევისწავლეთ სახელმწიფო და კერძო სექტორში ნედლეულისა და სურსათის წარმოების შესაძლებლობები.

მემცენარეობისა და მეცხოველეობის დარგების განვითარების დინამიკის შესწავლამ 1989-2000 წლებში გვიჩვენა, რომ დარგობრივი სტრუქტურის ცვლილებასთან ერთად მნიშვნელოვნად შეიცვალა საკუთრებითი სტრუქტურაც.

სახელმწიფო სექტორში წარმოებული პროდუქციის მოცულობა მთელი რიგი პროდუქციის სახეების მიხედვით შემცირდა 2-5-ჯერ და ზოგჯერ მეტადაც. კერძო სექტორში კი თითქმის გაორმაგდა ისეთი პროდუქციის წარმოება, როგორიცაა მარცვლეული, მზესუმზირა, ბოსტნეული, ზორცი, რძე და კვერცხი. ასეთი ზრდა ძირითადად პრივატიზაციის შედეგებითაა გამოწვეული. 1991 წელთან შედარებით მოსახლეობის საკუთრებაში გადასული მიწის ნაკვეთების ფართობი 3,5-ჯერ გაიზარდა და 2000 წლის მდგომარეობით 943.4 ათასი ჰექტარი შეადგინა. რაც შეეხება მრავალწლიან ნარგავებს, მათმა მასობრივმა ამოძირკვამ მნიშვნელოვნად შეამცირა მოსავალი.

2001 წლის მონაცემებით კერძო სექტორში იწარმოება მარცვლეულის 93%, თამბაქოს - 99%, მზესუმზირის - 97%, კარტოფილის - 88%, ბოსტნეულის - 95%, ხილის - 99%, ყურძნის - 88%, ჩაის - 93%, ციტრუსის - 99%. 1998 წელს ამ მაჩვენებელმა შეადგინა მარცვლეულის 89%, მზესუმზირის - 90%, კარტოფილის - 96%, ბოსტნეულის - 87%, ყურძნის - 97%, ციტრუსების - 96%. ხილის - 99%.¹

მეცხოველეობის დარგებში სულადობის დინამიკის შესწავლამ გვიჩვენა, რომ მათი აბსოლუტურად უმეტესი ნაწილი კერძო სექტორშია

¹ საქართველოს სოფლის მეურნეობა 2001, სტატისტიკური კრებული, თბილისი, 2002, გვ. 54. 124.

არენდით აღებული აქვს 40-დან 50 ჰექტარამდე მიწის ფართობი, ხოლო მესამე ჯგუფის მეურნეობათა მიწის ფართობი 25-35 ჰექტარის ფარგლებშია. დასახლებული სამი ჯგუფიდან პირველი ჯგუფი ძალზე წვრილმასშტაბურია და შედარებით ნაკლებკონკურენტუნარიანი, მისი საქმიანობა ძირითადად ხელით შრომაზეა დამყარებული. სამეურნეო საქმიანობის შედეგების მიხედვით, საბაზრო სიტუაციებს და პირობებს ყველაზე კარგად მესამე ჯგუფის ფერმერული მეურნეობები ეგუებიან, უფრო მეტიც, ისინი ახერხებენ საგარეო ბაზარზე გასვლასაც; შედარებით მაღალია მათი კონკურენტუნარიანობა, რადგან გამოიყენებენ მანქანურ შრომას. პირველი ჯგუფის ფერმერულ მეურნეობებთან შედარებით უპირატესობებით გამოირჩევა მეორე ჯგუფიც, რადგან წარმოების მასშტაბები მათაც აძლევს ბაზარზე გასვლის საშუალებას.

საქართველოში არენდით გაცემულია სასოფლო-სამეურნეო სავარგულების 5,9%, ხოლო კერძო საკუთრებაშია 26,7%. წარმოების წვრილმასშტაბურობის მიუხედავად, კერძო სექტორი კულტურების მოსავლიანობის მაღალი დონით გამოირჩევა (იხ. ცხრილი 4. 1).

ასე მაგალითად, მარცვლეულის მოსავლიანობა კერძო სექტორში 7,8 ცენტნერით მეტია, ვიდრე არენდით აღებულ მიწებზე და 9,1 ცენტნერით მეტი, ვიდრე სახელმწიფო სექტორში არსებულ მიწებზე; კარტოფილის მოსავლიანობა კერძო სექტორში შეადგენს 115 ცენტნერს ჰექტარზე, არენდით აღებულ მიწებზე ეს მაჩვენებელი 89 ცენტნერია, ხოლო სახელმწიფო სექტორში - 86,6 ცენტნერი; ბოსტნეულის კულტურაში შესაბამისი მაჩვენებლებია 154, 108 და 90 ცენტნერი. მეხილეობაში - 42,2, 7,7 და 2,7 ცენტნერი; მეციტრუსეობაში - 70,2, 7,2 და 7,0 ცენტნერი; მევენახეობაში - 43,9, 13,3 და 11,1 ცენტნერი; მეჩაიეობაში - 13,9, 8,5 და 9,1 ცენტნერი.

შეიძლება ითქვას, რომ სასოფლო-სამეურნეო მიწის ყველა მესაკუთრე დღეს არ მისდევს ფერმერულ მეურნეობას. ჩვენს მიერ ჩატარებული ანკეტური გამოკითხვის საფუძველზე აღმოჩნდა, რომ ოზურგეთის, ქობულეთის, ზუგდიდისა და გურჯაანის რაიონების 8 ათასი მესაკუთრე ოჯახიდან პირველი ჯგუფის ფერმერები შეადგენენ 27%-ს, მეორე ჯგუფისა - 9,5%, ხოლო მესამე ჯგუფისა - 4,9%-ს. დანარჩენები ფლობენ 0,06-დან 0,22 ჰექტარამდე მიწის ფართობს, რაც არასაკმარისია სასაქონლო წარმოებისათვის.

სასოფლო-სამეურნეო კულტურების ფართობის, მოსავლისა
და მოსავლიანობის მაჩვენებლები სექტორების
მიხედვით 2000 წელს*

ცხრილი 4. 1

№	დასახელება	სახელმწიფო სამართი			პირდაპირი			ძირითადი		
		ფაქტობრივი	მომავალი	მომავალი	ფაქტობრივი	მომავალი	მომავალი	ფაქტობრივი	მომავალი	მომავალი
1.	მარცვლეული	121,3	1605,0	14,3	71,1	1120,7	15,6	315,9	7414,0	23,4
2.	შაქრის ჭარხალი	—	—	—	—	—	—	—	—	—
3.	თამბაქო	0,02	—	—	4,0	80,0	20	0,14	0,7	10,7
4.	შესუქვარი	15,2	128,0	9,4	13,6	122,6	9,0	21,2	182	9,6
5.	კარტოფილი	0,9	78	86,6	0,3	26,7	89	26,2	3522,0	132
6.	ბოსტნეული	1,6	144	90	1,2	131,0	108	30,7	4995	154
7.	ხილი	4,2	27,0	2,7	2,1	16,1	7,7	81,1	2573	42,2
8.	ცხილეული	3,0	20	7,0	2,8	19,2	7,2	8,4	551	70,2
9.	ვენახი	7,8	350	11,1	4,1	53,6	13,1	73,4	3006	43,9
10.	ჩაი	23,9	201	9,1	7,7	62,5	8,5	10,8	131	13,9

აგრარულ სექტორში ეკონომიკური აღმავლობა დამოკიდებული იქნება არა მარტო კერძო სექტორის განვითარებაზე, არამედ არენდისა და კერძო სექტორის შეთანაწყობასა და სახელმწიფო სექტორის ამოქმედებაზე. აღნიშნული სამი მიმართულების ოპტიმალურმა თანაფარდობამ უნდა განსაზღვროს საქართველოს საბაზრო აგროსამრეწველო ურთიერთობები. განვითარების ეს გზა უზრუნველყოფს ჯანსაღი კონკურენტუნარიანი გარემოს ჩამოყალიბებას, შექმნის ახალ სამუშაო ადგილებს, გამოიწვევს აგროსამრეწველო კომპლექსის შემდგომ სტრუქტურულ ცვლილებებს, გააფართოებს სამომხმარებლო სექტორს, გაზრდის საექსპორტო პოტენციალს.

საქართველოში ფერმერული მეურნეობის ოპტიმალურ სიდიდეს ძირითადად მიწაზე კერძო საკუთრება და მიწის ბაზარი განსაზღვრავს.

* ცხრილი შედგენილია სტატისტიკის სახელმწიფო დეპარტამენტის პირველადი მონაცემების საფუძველზე.

ამიტომ უნდა ვივარაუდოთ, რომ აგრარული რეფორმის დამთავრებისას და მიწის ბაზრის ფორმირების შედეგად მოსალოდნელია წვრილ მეურნეობათა სიჭარბე 10-20 ჰექტარიანი ფერმერული მეურნეობებით, ხოლო კერძო საკუთრებასთან მიწის არენდით ალების შეთანაწყობით 50-60 და 100-200 ჰექტარიანი მიწის ფართობების მქონე ფერმერული მეურნეობებისა და სასოფლო-სამეურნეო კოოპერატივების ჩამოყალიბება.

ასეთი პროცესის განხორციელება ჩამოაყალიბებს ფერმერთა ფენასაც. დღეს საქართველოში 90 ათასი ფერმერია აღრიცხული, რომელთაგან უმეტესობას მათ მიერ წარმოებული პროდუქციის და მიწის ნაკვეთების მასშტაბების გათვალისწინებით არ შეიძლება ფერმერი ეწოდოს.

ჩვენს მიერ დასახელებული ფერმერული მეურნეობებისა და სასოფლო-სამეურნეო კოოპერატივების მასშტაბები და მწარმოებელთა ფენის ჩამოყალიბება უზრუნველყოფს ბაზარზე სასოფლო-სამეურნეო ნედლეულისა და სურსათის მიწოდების ზრდას.

განვითარებული საბაზრო ურთიერთობების ქვეყნებში სოფლის მეურნეობა ის ერთადერთი დარგია, რომელიც საბაზრო სტრუქტურებითა და ურთიერთობათა სისტემით ყველაზე ახლოსაა თავისუფალი კონკურენციის ბაზართან. თავისუფალი კონკურენცია კი, უპირველეს ყოვლისა, საფასო კონკურენციაა. მაშასადამე, ბაზარზე კონკურენტული ბრძოლის ერთადერთ იარაღს ფერმერისათვის წარმოადგენს წარმოების დანახარჯების შემცირება და პროდუქციის ხარისხის ამაღლება. ეს არის ფერმერთა შემოსავლების გაზრდის გარიანტები. ქვეყნის ასეთი მოდელი არსებით გავლენას მოახდენს სამომხმარებლო ბაზარზე და აგრობიზნესში წარმოების დინამიკური ზრდისა და ეფექტიანობის ამაღლების მნიშვნელოვანი ფაქტორი იქნება.

ფერმერული მეურნეობის შესაფასებლად მიზანშეწონილია ისეთი მაჩვენებლების გამოყენება, როგორიცაა შემოსავლების სიდიდე, საქონლიანობის, ფონდშეიარაღების, ფონდუზრუნველყოფის, ტექნიკური შეიარაღების დონე, წარმოების ხარჯები და სხვა. გარდამავალ პერიოდში ფერმერული მეურნეობების შემოსავლების დონე საშუალოდ 30-40 ჰა ფართობის პირობებში 20000-35000 ლარი მაინც უნდა იყოს, რეალიზებული პროდუქციის ხვედრითი წონა წარმოებული პროდუქციის 50%-ზე მეტს უნდა შეადგენდეს, ხოლო ფონდშეიარაღებისა და

ფონდუზრუნველყოფის დონე რეგიონულ მაჩვენებელს 2-ჯერ მაინც უნდა აღემატებოდეს. თუ გავითვალისწინებთ, რომ ხარჯები დღეს 65-70%-ია, მაშინ მოგება წარმოების დასახელებული მასშტაბების პირობებში საშუალოდ 7000-12000 ლარს უნდა შეადგენდეს.

გადამამუშავებელი მრეწველობა აგროსამრეწველო კომპლექსის მნიშვნელოვანი რგოლია. უნდა აღინიშნოს, რომ უკანასკნელ პერიოდში გადამამუშავებელი მრეწველობის დარგები განსაკუთრებით სწრაფი ტემპებით ვითარდებიან. მსოფლიო ბაზარზე პროდუქციის ხარისხის, რეალიზაციის მოცულობისა და მოგების მაჩვენებლების მიხედვით წამყვან ადგილს იკავებენ არა მარტო მსხვილი, არამედ მცირე და საშუალო ზომის ფირმებიც, ეს კი იმაზე მიუთითებს, რომ ამ სფეროში მკაცრი კონკურენცია შეიქმნა.

ზემოთ დასახელებულ სექტორში დღეს საწარმოთა რაოდენობა შეადგენს 4676-ს, მათ შორის კერძო სექტორში - 4277-ს, სახელმწიფო სექტორში - 399-ს. გადამამუშავებელ მრეწველობაში დასაქმებულთა ხვედრითი წონა საქართველოში რეგისტრირებულ მომუშავეთა საერთო რიცხვში შეადგენს 23,4%-ს, აქედან კერძო სექტორში დასაქმებულია 65%.

აგროსამრეწველო კომპლექსის სამრეწველო ბლოკის განვითარების მაჩვენებლების დინამიკის შესწავლამ გვიჩვენა, რომ გადამამუშავებელი მრეწველობის დარგებში წარმოების მოცულობის ზრდა 1995-1996 წლებიდან შეიმჩნევა. ამასთან ეს ზრდა მეტად უმნიშვნელოა და არცერთ დარგში არაა მიღწეული 1985-1989 წლების დონეს. წარმოების მოცულობის შემცირება განსაკუთრებით აღინიშნება ხორცისა და ხორცის პროდუქტების, ხილბოსტნეულის კონსერვების, რძისა და რძის პროდუქტების, მაკარონის ნაწარმის, საკონდიტრო ნაწარმის, კომბინირებული საკვების და სხვათა წარმოებაში. 1995 წლიდან ზრდის ტემპები დაფიქსირდა ზოგიერთ დარგში (შაქრის, მინერალური წყლების, რძის პროდუქტების, მცენარეული ზეთის წარმოებაში). ხოლო 1996-2000 წლებში ეს მაჩვენებლები კიდევ უფრო შესამჩნევი გახდა. 2000 წელს 1995 წელთან შედარებით შაქრის წარმოება გაიზარდა 95,5-ჯერ, მცენარეული ზეთის - 28,6-ჯერ, მინარალური წყლების - 7,4-ჯერ, ჩაის (დაფასოებული) - 3-ჯერ, შამპანურის 2-ჯერ, არყისა და ლიქიორ-არყის ნაწარმის 3,4-

ჯერ და ა.შ.

სასოფლო-სამეურნეო ნედლეულისა და სურსათის წარმოების სფეროში მესაკუთრეთა ფენის წარმოქმნა ის მაორგანიზებელი ძალა იქნება, რომელიც სამეურნეო საქმიანობის ძირითად მიმართულებებს შეუსაბამებს საბაზრო მოთხოვნებს. ამისათვის უდიდესი მნიშვნელობა ექნება მეწარმეთა ფულადი სახსრებით უზრუნველყოფას. დასახელებული სფერო სახელმწიფო რეგულირების სერიოზულ საგანს წარმოადგენს. სახელმწიფომ მათ მიმართ უნდა გაატაროს არა მარტო აქტიური ფულად-საკრედიტო პოლიტიკა, განსაზღვროს საგადასახადო სისტემა და დააწესოს საგადასახადო სარგებელი, არამედ გავლენა მოახდინოს სასოფლო-სამეურნეო პროდუქციის მიწოდებაზეც, ხოლო ამ უკანასკნელის საშუალებით იმოქმედებს საბაზრო ფასებზეც.

დღეს ფერმერთა და სამრეწველო მეწარმეთა საქმიანობა ფულადი სახსრების დეფიციტის პირობებში მიმდინარეობს. ჩვენს მიერ შესწავლილი ფერმერთა დიდი ნაწილი ვერ ახდენს პროდუქციის რეგულარულ რეალიზაციას, რის გამოც ფულადი შემოსავლების მიღებას მკვეთრად გამოხატული სეზონური ხასიათი აქვს. ამას ართულებს ისიც, რომ წარმოების ციკლის დიდ ხანგრძლივობას უმეტეს სასოფლო-სამეურნეო დარგებში მიყვავართ იქამდე, რომ საბაზრო სიტუაციებისაგან განსხვავებით პროდუქციის წარმოების მიწოდება არ შეიძლება გაიზარდოს ან შემცირდეს დროის მოკლე პერიოდში. ეს სასოფლო-სამეურნეო ბაზრის თავისებურებაა. ამონაგების სეზონურად მიღება იწვევს ფერმერთა მოთხოვნას საკრედიტო რესურსებზე, როგორც ხარჯების ანაზღაურების მნიშვნელოვან წყაროზე. საკრედიტო რესურსებზე ფერმერთა მოთხოვნის დაკმაყოფილება ძირითადად საბანკო სისტემის გარეშე ხორციელდება, ე.წ. კერძო მევალეების საშუალებით. ამ უკანასკნელთა წილად მოდის სესხების 60-70%. ამასთან კრედიტორებისაგან სესხი აღებულია თვეში 10-15%-იანი სარგებლით, რაც ხარჯების გადიდებას იწვევს.

ზემოთ აღნიშნულიდან გამომდინარე, მესაკუთრეთა ფენის ჩამოყალიბების დაჩქარებაში განსაკუთრებული როლი უნდა შეასრულოს საბანკო-საკრედიტო სამსახურების მოწესრიგებამ, რაც უზრუნველყოფს ფულადი სახსრების მობილიზაციასა და მიზანმიმართულ გამოყენებას.

ადგილობრივი პირობების გათვალისწინებით სოფლებში

შესაძლებელია შეიქმნას საკრედიტო ამხანაგობები ან კოოპერატივები, რომლებიც კრედიტს გასცემენ საწარმოო დანიშნულებით თესლის, სარგავი მასალის, სასუქების, პირუტყვისა და სხვათა შესაძენად. სოფლად ასეთი საკრედიტო მექანიზმის შექმნა გადამწყვეტ როლს შეასრულებს ფინანსური წყაროების განსაზღვრაში და მიზნობრივი პროგრამების რეალიზაციაში. ადგილობრივი პროდუქციის წარმოების გაზრდის მიზნით აგროსამრეწველო კომპლექსში მიზანშეწონილია ჩამოყალიბდეს სეზონური კრედიტის სისტემა.

ამრიგად, აგროსამრეწველო კომპლექსში შეიქმნა საბაზრო ურთიერთობების შესაბამისი ორგანიზაციულ-სამართლებრივი ფორმები და ჩამოყალიბდა მესაკუთრეთა ფენა. კონკურენტუნარიანი პროდუქციის წარმოებისათვის აუცილებელია წარმოების მასშტაბების გაზრდა, მრავალწყობიანი ეკონომიკური სისტემის შექმნა.

საქართველოში აგრობიზნესის ფორმირების ერთ-ერთ ძირითად პრობლემას მისი III სფეროს – მარკეტინგული სამსახურის განუვითარებლობა წარმოადგენს. მარკეტინგული სფერო არაერთგვაროვანია არა მარტო შემადგენლობისა და ფუნქციების, არამედ საბაზრო სტრუქტურების თვალსაზრისითაც.

მარკეტინგულ სფეროში ბაზრის ოთხი ტიპი გამოიყოფა: 1. სასურსათო საქონლის სანედლეულო ბაზარი. ბაზრის ეს ტიპი ძირითადია ისეთი პროდუქციისათვის, როგორიცაა ფქვილბურღულეულის, შაქრის და სხვ. წარმოება. მისი დამახასიათებელი ნიშანია პროდუქციის შედარებით ერთგვაროვნება, სტანდარტიზაცია, საქონლის მსხვილი პარტიებით რეალიზაცია.

2. სასურსათო საქონლის ბაზარი პროდუქციის გადამუშავების მაღალი დონით (თამბაქო და საკონდიტრო ნაწარმი, კონსერვები, მოხმარებისათვის საჭირო მზა პროდუქტების ფართო სპექტრი). ცნობილია, რომ რაც მეტია საქონლის შემცველელი, მით მეტია კონკურენცია საქონელს შორის და ნაკლებია შესაძლებლობა ფასების პრიორიტეტებისათვის. ამიტომ საბაზრო ქცევის დამახასიათებელი თავისებურებაა პროდუქტებისათვის განმასხვავებელი ნიშნების მიცემა და ანალოგიური მოხმარების თვისებების საქონელთა ჯგუფებიდან მათი განცალკევება. ამ სახის ბაზარზე კონკურენტული ბრძოლის ძირითად იარაღს წარმოადგენს რეკლამა და საქონლის მიწოდებისა და გასაღების სხვადასხვა მეთოდის გამოყენება. ასეთ შემთხვევაში ბაზარი ჩვეულებრივ ოლიგოპოლიურია მაღალდიფერენცირებული პროდუქციით.

ცხადია, ასეთ ბაზარზე შესვლის ბარიერი ძალიან დიდია. აქ განსაკუთრებული ძალით მოქმედებს მასშტაბის ეფექტი და პატენტი გამოყენებულ ტექნოლოგიებზე. თუმცა მთავარ ბარიერად მაინც მასობრივი რეკლამა ითვლება. ზოგჯერ დანახარჯები რეკლამაზე საქონლის ღირებულებების 20%-ს შეადგენს. გაჯერებული ბაზრის პირობებში საქონლის რეალიზაცია გაძნელებულია, თუნდაც ახალ საქონელს რეალური უპირატესობები გააჩნდეს ბაზარზე გაბატონებულ

საქონელთან შედარებით. გამოსავალი ამ შემთხვევაში ის არის, რომ რეკლამის სფეროში ადგილის მოსაპოვებლად გამოინახოს დამატებითი სახსრები.

3. მარკეტინგული სფეროს მესამე ქვეჯგუფია შედარებით ერთგაროვანი პროდუქცია გადამუშავების დაბალი ღონით: ხორცის ნახევარფაბრიკატები, ახალი ხორცი, რძე და რძის პროდუქცია. საქონლის გადამუშავების ღონესა და მის ასორტიმენტს შორის მჭიდრო კავშირი არსებობს. რაც დაბალია პროდუქციის გადამუშავების ხარისხი, მით მცირეა მისი ასორტიმენტისა და ინტენსიური რეკლამის შესაძლებლობები. ამ საბაზრო ჯგუფში შესვლის ბარიერი შედარებით ნაკლებია და ფასწარმოქმნა კონკურენციის საფუძველზე ხორციელდება.

4. სასურსათო სერვისის ბაზარი. ბაზრის აღნიშნული ტიპი განვითარებულ ქვეყნებში ბოლო 10 წელიწადში განვითარდა. იგი მოიცავს საზოგადოებრივი კვების ყველა ტიპს.

სასურსათო ბაზარი დაიყოფა ღონეების მიხედვითაც. ბაზარი შეიძლება იყო ლოკალური (პურპროდუქტებისათვის, ახალი რძისა და რძის პროდუქტებისათვის); რეგიონალური (ხორცის პროდუქტებისათვის, ბოსტნეულისა და ხილისათვის). სურსათის მალფუჭებადი ხასიათი განსაზღვრავს ბაზრის საზღვრებს, ხოლო სპეციალიზებული სატრანსპორტო საშუალებები და საცავეები - აფართოებს საზღვრებს. ბაზრის ღონის გათვალისწინება საჭიროა ფერმერულ მეურნეობათა ქცევის პროგნოზირებისათვის.

შეიძლება ითქვას, რომ განვითარებული აგრობიზნესის პირობებში სასურსათო ბაზარი ესაა მონოპოლიური კონკურენციის ბაზარი ფირმების შედარებით მრავალრიცხოვნობით და პროდუქციის მაღალი დიფერენციაციით. სასურსათო ბაზარზე ფასისმიერ კონკურენციასთან ერთად დიდი მნიშვნელობა ენიჭება არაფასისმიერ კონკურენციასაც ისეთი კლასიკური ატრიბუტებით, როგორიცაა მასობრივი რეკლამა, პროდუქტების დიფერენციაცია და გაუმჯობესებული სერვისი. სოფლის მეურნეობისა და მარკეტინგული სფეროს განსხვავებული სტრუქტურები იწვევს სასოფლო-სამეურნეო პროდუქციის მაღალკონკურენტუნარიანი მიწოდების დაპირისპირებას მოთხოვნაზე, რომელიც რამდენადმე მონოპოლიზირებულია დარგებისა და ბაზრის მასშტაბების მიხედვით.

სასურსათო ფირმების გავლენა სასოფლო-სამეურნეო წარმოებაზე

მით უფრო ძლიერია, რაც გრძელთა გადამუშავებისა და რეალიზაციის არხები, რაც მეტია ფერმერთა დაშორება კვების პროდუქტების უშუალო მომხმარებელთან. ეს გავლენა განსაკუთრებით ძლიერია იმ შემთხვევაში, თუ კვების მრეწველობა მოითხოვს სტანდარტული ხარისხის ნედლეულს მაკარად დადგენილი ტექნოლოგიით. იშვიათი არაა ფერმერთა ტექნოლოგიური და ეკონომიკური დამოკიდებულება გადამამუშავებელი მრეწველობის დარგის მეწარმეებზე. ასეთი დამოკიდებულება რეგმალენტირებულს ხდის ფერმერთა ქცევას არა მარტო საწარმოო-ტექნოლოგიურ პროცესში, არამედ ზღუდავს მათ შემოსავლებსაც.

სასურსათო საქონლის რეალიზაციაში მაღალი ხვედრითი წონა უჭირავს ხორცს და ფრინველს, კარაქს, კვერცხს, ფქვილს, პურს, ფუნთუშეულს, კარტოფილს, ბოსტნეულს, ლიქიორ-არყის ნაწარმს, ყურძნისა და ხილ-კენკრის ღვინოებს. დასახელებულ პროდუქტთა საქონელბრუნვა 5462 ათასი ლარიდან 244976 ათას ლარამდე მერყეობს. 2000 წელს გაზრდილია თითქმის ყველა სასურსათო საქონლის რეალიზაცია. აქ გასათვალისწინებელია ერთი თავისებურებაც. სასურსათო საქონელი ურთიერთშემცვლელია და სავსებით შესაძლებელია, რომ ერთი საქონლის რეალიზაციის ზრდამ გამოიწვიოს მეორის შემცირება და პირიქით.

სასურველია ცალკე გამოიყოს ალკოჰოლიანი სასმელების რეალიზაცია, სადაც წლების მანძილზე დიდი ხვედრითი წონა უჭირავს ლიქიორ-არყის ნაწარმს, საშუალოდ 31,1% და ყურძნისა და ხილ-კენკრის ღვინოებს - 29,7%. დასახელებული პროდუქციის წარმოებაში მცირე ხვედრითი წონითაა წარმოდგენილი კონიაკი - 10%, ასევე ლუდი და შამპანური - 14,6% და 14,3%. 1980-2000 წლებში მეტად უთანაბროდ ხდებოდა ყურძნისა და ხილ-კენკრის ღვინოების რეალიზაცია. ზოგადად შეიძლება ითქვას, რომ 2000 წელს 1985 წელთან შედარებით გაზრდილია ყველა სახის ალკოჰოლიანი სასმელების რეალიზაცია, პროდუქციის სახეების მიხედვით ზრდა 9,9%-დან 39,9%-მდე მერყეობს. რეალიზაციის საერთო მოცულობის მიხედვით ამ სახის სურსათზე შეიმჩნევა მუდმივი ზრდის ტენდენცია 1985 წლის გარდა, როდესაც ადგილი ჰქონდა რეალიზაციის უმნიშვნელო 1,1%-ით შემცირებას. საინტერესო სურათს იძლევა ლიქიორ-არყის ნაწარმისა

და ყურძნისა და ხილ-კენკრის ღვინოების რეალიზაციის მაჩვენებელთა შედარება. რეალიზაციის მოცულობის მიხედვით, პირველი სახის პროდუქცია აღემატება მეორეს. ტრადიციულად საქართველოში ყოველთვის ჭარბობდა ქართული ღვინოების მოხმარება და აღკოპოლიანი სასმელების რეალიზაციაში ლიჭიორ-არყის პროდუქციის პირველ ადგილზე გამოსვლა დამაფიქრებელია. უნდა გავითვალისწინოთ ისიც, რომ მოთხოვნის უმეტესი ნაწილი საზღვარგარეთიდან შემოტანილი პროდუქციის ხარჯზე იფარება.

აგრარული ბაზრის საქონელბრუნვის შესწავლამ ანექტური გამოკითხვის გზით გვიჩვენა, რომ ფარულ ბრუნვაში მოქცეულია 1218,7 მილიონი ლარის პროდუქცია. ოფიციალური აღრიცხვის მასალები მოიცავს იმ პროდუქტებს, რომელიც აღრიცხულია მხოლოდ შესაბამისი საინსტრუქციო მითითებების საფუძველზე. ჩვენს მიერ გაანგარიშებული მონაცემები კი მოიცავენ როგორც ოფიციალურად, ასევე ფარულ ბრუნვაში არსებულ რეალიზებულ პროდუქტებს. სხვაობა ერთი და იგივე მაჩვენებელს შორის არცთუ მცირეა. მაშასადამე, საჭიროა შეიქმნას ფარულ ეკონომიკაში მოქცეული რესურსების ეროვნულ ეკონომიკაში ჩართვის მექანიზმი.

იმისათვის, რომ პასუხი გავცეს კითხვას: რამდენად შეესაბამება სურსათის წარმოების მიღწეული დონე ბაზრის ტევადობას, საჭიროა კვების პროდუქტების წარმოების ღირებულებითი მაჩვენებლის ანალიზი.

მონაცემებიდან ჩანს, რომ 2000 წელს თითქმის ყველა პროდუქციის წარმოების დონე შესამჩნევად დაბალია 1990 წლის მაჩვენებელთან შედარებით. ცხადია, პროდუქტების უმრავლესობის წარმოების დონე საკმარისი არაა საშინაო ბაზრის გაჯერებისათვის. ამ უკანასკნელის მისაღწევად საჭიროა სურსათის წარმოების დონე სულ მცირე 6-ჯერ გაეზარდოს, რაც დიდი რაოდენობით ინვესტიციებს მოითხოვს.

საშინაო ბაზრის ტევადობის შესაფასებლად ჩვენს მიერ შესწავლილ იქნა აგრარული ბაზრები და სასურსათო მაღაზიები. შესწავლისათვის გამოვიყენეთ ანექტური გამოკითხვები, ბაზრებისა და სასურსათო მაღაზიების აღრიცხვა-ანგარიშგებები, სტატისტიკის სახელმწიფო დეპარტამენტის პირველადი აღრიცხვის მასალები და მეთოდური მითითებები. მასალების ანალიზმა გვიჩვენა, რომ დაფასოებული ჩაის

წარმოება მხოლოდ 5,8%-ით აღემატება ამ სახის პროდუქციაზე საბაზრო მოთხოვნას, ყურძნის ღვინის წარმოებისა – 11,4%-ით. მაგრამ კონიაკის წარმოება საბაზრო მოთხოვნის მხოლოდ 36,7%-ია, ლიქიორისა და ლიქიორ-არაყის ნაწარმისა – 24,3%-ია, შამპანურისა - 23,2%, პაპიროსისა და სიგარეტის - 11,4%, საკონდიტრო ნაწარმის - 4,6%, შაქრის - 12%, მინერალური წყლების - 36,2%, ლუდის - 68,3%, უალკოჰოლო სასმელების - 56,4%, ხილ-ბოსტნეულის კონსერვის - 11,7%, ხორცის - 26,4%, ყველის - 10,7%, კარაქის - 13,4%, ძეხვის - 28,3%, მცენარეული ზეთის - 12,8%.

ოფიციალური მასალებისა და ჩვენს მიერ ჩატარებული გამოკვლევების ანალიზის შედეგად შეიძლება დავასკვნათ, რომ სასურსათო ბაზარი გაჯერებულია ისეთი საკუთარი წარმოების პროდუქციით, როგორიცაა ხილი, ყურძენი, ბოსტნეული, კარტოფილი. საყურადღებოა, რომ დასახელებული კულტურები საქართველოსათვის ტრადიციული კულტურებია და თუ სახელმწიფოს მხრიდან განხორციელდება მათდამი მზარდაჭერა და შესაბამისი გადამამუშავებელი მრეწველობის დარგების ამოქმედება, ისინი კონკურენტუნარიანები გახდებიან და თვითონვე შექმნიან საინვესტიციო ფონდებს.

საქართველოში სასურსათო ბაზარი ახლა ყალიბდება, ამიტომ ბაზრის ტიპები და სტრუქტურებიც ცვალებადი და ჩამოუყალიბებელია. სურსათის ბაზრის ცვლილებაზე, უპირველეს ყოვლისა, გავლენას ახდენს პროდუქტების მომწოდებელთა შემადგენლობის განსხვავებულობა და სასაქონლო ნაკადების წარმომავლობა. თუ რეფორმამდელ პერიოდამდე სასურსათო ბაზარზე დომინირებდა სახელმწიფო ვაჭრობა, ამჟამად მისი ხვედრითი წონა მინიმუმამდეა შემცირებული. იგივე ითქმის კოოპერაციული ვაჭრობის მიმართაც. აღნიშნულის საპირისპიროდ გაიზარდა კერძო ვაჭრობის როლი და მნიშვნელობა.

ქვეყნის სასურსათო საქონელბრუნვის საერთო მოცულობაში 2000 წლისათვის სახელმწიფო ვაჭრობაზე მოდიოდა 11,3%, კოოპერაციულზე - 3,3% და კერძოზე - 85,4%.* პროდუქტების სახესხვაობის მიხედვით აღნიშნული მაჩვენებლები ასეთია: პურის რეალიზაციაზე (ფქვილზე გადანაგარიშებით) სახელმწიფო ვაჭრობის

*საქართველოს სტატისტიკის სახელმწიფო დეპარტამენტის მონაცემები.

ხვედრითი წონა შეადგენდა 25%-ს, კოოპერაციულისა - 32%-ს და კერძო ვაჭრობისა - 43%-ს. კარტოფილის რეალიზაციაში შესაბამისად - 2%-ს, 12%-სა და 86%-ს; ბოსტნეულისა და ბალჩეულის რეალიზაციაში - 4%-ს, 21%-სა და 75%-ს; ხილისა და კენკრის რეალიზაციაში - 3%-ს, 36%-სა და 61%-ს; შაქრისა და საკონდიტრო ნაწარმის რეალიზაციაში - 36%-ს, 38%-სა და 26%-ს; მცენარეული ზეთის რეალიზაციაში - 3%-ს, 14%-სა და 83%-ს; თევზის რეალიზაციაში - 10%-ს, 27%-სა და 63%-ს; რძისა და რძის პროდუქტების რეალიზაციაში - 6%-ს, 13%-სა და 81%-ს; ხორცის რეალიზაციაში - 9%-ს, 21%-სა და 70%-ს; კვერცხის რეალიზაციაში - 2%-ს, 12%-სა და 87%-ს; ალკოჰოლური სასმელების რეალიზაციაში - 13%-ს, 20%-სა და 67%-ს; არაალკოჰოლური სასმელების რეალიზაციაში - 7%-ს, 30%-სა და 63%-ს და ა.შ.

როგორც მონაცემები გვიჩვენებს, ყველა სახეობის პროდუქციის რეალიზაციაში დიდია კერძო ვაჭრობის ხვედრითი წონა. კერძო სექტორის წილი მაღალი იყო სასოფლო-სამეურნეო ნედლეულის წარმოების სფეროშიც. საინტერესოა როგორ მიმართებაშია ამ უკანასკნელთან კერძო ვაჭრობა. აღნიშნულ კითხვაზე პასუხის გასაცემად შევისწავლეთ კერძო ვაჭრობის სტრუქტურა. ჩვენს მიერ კვლევის ობიექტად შერჩეულ ბაზრებში კერძო ვაჭრობაში უთუოდ იგრძნობოდა იმპორტული სურსათის მონოპოლია. მაგალითად, კერძო ვაჭრობაში საზღვარგარეთიდან შემოტანილი პროდუქტების ხვედრითი წონა შეადგენს: პურის რეალიზაციაში (ფქვილზე გადაანგარიშებით) 83%-ს, კარტოფილისა - 27%-ს, ბოსტნეულისა და ბალჩეულისა - 43%-ს, ხილისა და კენკრისა - 34%-ს, შაქრისა და საკონდიტრო ნაწარმის - 78%-ს, მცენარეული ზეთისა - 67%-ს, თევზისა - 72%-ს, რძისა და რძის პროდუქტებისა - 81%-ს, ხორცისა - 76%-ს, კვერცხისა - 84%-ს, ალკოჰოლური სასმელებისა - 47%-ს, არაალკოჰოლური სასმელებისა - 42%-ს. ცხადია ისეთ პირობებში, როდესაც სასურსათო ბაზარი უცხოელ იმპორტიორთა მიერ არის მონოპოლიზებული, ძლიერ იზღუდება ადგილობრივი წარმოება. ამას ემატება ის ფაქტიც, რომ შემოსავლების დეფიციტის პირობებში მომხმარებელს საშუალება არ აქვს შეიძინოს ადგილობრივი წარმოების მაღალხარისხიანი პროდუქცია, რადგან ეს უკანასკნელი მაღალი ფასებით იყიდება. მცირეშემოსავლიანი

მომხმარებელი უპირატესობას ყოველთვის დაბალფასიან პროდუქციას ანიჭებს. მაშასადამე, სასურსათო ბაზარზე და წარმოების სფეროში აუცილებელია პროტექციონისტული პოლიტიკის გატარება. ამ პოლიტიკის გატარება ხელს შეუწყობს სასურსათო ბაზარზე ვაჭრობისა და ადგილობრივი წარმოების დაბალანსებას, მოაწესრიგებს სავაჭრო-ეკონომიკურ ურთიერთობებს ქვეყნის შიგნით.

საქართველოს სასურსათო სფეროში შეიმჩნევა კიდევ ერთი არსებითი ნიშანი - საქონელბრუნვაში ჭარბობს საცალო და არა საბითუმო ვაჭრობა, რაც აძნელებს მარკეტინგული სამსახურის ორგანიზაციას. ეს უკანასკნელი მოითხოვს ფართომასშტაბიანი ყიდვა-გაყიდვის ორგანიზაციას. 2001 წლის მონაცემების ანალიზით გამოირკვა, რომ სოფლის მეურნეობის პროდუქტებითა და სურსათით ვაჭრობაში რამდენადმე ამაღლდა ადგილობრივი პროდუქციის ხვედრითი წონა. ეს პროცესი კიდევ უფრო საგრძნობი და მანევრირებადი გახდება, თუ რაიონებსა და სოფლებში განხორციელდება საბითუმო ვაჭრობის ორგანიზაცია.

დღეს საქართველოს სასურსათო სფეროში საბითუმო ვაჭრობა ძირითადად სახელმეკრულებო ურთიერთობათა გარეშე მიმდინარეობს. ასეთ პირობებში ვერ ხერხდება სხვა პოტენციური სავაჭრო პარტნიორების გამოვლენა, არ არსებობს ინფორმაციული ბანკი ადგილობრივი ბაზრების შესახებ, რის გამოც მყიდველი და გამყიდველი მოკლებულია ინფორმაციას „საბაზრო ფასისა“ და სხვათა შესახებ.

ოფიციალური საბითუმო ვაჭრობის ბაზრები ძალზე მცირეა. მარცვლეულით ვაჭრობისათვის არსებობს ოთხი ბირჟა (თბილისის, წნორის, ქუთაისის და სენაკის). თუმცა აღნიშნულთან ერთად ფუნქციონირებს არაოფიციალური საბითუმო ბაზრებიც. ასე მაგალითად, თბილისსა და მის გარეუბნებში მოქმედებს ცხვრითა და სხვა პირუტყვით საბითუმო ვაჭრობა, ზილით, კარტოფილით, ბოსტნეულით და სხვათა ვაჭრობა სატვირთო მანქანებიდან - თბილისში, სიღნაღში, მარნეულში, ქუთაისში, სამტრედიიაში და ა.შ.

საბითუმო ბაზრების ჩამოყალიბება თბილისსა და საქართველოს სხვადასხვა მხარეში ხელს შეუწყობს ადგილობრივი ბიზნესის განვითარებას, ახალ საფეხურზე აიყვანს მარკეტინგული სამსახურის ორგანიზაციას. ფართომასშტაბიანი საქონელბრუნვის უზრუნველსაყოფად

საბითუმო ვაჭრობის ორგანიზაციასთან ერთად საჭირო იქნება ისეთი მაკროეკონომიკური ღონისძიებების გატარება, როგორიცაა ფასების ლიბერალიზაცია, საშინაო და საგარეო ვაჭრობის შეთანწყობა, საკანონმდებლო ბაზის სრულყოფა.

პურის ფასების ლიბერალიზაციით დამთავრდა როგორც სასოფლო-სამეურნეო ნედლეულის, ისე სურსათის ფასებზე სახელმწიფო კონტროლის დამკვიდრება. აღნიშნულის შედეგად ვაჭრობა ძირითადად კერძო სექტორის ხელში აღმოჩნდა, განსაკუთრებით მას შემდეგ, რაც მიღებულ იქნა გადაწყვეტილება კერძო პირებზე არაპრივატიზებული მიწების იჯარით გაცემის შესახებ.

სასურსათო ბაზრის საკუთარი წარმოების პროდუქციით შევსების წყაროს ოჯახურ მეურნეობებში პროდუქტების პირველადი გადამამუშავება წარმოადგენს. ოჯახური მეურნეობის მიერ განსაკუთრებით დიდია ისეთი პროდუქტების პირველადი გადამამუშავება, როგორიცაა ღვინო, ფქვილი, არაყი, შაშხი, ყველი, მაწონი. პროდუქტების პირველადი გადამამუშავება განსხვავებულია მხარეების მიხედვით.

- კახეთის მხარეში ოჯახურ მეურნეობებში გადამამუშავდება ზეთის – 68,2 %, ღვინის – 34,9 %, არყის – 29,8 %, ფქვილის – 14,1 %, შაშხის – 13,4 %, მაწვნის – 22,5 %, მოხდილი რძის – 10,8 %;
- შიდა ქართლის მხარეში გადამამუშავდება: არაყის – 55,6 %, ხაჭოს – 47,4 %, მწნილების – 23,5 %, საწებლების – 22,7 %, კომპოტების – 19,7 %, მაწვნის – 18,1 %, არყის – 12,2 %, ფქვილის – 11,9 %, ღვინის – 6,9 % და ა.შ.;
- სამცხე-ჯავახეთში გადამამუშავდება: რძის – 16 %, მაწვნის – 12,9 %, ყველის – 8,6 %, მურაბების – 7,7 % და ა.შ.;
- აჭარაში გადამამუშავდება: რძის – 21,6 %, მაწვნის – 12,4 %, ფქვილის – 5,4 % და ა.შ.;
- გურიის მხარეში გადამამუშავდება: ფქვილის – 16,8 %, დაკონსერვებული საღილების – 8 %, საწებლების – 5,2 % და ა.შ.;
- სამეგრელოს მხარეში გადამამუშავდება: კუპატის – 35 %, შაშხის – 30,9 %, ღვინის – 29,7 %, ნაღლის – 26,9 %, საწებლების – 26,7 %, არყის – 19,1 %, მურაბების და ჯემების – 15,2 %, კომპოტის – 19,8 %, მწნილების – 7,9 % და ა.შ.;

– იმერეთის მხარეში გადამუშავდება: მეცხოველეობის პროდუქციის კონსერვების – 60 %, ნადულის – 58,2 %, ყველის – 48,4 %, შაშხის – 29,9 %, ღვინის – 29,7 %, არყის – 19,1 %, მურაბების – 19,3 %, მწნილების – 18,7 %, კომპოტების – 18,5 %, ფქვილის – 16,4 % და ა.შ..

მემცენარეობისა და მეცხოველეობის პროდუქტების პირველადი გადამუშავების მაღალი ხვედრითი წონითა და ასორტიმენტის მრავალფეროვნებით გამოირჩევა იმერეთის, კახეთისა და შიდა ქართლის მხარეები. პროდუქტების ასეთი სახით გადამუშავების ორგანიზაცია ნაწილობრივ აკმაყოფილებს სასურსათო ბაზარს, მაგრამ იგი ვერ გადაწყვეტს კონკურენტუნარიანი წარმოების პრობლემას: 1. მცირეა წარმოების მოცულობები. საკმარისია აღინიშნოს, რომ 2000 წელს ერთ მეურნეობაზე საშუალოდ მოდიოდა ღვინო 97,8 ლიტრი, ფქვილი – 42 კგ, მოხდილი რძე – 19,1 ლიტრი, შაშხი – 14,5 კგ და ა.შ.; 2. ოჯახურ მეურნეობებში დიდია პირველად გადამუშავებაზე გაწეული დანახარჯები; პროდუქტების რეალიზაციით მიღებული შემოსავლები მარტივ აღწარმოებასაც ვერ უზრუნველყოფენ; 3. იზრდება გადამამუშავებელი მრეწველობის საწარმოო სიმძლავრეთა დაუტვირთობის დონე; 4. გაუანტულოა და არაორგანიზებულად ხდება მატერიალური, შრომითი, ფინანსური რესურსების გამოყენება; 5. გართულებულია პროდუქციის აღრიცხვა; 6. შეუძლებელია პროდუქციის ხარისხზე კონტროლის განხორციელება და სხვა.

პრობლემის გადასაჭრელად მიზანშეწონილია უახლოეს პერიოდში განხორციელდეს სასოფლო-სამეურნეო ნედლეულის სახელმწიფო შეკვეთების ორგანიზაცია, რეგიონებში ნედლეულის წარმოების, გადამუშავების ტრადიციებისა და მოცულობების გათვალისწინებით განლაგდეს შესაბამისი საწარმოები, პირველ ეტაპზე დაწესდეს საშეღავათო საგადასახადო სისტემა, განვითარდეს აგრობირჟები და საბითუმო ვაჭრობა და სხვა.

მიზანშეწონილად მიგვაჩნია სახელმწიფომ უზრუნველყოს გადამამუშავებელი მრეწველობის პრიორიტეტული დარგების ამუშავება, მისი სამეურნეო მექანიზმის სრულყოფა და შემდგომ ეტაპზე საწარმოთა კერძო პირებზე მიყიდვა. ფუნქციონირებად და მომგებიან საწარმოებზე კერძო კაპიტალის მხრივ მოთხოვნა დიდი იქნება. ეს განაპირობებს

გასაყიდი საწარმოების მაღალ საბაზრო ფასს, რაც, თავის მხრივ, ბიუჯეტში დამატებითი შემოსავლებისა და ინვესტიციების წყარო იქნება.

დარგობრივ-ტერიტორიული პარამეტრები

საქართველოში განსხვავებული ბუნებრივ-საწარმოო პირობები, წარმოების სპეციალიზაცია, რესურსული პოტენციალი, ეკოლოგიური და დემოგრაფიული თავისებურებები იწვევს არაერთგვაროვანი დარგობრივი და ტერიტორიული სტრუქტურების ფორმირების აუცილებლობას. დარგობრივი და ტერიტორიულ-ეკონომიკური სტრუქტურები აგროსამრეწველო კომპლექსის ერთიანი მეურნეობრივი და სოციალური კომპლექსის შემადგენელი ნაწილებია და ისინი საგნობრივად გამოვლინდებიან შესაბამისი პოლიტიკური, ეკონომიკური და სოციალური პროცესების მიმდინარეობით.

დარგობრივ და ტერიტორიულ სტრუქტურებში შესაძლებელია თითოეული რაიონის (მხარის) ბუნებრივ-გეოგრაფიული, ისტორიული, სოციალური, ეკონომიკური თავისებურებების გამოვლენა და შეფასება, მოსახლეობის საწარმოო გამოცდილების, სამეურნეო ფსიქოლოგიის, კულტურული და ყოფითი ტრადიციების გათვალისწინება.

დარგობრივი და ტერიტორიული სტრუქტურების საშუალებით წარმატებით გადაიჭრება აგროსამრეწველო კომპლექსის ეკონომიკურ-ორგანიზაციული მექანიზმის პრობლემები, რადგან სამეურნეო პოლიტიკის აგება დარგობრივ და ტერიტორიულ პრინციპებზე დაემყარება დიფერენცირებულ მიდგომებს რაიონების (მხარეების) მიმართ, მაქსიმალურად გაითვალისწინებს მათ თავისებურებებს, რესურსულ პოტენციალს და კონკრეტულ ამოცანებს. დიფერენცირებული სოციალურ-ეკონომიკური პოლიტიკა უნდა გახდეს დარგობრივი და ტერიტორიული სტრუქტურების განვითარების, მათი მართვის, მეურნეობის სახელმწიფოებრივი რეგულირების საფუძველი.

დარგობრივი და ტერიტორიული სტრუქტურების სამეურნეო მექანიზმმა უნდა უზრუნველყოს დეპრესიული რაიონების (მხარეების) განვითარებისადმი პროტექციონისტული პოლიტიკის გატარება, მათი სოციალურ-ეკონომიკური პროპორციების ჩამოყალიბება (დასაქმება, შემოსავლები და ა.შ.), საქმიანობის კოორდინაცია, გეოპოლიტიკურ ურთიერთობათა რეალიზაცია, სხვადასხვა რეგიონებთან და მოსაზღვრე

სახელმწიფოებთან ახალი ტიპის კავშირთა დამყარების ჩამოყალიბება და სხვა.

ეკონომიკური რეფორმები და შესაბამისად ეკონომიკური აღმავლობა დარგობრივი და ტერიტორიული სტრუქტურებიდან უნდა დაიწყოს. რეგიონული მართვითა და რეგულირებით სწორედ ეს დონე იძლევა კონკრეტული პრობლემების ნაკლები დანახარჯებით გადაწყვეტის საშუალებას. ამასთან ადგილობრივი მმართველობა და რეგიონული პოლიტიკა დემოგრაფიული პრინციპების საშუალებით ექვემდებარება ერთიან სახელმწიფო პოლიტიკას.

დღეს საქართველოში დარღვეულია დარგობრივი და ტერიტორიული ინტერესების ოპტიმალური თანაფარდობა, ძალზე დიდია დისპროპორციები რეგიონების განვითარებაში. ეს გამოიხატება ისეთი ძირითადი მაჩვენებლების მკვეთრ მერყეობაში, როგორიცაა: სოფლის მეურნეობისა და გადამამუშავებელი მრეწველობის მთლიანი პროდუქცია, დასაქმება და შემოსავლები, საქონელბრუნვა, ინვესტიციები, საწარმოო და სოციალური ინფრასტრუქტურის განვითარების დონე და სხვა.

საბაზრო ეკონომიკაზე გარდამავალ პერიოდში კიდევ უფრო მწვავედ გამოიკვეთა ეკონომიკურად სუსტად განვითარებული რაიონები, ეს ნაწილობრივ ობიექტურად რაიონის (მხარის) ბუნებრივ-საწარმოო პირობებითა და საწარმოო ძალების განვითარებაში არსებული თავისებურებებით აიხსნება, მაგრამ აუცილებელია დეპრესიულ ტერიტორიულ სტრუქტურებში განსხვავების შერბილება შრომითი და მეურნეობრივი აქტივობის ამაღლებისათვის ხელშემწყობი გარემოს შექმნით. სოციალურ-ეკონომიკური განვითარების დონის გამოთანაბრებისათვის საჭიროა სახელმწიფოს აქტიური მხარდაჭერა, ეკონომიკური პროტექციონისტული პოლიტიკის გატარება.

ამ მიზნის მიღწევის ერთ-ერთი ძირითადი საშუალებაა დარგობრივი და ტერიტორიული პრიორიტეტებისა და პროგრამების რეალიზაცია, შესაბამისი კონცეფციებისა და პროექტების შემუშავება.

დარგობრივი და ტერიტორიული განვითარების სოციალურ-ეკონომიკურ პროგრამებში კომპლექსურად უნდა იყოს წარმოდგენილი რეგიონული პოლიტიკა, რომელიც დიალექტიკურად იქნება დაკავშირებული ქვეყნის ახალ სოციალურ-ეკონომიკური სისტემის

ფორმირების პროცესებთან, პროგრამებში ოპტიმალურად უნდა იქნეს შეხამებული საბაზრო ტიპის სამეურნეო სუბიექტთა ფუნქციონირების გარემო, რეგიონული და სახელმწიფო ინტერესები, აუცილებელია განისაზღვროს საწარმოო, შრომითი და ფინანსური რესურსების ეფექტიანად გამოყენების გზები და ა.შ. მაშასადამე, პროგრამები უნდა იყოს ყოვლისმომცველი, კომპლექსური, დროსა და სივრცეში ეკონომიკური პოლიტიკის შედეგების ობიექტურად შესაბამისობის საფუძველი.

საბაზრო ეკონომიკის პირობებში ეკონომიკურ-ორგანიზაციული ურთიერთობების ჩამოყალიბებისას განსაკუთრებულ მნიშვნელობას იძენს მხარეებისა და დარგობრივი ქვეკომპლექსების ეკონომიკური განვითარებისა და მდგომარეობის შეფასება.

მხარეების ეკონომიკური მდგომარეობისა და განვითარების შეფასების ისეთ კრიტერიუმს, როგორიცაა წარმოების ზრდის ტემპი, რეალურად შინაარსი აქვს უკვე ფორმირებული და განვითარებული ეკონომიკის პირობებში. საბაზრო ეკონომიკაზე გარდამავალ პერიოდში დასახელებულ მაჩვენებელთან ერთად მიზანშეწონილია ნატურალური მაჩვენებლების გამოყენებაც. ასეთი მაჩვენებლები შეიძლება იყოს: მიწების პრივატიზაციის დონე, პროდუქციის წარმოების მოცულობა, საწარმოო სიმძლავრეთა დატვირთვის დონე, მომუშავეთა რაოდენობა, შემოსავლების დონე, ფასების დონე საქონელზე და მომსახურებაზე, ეკონომიკური ზრდა, რომლის ტემპებიც ამ მაჩვენებელთა მიხედვით უნდა იქნეს გაანგარიშებული და შეფასებული და სხვა.

სახელმწიფო და კერძო სექტორში წარმოების შესაძლებლობებისა და საბაზრო აგრარულ ურთიერთობათა წარმოქმნის პრობლემების შესაფასებლად, უპირველეს ყოვლისა, შევისწავლეთ აგრარული სექტორის დარგობრივი სტრუქტურა.

ტრადიციულად საქართველო იყო ჩაის, ხილის, ბოსტნეულის, ღვინის, კონიაკის ძირითადი მიმწოდებელი ყოფილი საბჭოთა კავშირისათვის. აღნიშნული კულტურების ზვედრითი წონა სოფლის მეურნეობის მთლიან პროდუქციაში შესაბამისად მაღალი იყო. დღეისათვის აგრარული დარგობრივი სტრუქტურა ასეთია (იხ. ცხრილი 6. 1).

ცხრილი 6. 1

დასახელება	1996		1997		1998		1999		2000		2001	
	მლრ ლარი	%	მლრ ლარი	%	მლრ ლარი	%	მლრ ლარი	%	მლრ ლარი	%	მლრ ლარი	%
სოფლის მეურნეობის პროდუქტია სულ	1727	100	1710	100	1718	100	1888	100	1592	100	1851	100
მ. შ. მემცენარეობის პროდუქტია	948,6	55%	942	55%	920,7	54%	1077	57%	771	48%	935,3	51%
მეცხოველეობის პროდუქტია	778,2	45%	767	45%	797,3	46	811	43%	820,8	52%	916,1	49%

2001 წლისათვის აგრარულ სექტორში მემცენარეობის ხვედრითი წონა სოფლის მეურნეობის მთლიან პროდუქტიაში შეადგენდა 50,5%-ს, რაც 1989 წლის შესაბამის მაჩვენებელთან შედარებით 6,5%-ით ნაკლებია, მეცხოველეობის ხვედრითი წონა დასახელებულ პერიოდში გაიზარდა 49%-მდე. მემცენარეობის დარგობრივი სტრუქტურის ანალიზმა გვიჩვენა, რომ თუ 1989 წელს მეჩაიეობის ხვედრითი წონა იყო 13,3%, 2001 წლისათვის ამ მაჩვენებელმა მხოლოდ 2,7% შეადგინა. მნიშვნელოვნად შემცირდა ციტრუსის ხვედრითი წონაც – 11,6%-დან 3,9%-მდე, იგივე ითქმის მეხილეობის მიმართ. სასოფლო-სამეურნეო წარმოების გადასვლამ ადგილობრივი ბაზრის მოთხოვნილების დაკმაყოფილებაზე, გამოიწვია დარგობრივი სტრუქტურის ცვლილება როგორც მემცენარეობაში, ასევე მეცხოველეობაში. ყოფილ საბჭოთა კავშირის ბაზარზე ორიენტირებული წარმოების შემცირების პარალელურად გაიზარდა ადგილობრივი მოხმარების პროდუქტია.

აგრარული სექტორის მეურნეობის დარგობრივ სტრუქტურაში შედარებით მაღალი ხვედრითი წონა შეინარჩუნა მეხილეობამ. დღეს ამ დარგის პროდუქციის ხვედრითი წონა შეადგენს 33,6%-ს, რაც 1989 წლის შესაბამის მაჩვენებელს 22,4%-ით აღემატება. სხვა

* საქართველოს სოფლის მეურნეობა 2001, სტატისტიკური კრებული, თბილისი, 2002, გვ. 12.

დარგებთან შედარებით მევენახეობამაც გაუძლო კრიზისულ მდგომარეობას და დარგის პროდუქციის ნაწილიც გავიდა საერთაშორისო ბაზარზე. მისი ხვედრითი წონა დარგობრივ სტრუქტურაში 3,2%-ით გაიზარდა, ბოსტნეულის კულტურებისა - 6%-ით, მარცვლეულისა - 5,8%-ით, კარტოფილისა - 3,7%-ით.

როგორც ზემოთ აღინიშნა, აგრარულ სექტორში შეიმჩნევა მეცხოველეობის დარგის ხვედრითი წონის ამალეობა. განსაკუთრებით გაიზარდა ხორცის წარმოება. 2001 წლისათვის ხორცის პროდუქციის წილი მეცხოველეობის მთლიან პროდუქციაში შეადგენდა 34,8%-ს, რაც 1989 წლის შესაბამის მაჩვენებელს 16,7%-ით აღემატება, რძის ხვედრითი წონა გაიზარდა 9%-იდან 28,9%-მდე.

კვების პროდუქტების ადგილობრივი რესურსების წარმოების გადიდებით სასურსათო პრობლემის გადაწყვეტა ქვეყნის პოლიტიკური და ეკონომიკური დამოუკიდებლობის ტოლფასია. ნებისმიერი ქვეყნის ეკონომიკა და მათ შორის სოფლის მეურნეობაც, უპირველეს ყოვლისა, საკუთარი მოსახლეობის მოთხოვნებს უნდა აკმაყოფილებდეს.

სურსათის ადგილობრივი რესურსების წარმოების გადიდება ობიექტურად მოითხოვს სოფლის მეურნეობის ისეთი დარგობრივი სტრუქტურების შექმნას, რომელშიც წამყვანი ადგილი დაეთმობა სასურსათო ბალანსის ფორმირებისათვის საჭირო პროდუქციის წარმოებას. პირველ რიგში საჭიროდ მიგვაჩნია, რომ სოფლის მეურნეობის დარგობრივ სტრუქტურაში დაახლოებით თანაბარი რაოდენობით იყოს წარმოდგენილი მემცენარეობისა და მეცხოველეობის პროდუქცია. როგორც მასალების ანალიზმა გვიჩვენა, დღეს სოფლის მეურნეობის დარგობრივ სტრუქტურაში მეცხოველეობის დარგის განვითარებას პრიორიტეტული მნიშვნელობა უნდა მიენიჭოს. სასურსათო ბალანსის ფორმირებისათვის აუცილებელია ისეთი დარგებისა და კულტურების წარმოების გადიდებაც, როგორიცაა მარცვლეული მეურნეობა, ზეთოვანი კულტურები, მეხილეობა, მევენახეობა, მეჩაიეობა და სხვა.

აგრარულ სექტორში დარგობრივი სტრუქტურის რეალური სურათის მისაღებად აუცილებელია შემუშავდეს ფასების მექანიზმი და რაც მთავარია, აღირიცხოს ფასების ცვლილება. სასოფლო-სამეურნეო

პროდუქციაზე ადგილობრივი ფასების ევოლუციასა და ფორმირებასთან ერთად, აუცილებელია საგარეო ვაჭრობისა და უცხოური ვალუტის რეჟიმის გათვალისწინებაც. მათი ზეგავლენა ძალზე დიდია მსოფლიოს ნებისმიერ ქვეყანაში, მათ შორის საქართველოშიც. ამის ძირითადი მიზეზი ისაა, რომ დღეისათვის სოფლის მეურნეობა საქართველოს ეკონომიკისათვის მალალშემოსავლიანი სექტორია. ამას ემატება ისიც, რომ სოფლის მეურნეობა ჯერჯერობით არასაექსპორტო დანიშნულებით ვითარდება და ბაზარზე ფაქტობრივად არ ხორციელდება ფასების პირდაპირი ინტერვენცია. ყოველივე ამან ხელი შეუწყო სასოფლო-სამეურნეო პროდუქციის შიდა ბაზრების გამოცოცხლებას. ასეთი სიტუაცია შეინიშნება ხორცის, ბოსტნეულის, მარცვლეულის, ღვინის და ზოგიერთი სხვა სახის პროდუქციაზე. ფასების სწორი პოლიტიკის შემუშავება და აღრიცხვის სისტემის მოწესრიგება ხელს შეუწყობს მოქნილი ფინანსური სისტემის შექმნას და ამის საფუძველზე რეალური დარგობრივი სტრუქტურის დადგენას.

დარგობრივი სტრუქტურის სრულყოფა საინვესტიციო უზრუნველყოფის გათვალისწინებით უნდა მოხდეს. ამ უკანასკნელის საფუძველზე გამოვყოფთ დარგთა სამ ჯგუფს:

1. საბაზრო დარგები, რომლებიც ადგილობრივი პირობების გათვალისწინებით თვითონ შექმნიან საინვესტიციო რესურსებს;
2. პერსპექტიული დარგები, რომლებიც საინვესტიციო რესურსებს შექმნიან მათი რესტრუქტურიზაციის შემდეგ. ასეთი დარგები ბაზრებთან მიმართებაში წარმოქმნიან აღწარმოების აუცილებელ პირობებს;
3. სტრუქტურულად დეპრესიული დარგები, რომლებიც მთლიანად ან ნაწილობრივ დაექვემდებარებიან ლიკვიდაციას¹.

დარგობრივი სტრუქტურის სრულყოფა საბაზრო მოთხოვნების გათვალისწინებით უნდა განხორციელდეს, წინააღმდეგ შემთხვევაში იმპორტის მეტობა გარდაუვალი იქნება და ვერ განხორციელდება საკუთარი წარმოების პროდუქციით საშინაო ბაზრის გაჯერების ეკონომიკური პოლიტიკა.

ამას ადასტურებს გადამამუშავებელი მრეწველობის დარგობრივი სტრუქტურაც. 2000 წლის მონაცემებით გადამამუშავებელი

¹ ჯგუფების მიხედვით კონკრეტული დარგების მიკუთვნება მოხდება ბაზრის ტევადობათა შესწავლის, პროდუქციის ზრდის წლიური ტემპების, პერსპექტივაში წარმოების მოსალოდნელი მოცულობების და სხვა მაჩვენებლების გაანგარიშების შემდეგ.

იმპორტიორ ქვეყნებს. აღნიშნული პროდუქცია საერთაშორისო ვაჭრობაში ტონაჟის მიხედვით ნავთობის შემდეგ მეორე ადგილზეა. ამასთან თუ 1966-70 წლებში ტონა ხორბალი 67 დოლარი ღირდა, 1990 წელს მან - 150, ხოლო 2000 წელს - 190 დოლარი შეადგინა. ექსპერტთა შეფასებით მოსალოდნელია, უახლოეს პერიოდში ხორბლის ღირებულება 66, ხოლო სიმინდისა 37 პროცენტით გაიზარდოს.

აღნიშნულიდან გამომდინარე, ვფიქრობთ საქართველოს აგროსამრეწველო კომპლექსში პრიორიტეტული როლი უნდა მიენიჭოს მარცვლეულის საკუთარი წარმოების განვითარებას. 1990 წლისათვის მარცვლეულ კულტურებს ეკავა ნათესი ფართობის 38,5 %, კერძო სექტორის წილი პროდუქციის წარმოებაში შეადგენდა 26%-ს, ერთ სულ მოსახლეზე წარმოების დონე იყო 166 ცენტოგრამი. მარცვლეულის, კერძოდ თავთავიანი კულტურების წარმოების მხრივ გამოირჩეოდა კახეთის, ქართლისა და შიდა ქართლის მხარეები. სიმინდის ძირითადი მწარმოებელი იყო დასავლეთის რეგიონი, რომლის წილად მოდიოდა მთლიანი ნათესების 68 %.

საქართველოში ყველა კატეგორიის მეურნეობაში 2001 წელს მარცვლეული აღებული იქნა 425 ათას ჰექტარზე 896 ათასი ტონის მოცულობით, რაც ქვეყნის მრავალწლიან ისტორიაში რეკორდული მაჩვენებელი იყო (1957 წელს იქნა წარმოებული 816 ათასი ტონა მარცვლეული, მაგრამ იგი მიღებულ იქნა 640 ათას ჰექტარზე). საშუალო მოსავლიანობამ ამ წელს 21 ცენტნერი შეადგინა. წარმოების ზრდა ძირითადად ფართობის გადიდების ხარჯზე მოხდა. 2001 წელს 380,1 ათას ჰექტარზე აღებულ იქნა 713,6 ათასი ტონა მარცვლეული, საშუალო მოსავლიანობამ კი 18 ცენტნერი შეადგინა. მარცვლეულის წარმოების მხრივ გამოირჩევა კახეთის მხარე. მის წილად მოდის საქართველოში წარმოებული მარცვლეულის 41,7%. შიდა ქართლში იწარმოებოდა ქვეყანაში წარმოებული მარცვლეულის 12,8%, სამეგრელო-ზემო სვანეთში - 9,5%, იმერეთსა და მცხეთა-მთიანეთში - 5,1%.

დღეს მოძველებული, ან საერთოდ ტექნიკის უქონლობის გამო იკარგება ხორბლის მოსავლის 20 %, ხოლო სასოფლო-სამეურნეო ტექნიკაზე საბაჟო გადასახადი 24,7 %-ია. მარცვლეულის მოვლა-

მოყვანისა და საერთოდ სასოფლო-სამეურნეო ტექნიკაზე საბაჟო გადასახადების შემცირება, შიდა ბაზრის დაცვა დაბალი ხარისხის კონტრაბანდული პროდუქციისაგან, საკონტრაქტო სისტემის მოწესრიგება ნედლეულის მწარმოებლებისა და გადამამუშავებელი დარგის წარმომადგენლებს შორის და სხვა ეკონომიკური მექანიზმების სრულყოფილად ამოქმედება შექმნის პირობებს მარცვლეულის წარმოების შემდგომი გადიდებისათვის. კერძო სექტორში მარცვლეულის წარმოების სამეურნეო შედეგების ანალიზისა და ამ კულტურის საწარმოო და ბიოლოგიური პოტენციალის გამოყენების საფუძველზე შესაძლებელი იქნება ერთ ჰექტარზე 50-60 ცენტნერი ხორბლისა და 100-120 ცენტნერი სიმინდის წარმოება. ამით გადაწყდება პურპროდუქტების მრეწველობის ადგილობრივი სანედლეულო რესურსებით უზრუნველყოფის პრობლემა. სპეციალისტების გაანგარიშებით პურპროდუქტების მრეწველობას 750 ათასი ტონა სასურსათო მარცვალი ესაჭიროება. დღეს ადგილობრივი რესურსებით კმაყოფილდება მოთხოვნილების 38,6 %.

2001-2002 წლებში შემოტანილ იქნა 710 ათ. ტონაზე მეტი ხორბალი, ფქვილი – 109,37 ათასი ტონა. საქართველოს წისქვილქარხნებში არსებულ სიმძლავრებს (1500 ტონა დღე-ღამეში) დაემატა ახლად შექმნილი მცირე სიმძლავრის წისქვილები. ჩვენი გაანგარიშებით ამ წისქვილების საერთო საშუალო სადღეღამისო სიმძლავრე 1,5-2,0 ათასი ტონაა. მიზანშეწონილად მიგვაჩნია აღნიშნული საწარმოო სიმძლავრეების შესაბამისად გადაწყდეს ადგილობრივი ხორბლის რესურსების ფორმირების საკითხიც.

1997-2000 წლებში წისქვილქარხნებმა გლეხური (ფერმერული) მეურნეობებიდან ყოველწლიურად საშუალოდ 40 ათას ტონამდე ხორბალი შეიძინეს. ამ საკმიალობის შემდგომ მოტივაციაში გადამწყვეტი როლი უნდა შეასრულოს კონტრაქტების დადება ფერმერებსა და წისქვილკომბინატებს შორის ხორბლის წინასწარ შესყიდვაზე. მოსაწესრიგებელია ფასების საკითხიც. სახელმწიფო სექტორს საწარმოებში ხორბლის საკმაო მარაგები გააჩნია, მაგრამ მას წისქვილკომბინატები ვერ ყიდულობენ სიძვირის გამო. მართალია, ბოლო პერიოდში ერთი ტონა ხორბლის ფასი 226 აშშ დოლარიდან 217 დოლარამდე შემცირდა, მაგრამ კერძო ბიზნესმენებს ერთი ტონა ხორბალი 170-190 დოლარად შემოაქვთ საზღვარგარეთიდან. ასეთ

პირობებში ალბათ აუცილებელია შემუშავდეს და გამოყენებულ იქნეს პურპროდუქტების მრეწველობის სახელმწიფო რეგულირებისა და მოსახლეობის სოციალური დაცვის მექანიზმი ტარიფების, შეზღუდული სტანდარტიზაციის, კვოტების, სუბსიდებისა და სხვათა გამოყენებით.

სოფლის მეურნეობისა და სურსათის სამინისტროს მონაცემებით 2000 წელს წარმოებულ იქნა 320 ათასი ტონა პური, წინა წელთან შედარებით პურის ცხოვის ზრდის ტემპი 9,9 %-ს შეადგენს. სტატისტიკის სახელმწიფო დეპარტამენტის მონაცემებით ეს მაჩვენებლები გაცილებით მცირეა. შედარებით ობიექტურ მაჩვენებელს იძლევა საკითხის შესწავლა რეგიონულ ჭრილში.

პურისა და პურ-ფუნთუშეულის წარმოება 1997-2000 წლებში 1996 წელთან შედარებით გაიზარდა გურიის მხარეში 17,7 %-ით, მცხეთა-მთიანეთის მხარეში – 6,5 %-ით. პურის წარმოება შემცირდა აჭარაში 49,5 %-ით, რაჭა-ლეჩხუმისა და ქვემო სვანეთის მხარეში – 52,9 %-ით, სამეგრელო-ზემო სვანეთის მხარეში – 52,2 %-ით, იმერეთის მხარეში – 48,2 %-ით, კახეთის მხარეში – 36,1 %-ით, სამცხე-ჯავახეთის მხარეში – 62,3 %-ით, ქვემო ქართლის მხარეში – 56,4 %-ით, შიდა ქართლის მხარეში – 24,6 %-ით, ქ. თბილისში – 11,3 %-ით.

ფქვილის წარმოება გაიზარდა ქვემო ქართლის მხარეში 44,7 %-ით, შიდა ქართლში - 17,2 %-ით, დანარჩენ მხარეებში და ქ. თბილისში ფქვილის წარმოება შემცირდა.

ქ. თბილისის მოსახლეობის მოთხოვნილების დასაკმაყოფილებლად საჭიროა დღეში 420 ტონა პური. სტატისტიკის სახელმწიფო დეპარტამენტის მონაცემებით 2000 წელს დღიური ცხოვა შეადგენდა 274 ტონა პურს და პურ-ფუნთუშეულს. ამ შემთხვევაში საშუალო დღიური მოხმარება ერთ სულ მოსახლეზე 160 გრამს შეადგენს, რაც სინამდვილეში მინიმალურად ორჯერ მაღალი მაინც უნდა იყოს.

საგადასახადო სამსახურის მონაცემებით 2000 წელს დედაქალაქში გამოცხვა 296 ტონა პური და პურ-ფუნთუშეული, რაც აუცილებელ მინიმუმზე 124-146 ტონით ნაკლებია. ანალოგიური მდგომარეობაა სხვა რეგიონებშიც. აღნიშნულის საპირისპიროდ შეიძლება ითქვას, რომ პურის ბაზარზე მიწოდება ჭარბობს მოთხოვნას. მაშასადამე, ამ პროდუქციის დიდი ნაწილის საქონელბრუნვა ფარული ეკონომიკის

გზით ხორციელდება. თუ გავითვალისწინებთ, რომ პურის საშუალო წონა 650-700 გრამია, ხოლო საშუალო ფასი 45 თეთრი, ყოველდღიური აღურიცხავი შემოსავალი 82,6-97,3 ათასი ლარის ფარგლებში მერყეობს, ხოლო წლიურად ეს თანხა 30,1-35,5 მლნ ლარს შეადგენს. აღსანიშნავია, რომ ეს ეხება რეგისტრირებული პურის ქარხნებიდან აღურიცხავ შემოსავლებს, არარეგისტრირებული ქარხნების ჩათვლით აღნიშნული თანხა 5-6-ჯერ მეტი იქნება.

პურისა და პურ-პროდუქტების სამეურნეო საქმიანობის ორგანიზაციაში გადამწყვეტი მნიშვნელობა ენიჭება მოქნილი საგადასახადო სისტემის შექმნას, ადგილობრივი ნედლეულის წარმოების გადიდების მოტივაციას. ფქვილის იმპორტმა და წისქვილკომბინატებზე 20 %-იან დამატებული ღირებულების გადასახადის დაწესებამ გამანადგურებელი დარტყმა მიაყენა ამ ქვეკომპლექსის საქმიანობას. 16 სახელმწიფო წისქვილ - კომბინატიდან 10 გაჩერდა, ქარხნების სადღეღამისო სიმძლავრე 3000 ტონამდე იყო, ფაქტობრივი რეალიზაცია კი - 210-230 ტონა. მთლიანად გაჩერდა 15 კომბინირებული საკვების ქარხანა, რაც თავის მხრივ მეცხოველეობის დარგის განვითარების შემაფერხებელი ფაქტორი გახდა. არასწორი საგადასახადო პოლიტიკის გამო გაჩერდა თბილისში მომუშავე 10 000 ტონა სიმძლავრის შვეიცარული ტიპის მაკარონის ფაბრიკაც. ამჟამად მოქმედებს დაბეგვრის ახალი რეჟიმი, რომლის მიხედვით, ადგილობრივ ფქვილზე, მაკარონზე დაწესებულია 7 %-იანი გადასახადი და პროგრესულად უნდა მივიწიოთ.

აუცილებელია შეიქმნას შესაბამისი პირობები მარცვლეულის მწარმოებელი კერძო ფერმერებისა და მარცვლეულით მოვაჭრე კომერციული სტრუქტურების საქმიანობის განვითარებისათვის. პირველ რიგში მხედველობაში გვაქვს ხელშეწყობა მოკლევადიანი კრედიტებით. საქართველოს სოფლის მეურნეობის მარცვლეულის სექტორზე საპარტნიორო ფონდის საკრედიტო ხაზიდან 2000 წელს გაცემულ იქნა 29,3 მილიონი ლარი, აქედან 12,4 მილიონი ლარი გაიცა ფერმერებზე, ხოლო 16,9 მილიონი ლარი - მარცვლეულით მოვაჭრეებზე, მეწისქვილეებზე და მცხოვრებლებზე. სასურველია, საკრედიტო კავშირების დამოუკიდებელი ქსელი შეიქმნას საქართველოს ტერიტორიაზე რეგიონების გათვალისწინებით და მას გააჩნდეს შესაბამისი სამართლებრივი უზრუნველყოფა. საქმიანობის ასეთი ორგანიზაცია ხელს შეუწყობს დაგეგმვისა და მართვის რეფორმის

განხორციელებას, სახელმწიფო და კერძო სექტორების პრიორიტეტული ფუნქციების განსაზღვრას, სახელმწიფო დანახარჯებისა და სახელმწიფო კრედიტების გამიჯვნას და სხვა.

მევენახეობა-მელვინეობის ქვეკომპლექსი დღეს საშინაო ბაზრების მოთხოვნების დაკმაყოფილებით შემოიფარგლება. 1997-2001 წლებში დასახელებულ ქვეკომპლექსში მონაცემების შესწავლამ გვიჩვენა, რომ წარმოებული ყურძნის 40 % შინასაოჯახო მოთხოვნილების დაკმაყოფილებას მოხმარდა¹, 25-28 % ადგილობრივ ბაზრებზე ან საექსპორტოდ იქნა გატანილი, ხოლო 32-35 % ღვინის ქარხნებს მიეყიდათ.

ღვინის ქარხნების მიერ წარმოებული ღვინის (არაყისა და კონიაკის ჩათვლით) 45 % ადგილობრივ ბაზარზე იქნა გატანილი, ხოლო 15-17 % საექსპორტოდ (ამ რაოდენობაში შევიდა წინა წლებში წარმოებული ღვინო, რადგან მისი გამოცალკეება ვერ მოხერხდა), დანარჩენი – 38-40 % დასაძველებლად გადაიღო ან გაუყიდავი დარჩა.

მევენახეობისა და მელვინეობის აღნიშნული მასშტაბების შენარჩუნების პირობებში საჭირო გახდება ვენახის ფართობის შემცირება 45 ათას ჰექტარამდე (მსხმოიარე) და ღვინის წარმოებისა 10 მლნ ლექალიტრამდე. ცხადია, ეს საქართველოს ეკონომიკისათვის მიუღებელია. ამიტომ ამ ქვეკომპლექსის აღორძინება საშინაო ბაზრის დაცვისა და საექსპორტო ბაზრების გამოვლენის საფუძველზე უნდა მოხდეს.

1999-2001 წლებში ვენახის ფართობებისა და ყურძნის წარმოების შესახებ წარმოდგენას იძლევა ცხრილი 6. 2.

2001 წელს საქართველოში წარმოებულ იქნა 150,0 ათ. ტონა ყურძენი. ვენახის ფართობებმა ამ წელს 63,7 ათ. ჰა შეადგინა, რომელთაგან 88% მოსახლეობის წილად მოდიოდა. საერთო ფართობიდან 61,9% მოდის კახეთის მხარეზე, 19,8% - იმერეთის, 6,1% - ქვემო ქართლის მხარეზე.

მევენახეობაში სანედლეულო რესურსების გადიდებაზე უარყოფითი გავლენა მოახდინა ფულადი სახსრების დეფიციტმა, რის გამოც ვერ მოხერხდა შხამქიმიკატებისა და სასუქების შეძენა და ტექნოლოგიურ პროცესებში მათი გამოყენება. ჩვენი აზრით,

¹ შესწავლილ იქნა თელავის, გურჯაანის, ყვარელის, საგარეჯოსა და ზესტაფონის რაიონები

	შ ა რ თ ო ბ ი						მ ო ს ა ვ ა ლ ი					
	1999		2000		2001		1999		2000		2001	
	ათ. კა	%	ათ. კა	%	ათ. კა	%	ათ. ტონა	%	ათ. ტონა	%	ათ. ტონა	%
საქართველო	65	100,0	60	100	63,7	100	220	100	210	100,0	150,0	100,0
აჭარის არ	0,1	0,2	0,08	0,1	0,08	0,1	2,2	1	2,1	1,0	1,5	1,0
სამეგრელო-ზემო სვანეთი	1,3	2,0	1,8	3	1,2	1,9	7,3	3,3	6,9	3,3	4,9	3,3
იმერეთი	10,3	15,8	12,2	20	12,6	20	55	25	52,5	25,0	37,5	25,0
გურია	0,6	0,9	0,7	1,2	0,6	0,9	4,6	2,1	4,4	2,1	3,1	2,1
რაჭა-ლეჩხუმი და ქვემო სვანეთი	1,1	1,7	1,6	2,7	1,4	2,2	5,5	2,5	5,3	2,5	3,7	2,5
შიდა ქართლი	2,7	4,2	2,8	4,7	2,9	4,6	11	5	10,5	5,0	7,5	5,0
მცხეთა-მთიანეთი	1,1	1,7	2,2	3,7	1,1	1,7	8,8	4	8,4	4,0	6,0	4,0
კახეთი	44,5	68,5	36,1	60	39,4	62	110	50	105,4	50,2	75,0	50,0
ქვემო ქართლი	2,9	4,5	3,4	5,7	3,9	6,1	15,4	7	14,7	7,0	10,5	7,0
სამცხე-ჯავახეთი	0,02	0,0	0,02	0	0,02	0	0,2	0,1	0,2	0,1	0,2	0,1

საწარმოო პოტენციალის სრული გამოყენების შემთხვევაში საქართველოში შესაძლებელია 400 ათასამდე ტონა ყურძნის წარმოება. აღნიშნული ნედლეულის გადამამუშავებისათვის კი არსებობს შესაბამისი საწარმოო სიმძლავრეები.

2001 წელს ყურძნის გადამამუშავებელ საწარმოებს მიეყიდათ 46 ათასი ტონა ყურძენი, რაც წინა წლის მაჩვენებელთან შედარებით მნიშვნელოვნად მცირეა. ამავე წელს ჩამოსხმულია და რეალიზებულია 2,5 მილიონი ღეკალიტრი ღვინო, 85 ათასი დალი კონიაკი, 280 ათასი დალი არაყი და ლიქიორ-არაყის ნაწარმი, 1,4 მილიონი ბოთლი შამპანური.

მევენახეობის დარგის საწარმოებში ამჟამად ნაშთად ირიცხება 9,5 მლნ ღეკალიტრი ღვინომასალა და 1,6 მლნ ღეკალიტრი კონიაკის სპირტი. საქართველოში მოთხოვნის შესაბამისად დღეს შესაძლებელია შამპანურისა და არაყის წარმოება, მაგრამ ადგილობრივი წარმოების სასმელების გამოშვება შეფერხებულია რეალიზაციის შემცირების გამო. ეს კი იმით არის გამოწვეული, რომ სამომხმარებლო ბაზარი

* საქართველოს სოფლის მეურნეობა 2001 წელს, სტატისტიკური კრებული, თბ., 2002, გვ. 118.

გაჯერებულია ფალსიფიცირებული დაბალხარისხიანი ალკოჰოლიანი პროდუქციით, დემპინგური ფასებით.

საქართველოში ღღეს მოიხმარება 1,1 მლნ ღეკალიტრი, ანუ 22 მლნ ბოთლი ლიქიორ-არაყის ნაწარმი, საიდანაც ბიუჯეტში ყოველწლიურად უნდა ირიცხებოდეს 10-12 მილიონი ლარი. ბაზრების გამოკვლევამ გვიჩვენა, რომ ამ პროდუქციის 89 % იმპორტულია, 11 % ადგილობრივი წარმოების. ბიუჯეტში შემოსავალი კი საპირისპიროა ამ უკანასკნელის სასარგებლოდ. მაშასადამე, ქვეყანაში შემოდის არა მარტო დაბალხარისხიანი, არამედ კონტრაბანდული პროდუქციაც.

საქართველოს გააჩნია ლიქიორ-არაყის წარმოებისათვის ნატურალური სანედლეულო რესურსები ძირითადად მევენახეობის დარგის ბაზაზე. გარდა აღნიშნულისა, სპირტის მიღება შეიძლება ხორბლისაგან, ხილისაგან, შაქრის ჭარხლისაგან და სხვა. ხორბლის სპირტი ყველაზე საუკეთესოა არაყის წარმოებისათვის. ეს თავის მხრივ გაზრდის მოთხოვნას ადგილობრივი წარმოების ხორბალზე და სხვა ნედლეულზე.

აღნიშნულიდან გამომდინარე, მევენახეობა-მელვინეობის ქვეკომპლექსში პირველ რიგში აუცილებელია საკრედიტო ხაზის ამოქმედება, ყურძნის გადამამუშავებელი პრივატიზებული საწარმოებისათვის, ადგილობრივი წარმოების ნატურალური რესურსების მაქსიმალურად გამოყენება, სამეურნეო გარიგებების სამართლებრივი მოწესრიგება ყურძნის შესყიდვაზე და პროდუქციის რეალიზაციაზე, გარემო პირობების შექმნა ინვესტიციების მოზიდვაზე, მარკეტინგული სამსახურის პრიორიტეტულად განვითარება და სხვა.

მევენახეობა-მელვინეობის ქვეკომპლექსის განვითარებაში განსაკუთრებული როლის შესრულება შეუძლიათ ერთობლივი საწარმოების შექმნას. უცხოელი პარტნიორები დაგვეხმარებიან როგორც ახალი ტექნოლოგიების დანერგვაში, ასევე რეალიზაციაში.

მეჩაიეობის ქვეკომპლექსი საქართველოში განვითარდა არა სოფლის მეურნეობის განვითარების აუცილებლობით, არამედ შრომის საკავშირო დანაწილების საფუძველზე. ჩაის მრეწველობის პროდუქციის 96-97 % საქართველოს ფარგლებს გარეთ გაიტანებოდა. საბაზრო ეკონომიკაზე გარდამავალ პერიოდში ჩაის ქვეკომპლექსი თითქმის განადგურდა. წარმოიშვა შეხედულება მეჩაიეობის სამეურნეო ბრუნვიდან

ამოღების შესახებ. მეჩაიეობაში მარკეტინგული სამსახურის მიერ შესწავლილი მოთხოვნის მიხედვით, შესაძლებელია 20 ათასი ტონა მზა პროდუქციის რეალიზაცია. ქართულ ჩაიზე მოთხოვნა შუა აზიის რესპუბლიკებში, რუსეთის ფედერაციაში, კენიაში, პოლონეთში, გერმანიაში და სხვა. აღნიშნულის გათვალისწინებით საჭირო იქნება 80 ათასი ტონა ჩაის მწვანე ფოთლის წარმოება.

1999-2001 წლების მაჩვენებლების ანალიზის საფუძველზე შეიძლება დავასკვნათ, რომ მეჩაიეობაში ნედლეულის წარმოება ყოველწლიურად მცირდება. თუ 1999 წელს საქართველოში იწარმოებოდა 60,3 ათასი ტონა ჩაის ფოთოლი, 2000 წელს ეს მაჩვენებელი 24,0 ათას, ხოლო 2001 წელს 23,0 ათას ტონამდე შემცირდა. სამწუხაროდ ეს პროცესი დღესაც გრძელდება.

მეჩაიეობაში წარმოებული პროდუქციის მოცულობის მიხედვით განსხვავებული მდგომარეობაა მხარეების მიხედვით (იხ. ცხრილი ნ. 3).

ჩაის ფოთლის წარმოება მხარეების მიხედვით¹

ცხრილი ნ. 3

	მ ო ს ა მ ა ლ ი					
	1999		2000		2001	
	ათ. ტონა	%	ათ. ტონა	%	ათ. ტონა	%
საქართველო – სულ	60,3	100	24	100	23	100
აჭარის არ	7,3	12,1	2,9	12,1	1,9	8,3
იმერეთი	6,6	10,9	2,6	10,8	1	4,3
სამეგრელო-ზემო სვანეთი	28,7	47,6	11,4	47,5	12,5	54,3
გურია	17,5	29,0	6,9	28,8	7,5	32,6

პროდუქციის წარმოების მოცულობის მიხედვით წამყვანია სამეგრელოს რეგიონი – 54,3%, გურიის მხარე – 32,6%, იმერეთის მხარისა და აჭარის წილად კი მოდის შესაბამისად 4,3% და 8,3%. მეჩაიეობის ქვეკომპლექსში სახელმწიფო და კერძო საწარმოთა რიცხვი თითქმის თანაბარია, აჭარაში ჭარბობს სახელმწიფო საწარმოების რიცხვი, გურიისა და სამეგრელოს რეგიონებში – კერძო საწარმოებისა.

¹ საქართველოს სოფლის მეურნეობა 2001 წ., სტატისტიკური კრებული, თბ., 2002, გვ. 120.

მეჩაივობის ქვეკომპლექსის კონკურენტუნარიანობის ასამაღლებლად აუცილებელია საწარმოო-ტექნიკური ბაზის რეკონსტრუქცია, როგორც ნედლეულის მწარმოებელ, ასევე გადამამუშავებელ საწარმოებში. ასევე აქტუალურია სამუშაოთა მექანიზაციის დონის ამაღლება და აქედან გამომდინარე, საწარმოთა ოპტიმალური ზომების შერჩევა, სახელმწიფო და კერძო სექტორის გონივრული შეთანაწყობა. როგორც მასალების ანალიზმა გვიჩვენა, მომგებიანი იყო უმეტესად გურიის რეგიონის როგორც სახელმწიფო, ასევე კერძო სექტორის მსხვილი და საშუალო ზომის საწარმოები, იმერეთის რეგიონში მომგებიანი აღმოჩნდა მსხვილი და საშუალო ზომის მხოლოდ კერძო საწარმოები, დანარჩენ რეგიონებში საწარმოები ზარალიანობით ხასიათდებიან.

მეჩაივობა კაპიტალტევადი დარგია და მისი აღორძინება საკუთარი საშუალებებით ძალზე გაძნელებია. ამიტომ დარგის რაციონალური გაძღოლის აუცილებელ პირობას წარმოადგენს უცხოური ინვესტიციები.

უცხოელ ინვესტორთან ერთად ქვეკომპლექსის განვითარებაში ხელსაყრელი კონკურენტული გარემოს ჩამოყალიბების საფუძველზე მნიშვნელოვანი როლის შესრულება შეუძლიათ ადგილობრივ ინვესტორებსაც. ამისათვის აუცილებელია ეკონომიკური რეფორმების გაგრძელება. დღეს პრივატიზებულია 9,4 ათასი ჰექტარი ჩაის პლანტაცია, რეგისტრირებულია 82 სააქციო საზოგადოება. საჭიროა გადაიჭრას სააქციო საზოგადოებებში სახელმწიფო საკუთრებაში დარჩენილი აქციების მართვის ფუნქციის დელეგირების საკითხი. რამდენადაც ჩაის წარმოება ექსპორტზე ორიენტირებულ პოლიტიკას ემყარება, ეს პროდუქცია განსაკუთრებით კონკურენტუნარიანი უნდა იყოს. ამისათვის მთავარია ჩაის პლანტაციების ფართობების, ნედლეულის წარმოების და გადამამუშავების სიმძლავრეების ოპტიმალური სიდიდეების განსაზღვრა, ჩაის პლანტაციებში სრული აგროტექნიკური კომპლექსის გატარება და სხვა.

ამორტიზებული ჩაის პლანტაციების სამეურნეო ბრუნვიდან ამოღების გათვალისწინებით საქართველოში პლანტაციების ოპტიმალურ რაოდენობად შეიძლება მიჩნეულ იქნეს 50 ათასი ჰექტარი, რომელთაგან 6 %-ზე ჩატარდება ნახევრადმძიმე, 3 %-ზე მძიმე გასხვლა, 1 %-ზე ჯიშობრივი განახლება. სამრეწველო ფოთოლკრეფისთვის ყოველწლიურად დარჩება 40 ათას ჰექტრამდე პლანტაცია. მოსავლიანობის მაჩვენებელი 1997 წლიდან 2005 წლამდე 30

ცენტერიდან 50-55 ცენტერამდე თუ გაიზრდება შესაძლებელი იქნება, წარმოების მოცულობა 130-დან 220 ათას ტონამდე, ხოლო დაფასოებული ბაიხის ჩაის გამოშვება 33-დან 55 ათას ტონამდე გაიზარდოს. წარმოების ასეთი მასშტაბებისათვის აუცილებელი იქნება სამუშაო მექანიზმის ღონის გადიდება 60-65 %-მდე მაინც.

შეიძლება ითქვას, რომ როგორც მეჩაიეობის, ასევე ჩაის მრეწველობას უცხოელი ინვესტორები განაგებენ. აქედან გამომდინარე, აუცილებელია განხორციელდეს უცხოური ინვესტიციებით მომუშავე საწარმოების საქმიანობის კოორდინაცია, საჭიროა დარგში გატარდეს ერთიანი აგროტექნიკური, ტექნიკური და ტექნოლოგიური სახელმწიფო პოლიტიკა, სახელმწიფოთაშორისო ხელშეკრულებების შესაბამისად განხორციელდეს პროდუქციის მიწოდება და სხვა.

მეჩაიეობის ქვეკომპლექსში სამეურნეო საქმიანობისა და წარმოების მასშტაბებიდან გამომდინარე, მისი მართვის სტრუქტურა მონოპოლისტური ვერ იქნება. თუმცა მიგვაჩნია, რომ გარდამავალ პერიოდში საწარმოთა ორგანიზაციულ- სამართლებრივი და სამეურნეო საქმიანობის სტრუქტურის ფორმირებისას საჭიროა კერძო სექტორის ხვედრითი წონის გაზრდა.

მეხილეობა საქართველოში უძველესი დარგია, ბოლო 10 წლის მანძილზე საწვავის, მინიმალური სასუქების, შხამქიმიკატების დეფიციტისა და სიძვირის გამო, სარწყავი სისტემის უმოქმედობით დაკნინდა და დაიწყო ნარგავების მასობრივი გაჩეხვა. ხეხილის ბაღის ფართობები 2001 წელს 1990 წელთან შედარებით 52 %-ით შემცირდა, პროცესი დღესაც გრძელდება. 2001 წელს წარმოებულია 260 ათასი ტონა ხილი.

მხარეების მიხედვით ხილის წარმოების დინამიკა 1999-2001 წლებში განსხვავებულია (იხ. ცხრილი 6.4). ხილის ძირითადი მწარმოებლებია შიდა ქართლისა და იმერეთის მხარეები, შესაბამისად 22,7% და 21,8%. სამეგრელო-ზემო სვანეთი იძლევა საქართველოში წარმოებული ხილის 16,2%, კახეთი – 10,1%, გურია – 9,1%, აჭარა - 7,7%.

დარგის ფუნქციონირება ძირითადად საშინაო პროდუქციის რეალიზაციით შემოიფარგლება. გორის, კასპის და გურჯაანის რაიონების მდგომარეობის შესწავლით გამოირკვა, რომ წარმოებული ხილის 37-

40 % საშინაო ბაზარზე გაიტანება, 16-18 % ხმარდება პირადი მოთხოვნილების დაკმაყოფილებას, 22-25 % პირუტყვის საკვებად გამოყენება, არაყად გამოიხლება 7-8 %, 9-18 % გაიტანება საზღვარგარეთ. ხილის მოხმარების ასეთი სტრუქტურა არ იძლევა ღარგის განვითარების საიმედო პერსპექტივას.

ხილის წარმოება მხარეების მიხედვით¹

ცხრილი 6.4

	მ ო ს ა ვ ა ლ ი					
	1999		2000		2001	
	ათ. ტონა	%	ათ. ტონა	%	ათ. ტონა	%
საქართველო	296	100	250	100	200	100
აჭარის არ	22,7	7,7	19,2	7,7	15,4	7,7
იმერეთი	68,8	23,2	54,7	21,9	43,8	21,9
სამეგრელო-ზემო სვანეთი	47,9	16,2	40,5	16,2	32,4	16,2
გურია	26,9	9,1	22,7	9,1	18,2	9,1
რაჭა-ლეჩხუმი და ქვემო სვანეთი	3,8	1,3	3,2	1,3	2,6	1,3
შიდა ქართლი	67,2	22,7	56,7	22,7	45,4	22,7
მცხეთა-მთიანეთი	15,1	5,1	12,7	5,1	10,2	5,1
კახეთი	29,8	10,1	25,2	10,1	20,2	10,1
ქვემო ქართლი	9,4	3,2	8	3,2	6,4	3,2
სამცხე-ჯავახეთი	7,9	2,7	6,7	2,7	5,4	2,7

მეხილეობის ღარგის განვითარებას დიდად შეუწყობს ხელს საბაზრო ურთიერთობაზე დამყარებული დამზადების სისტემის და ხილის საკონსერვო მრეწველობის ამოქმედება.

საკონსერვო მრეწველობის განვითარებისათვის ეფექტობთ პერსპექტიული იქნება საადრეო მეხილეობის, უმეტესად კენკროვანებისა და კურკოვანების წარმოება. მას შეიძლება მიეცეს საექსპორტო მიმართულება მხოლოდ ბაზრების წინასწარი შესწავლის საფუძველზე. ეაშლისა და მსხლის წარმოება თუ საშინაო ბაზრის მოთხოვნის დაკმაყოფილებით შემოიფარგლება, მაშინ მათი ნარგავების შემცირება

¹ საქართველოს სოფლის მეურნეობა 2001 წ., სტატისტიკური კრებული, თბ., 2002, გვ. 118.

გარდუვალი იქნება. თუმცა თუ საგარეო ბაზრები შეისწავლება და სტანდარტული ზილის ფასები და ხარისხი დადგინდება, მაშინ ამ მაჩვენებლების მისადაგებით შეიძლება საქართველოს სპეციალიზებულ რეგიონებში საექსპორტოდ წარმოებულ იქნას ვაშლიც, მსხალიც, კომშიც და სხვა.

მებოსტნეობაც ერთ-ერთი უძველესი დარგია და საქართველოში მისი გაძღოლის ტრადიციული მეთოდები არსებობს. ამ დარგის გაძღოლა საბაზრო მოთხოვნების გათვალისწინებით სრულიად ახალ მიდგომას მოითხოვს. საქმე ის არის, რომ ბოსტნეულის დიდი ნაწილი საშინაო ბაზრის მოთხოვნილების დაკმაყოფილებას მოხმარდება, ხოლო გარკვეული ნაწილი პამიდორი, კიტრი, კომბოსტო და სხვა საექსპორტოდ შეიძლება წარმოებულ იქნეს მხოლოდ საგარეო ბაზრებზე მოთხოვნილებისა (განსაკუთრებით რუსეთის ბაზარზე) და კონკურენტუნარიანობის შესწავლის საფუძველზე.

2001 წელს წარმოებულ იქნა 359.9 ათასი ტონა ბოსტნეული და საშუალო მოსავლიანობამ 102 ცენტნერი შეადგინა. კახეთის მხარეში წარმოებულ იქნა 51 ათასი ტონა, ქვემო ქართლში – 150 ათასი, შიდა ქართლში – 109 ათასი, მცხეთა-მთიანეთში – 18.8, სამცხე-ჯავახეთში – 20.0, იმერეთში – 27,8 სამეგრელოში – 8,9, გურიაში – 3,5, რაჭა-ლეჩხუმში – 1,4, აჭარაში – 4.6 ათასი ტონა. ზემო სვანეთში წარმოებული ბოსტნეულის რაოდენობა ასორტიმენტის მიხედვით აკმაყოფილებს მოსახლეობის მოთხოვნილებას. თუმცა ბოსტნეულის საკუთარი ჰიბრიდული თესვებით უზრუნველყოფის შემთხვევაში იმავე ფართობიდან შეიძლებოდა წარმოების საერთო მოცულობის 30-40 %-ით გაზრდა.

1999 და 2001 წლების მონაცემების საფუძველზე გამოვლინდა, რომ თბილისის ბაზრებზე მწვანილეულის 62-65 %, მხალეულის – 75-80 %, კომბოსტოს – 42-44 %, პამიდორის – 27-29 %, კიტრის 20-22 % სამამულო წარმოებისაა. ბოსტნეულის დასახელებული სახეობის დიდი ნაწილი ხმარდება პირად მოხმარებას ან საფურაფედ გამოიყენება. მებოსტნეობის აღნიშნული მასშტაბების შენარჩუნებით შეიძლება ცალკეული სახეობის ბოსტნეულის ფართობი გადასინჯულ იქნეს და დარგის მიმართულებაც გამოიკეთოს. მაგრამ არ უნდა დავივიწყოთ ბოსტნეული კონსერვების უაღრესად დადებითი

თვისებები და ამ მიმართულებით საკონსერვო მეზოსტნეობის განვითარება როგორც საშინაო, ისე საგარეო ბაზრისათვის – დიდად ხელსაყრელი იქნება ქვეყნის ეკონომიკისათვის.

მეკარტოფილეობა მაღალმთიანი და მთაბორცვიანი ზონების მაპროფილებელ დარგად შეიძლება შევინარჩუნოთ, თუ იგი გაძლოლის მაღალინტენსიურ სისტემას დაემყარება. დარგის პროდუქციის დიდი ნაწილი საშინაო ბაზრის მოთხოვნის დაკმაყოფილებას ხმარდება, ხოლო გარკვეული ნაწილი, განსაკუთრებით საადრეო კარტოფილი საგარეო ბაზარზე შეიძლება იქნეს გატანილი.

ბოლო წლებში კარტოფილი არატრადიციულ რაიონებშიც ითესება და ქვეყნის თითქმის ყველა რეგიონი მოიცვა. 2001 წელს წარმოებულ იქნა 422 ათასი ტონა კარტოფილი, საშუალო მოსავლიანობამ 116 ცენტნერი შეადგინა. კარტოფილის წარმოებაში დიდი ხვედრითი წონა მაინც ტრადიციულ რეგიონებზე მოდის: ქვემო ქართლის მხარეში – 144.5 ათასი ტონა; სამცხე-ჯავახეთში – 169.9 ათასი ტონა; საადრეო კარტოფილის ძირითადი მწარმოებელია ბოლნისისა და მარნეულის რაიონები. არატრადიციული რეგიონებიდან გამოირჩევა კახეთის მხარე – 38.0 ათასი ჰექტარი, მცხეთა-მთიანეთი – 18,9 ათასი ჰექტარი, იმერეთი – 4,6 ათასი ჰექტარი, გურია – 8,2 ათასი ჰექტარი, სამეგრელო – 4,1 ათასი ჰექტარი და ა.შ.

საშინაო და საგარეო ბაზარზე ადგილის მოსაპოვებლად აუცილებელია კარტოფილის პროდუქცია კონკურენტუნარიანი გახდეს. ამისათვის საჭიროა ნიადაგების სათანადო მომზადება, ჰერბიციდებისა და პესტიციდების ოპტიმალური გამოყენება და ირიგაცია. სამწუხაროდ კარტოფილის მოყვანა ჩვენში რამდენადმე კუსტარულად მიმდინარეობს და იგი საკმაოდ ძვირი ჯდება. ამით აიხსნება ის, რომ საქართველოს ბაზრებზე მას ადვილად უწევს კონკურენციას უცხოეთიდან შემოტანილი კარტოფილი და თუ ეს ასე გაგრძელდება არ არის გამორიცხული, რომ ეს დარგი ძირითად რაიონებშიაც კი შეიზღუდოს.

ზეთოვანი კულტურების წარმოება ძირითადად მოიცავს მზესუმზირის აღმოსავლეთ საქართველოში და სოიოს დასავლეთ საქართველოში მოყვანას. აღნიშნული კულტურების წარმოება საკმაოდ კაპიტალტევადია და მისი გაძლოლა შესაბამის ინტენსიურ სისტემას უნდა დაემყაროს.

მზესუმზირის კულტურა ძირითადად კახეთის რეგიონშია გაადგილებული და მას სახნავი ფართობის 19 % უჭირავს. მზესუმზირის კულტურის წარმოება მკაცრად უნდა დაექვემდებაროს თესლბრუნვებს, წინააღმდეგ შემთხვევაში არასასურველი იქნება ფართობების გაზრდა.

1991-1992 წლებში თითქმის განადგურდა ეთერზეთოვანი კულტურების წარმოება. მოთხოვნა ქართულ ეთეროვან ზეთებზე არსებობს როგორც დსთ-ის ქვეყნებში, ისე შორეული საზღვარგარეთის ქვეყნებში (გერმანია, აშშ, საფრანგეთი და ევროპის სხვა ქვეყნები). ამ ქვეყნების დაინტერესება შესაძლებელია ეთეროვანი ზეთების დაბალი ფასებით. დღეს მსოფლიოში ყოველწლიურად 20-25 ათასი ტონა ეთეროვანი ზეთები იწარმოება, ხოლო მოთხოვნა ამ სახის პროდუქციაზე გაცილებით მეტია. ამასთან აშშ-ის ბაზარზე ბექონდარას ზეთის ფასი 90-100 დოლარია, საქართველოში კი ამ ზეთის წარმოება შესაძლებელია 20-25 დოლარის ფარგლებში. ისიც უნდა აღინიშნოს, რომ კონკურენტები ამ ზეთის წარმოებაში თითქმის არაა. დიდია მოთხოვნილება დაფნისა და სხვა სახის ზეთებზეც 5-6 ათასი ტონა, ფაქტობრივად წარმოების დონე კი 0,5-1,0 ათასი ტონაა. რუსეთის ფედერაცია უახლოეს პერსპექტივაში ითხოვს 30 ტონა დაფნის, 3 ტონა ევკალიპტის, 5 ტონა რეჰანის, 3 ტონა ავშანის, 1 ტონა ზაფრანის ეთერზეთებს, ასევე 300-400 ტონა ტუნგოს ზეთს. მაშასადამე, ბაზარი ეთეროვანი ზეთების აშკარა დეფიციტს განიცდის და ამ ქვეკომპლექსის განვითარება საქართველოსათვის სავალუტო ფონდების შევსების მნიშვნელოვანი წყარო შეიძლება იყოს.

ეთერზეთების წარმოების ეფექტიანობის ზრდის მნიშვნელოვანი ფაქტორი უნდა გახდეს მისი სანედლეულო ბაზრის შემდგომი სრულყოფა. ამ დარგის მრეწველობა დღეს წარმოდგენილია 28 ქარხნით, რომელიც თითქმის არ მუშაობს. დღევანდელი სანედლეულო ბაზრის მდგომარეობიდან გამომდინარე, შესაძლებელია საწარმოო სიმძლავრეების 40-50 %-ით დატვირთვა. ზეთების კონკურენტუნარიანობის ასამაღლებლად საჭიროა ახალი ტექნოლოგიების დანერგვა, საწარმოთა ტექნიკური გადაიარაღების დაწყება, ზეთების გადასამუშავებელი მეორადი საწარმოების მოწყობა, ინვესტიციების მოზიდვა, კადრების კვალიფიკაციის ამაღლება და სხვა.

განსაკუთრებით ყურადღება უნდა მიექცეს მარკეტინგული

სამსახურის განვითარებას და უშუალო მომხმარებლების მოძიებას. დღეს ბაზარზე გამოჩნდნენ უცხოური შუამავალი ფირმები მწარმოებლებსა და მომხმარებლებს შორის. მარკეტინგული სტრატეგია უნდა ითვალისწინებდეს სტაციონალური პირდაპირი სარეალიზაციო არხების დადგენას ძირითად მომხმარებლებთან. ასეთ ქვეყნებად შეიძლება მიჩნეულ იქნეს ევროპის ქვეყნები, ასევე მცირე აზიისა და აღმოსავლეთის ქვეყნები, კანადა, ღსთ-ის ქვეყნები და სხვა.

მსხვილფეხა რქოსანი პირუტყვის მომშენებლობა ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი დარგია სოფლის მეურნეობაში. მხარეების მიხედვით პირუტყვის სულადობა და მეცხოველეობის პროდუქციის წარმოების მაჩვენებლები დიფერენცირებულია (იხ. ცხრილი 6.5)

მეცხოველეობის პროდუქციის წარმოება მხარეების მიხედვით 2001 წელს*

ცხრილი 6.5

	ხორცი (დაკლული წონა) ათასი ტონა	რძე ათასი ტონა	კვარცხი ათასი ცალი	მატყლი ტონა	თაფლი ტონა
საქართველო	102,4	710	395420	1898	1745
აჭარის არ	4,6	65,7	25057	16	133
იმერეთი	22,1	140	76616	70	330
სამეგრელო-ზემო სვანეთი	15,8	115,5	81004	6	169
გურია	5,9	35,4	20367	4	107
რაჭა-ლეჩხუმი და ქვემო სვანეთი	2,6	25,9	8980	15	74
შიდა ქართლი	7,9	48,9	31116	76	114
მცხეთა-მთიანეთი	3,9	38,2	21397	198	117
კახეთი	18,5	70,9	61187	655	325
ქვემო ქართლი	11,9	97,5	53255	452	138
სამცხე-ჯავახეთი	8,9	72,8	16441	406	238

ხორცის წარმოების მხრივ გამოირჩევა იმერეთის, კახეთის, სამეგრელო-ზემო სვანეთის, ქვემო ქართლის მხარეები. 2001 წლისათვის დასახელებული მხარეების წილად მოდიოდა საქართველოში წარმოებული ხორცის შესაბამისად 21,5%, 18,1%, 15,4%, 11,6%; რძის წარმოების მხრივ გამოირჩევა იმერეთის მხარე – 19,7%,

* საქართველოს სოფლის მეურნეობა 2001 წ., სტატისტიკური კრებული, თბ., 2002, გვ. 125.

სამეგრელო-ზემო სვანეთის - 16,2%, ქვემო ქართლის მხარე - 13,7%; კერცხის წარმოებით გამოირჩევა სამეგრელო-ზემო სვანეთის, იმერეთის, კახეთის, ქვემო ქართლის მხარეები; მატყლის ძირითადი მწარმოებლებია: კახეთის მხარე - 34,5%, ქვემო ქართლის მხარე - 23,8%; სამცხე-ჯავახეთის მხარე - 21,1%, მცხეთა-მთიანეთის მხარე - 10,4%; თაფლს თანაბარი რაოდენობით აწარმოებენ იმერეთისა და კახეთის მხარეები 18,7%-ს; სამცხე-ჯავახეთში იწარმოება საქართველოში წარმოებული თაფლის 13,6%; სამეგრელო-ზემო სვანეთში - 9,6%.

მეცხოველეობის დარგის განვითარების პერსპექტიულობა ეჭვს არ იწვევს. დღეს თბილისის ბაზრებზე რეალიზებული ძროხის ხორცის 22-23 %, რძისა და რძის პროდუქტების 34-36 % ადგილობრივი წარმოებისაა. დარგის რესურსული პოტენციალი აღნიშნული პროდუქტების რეალიზაციაში სამამულო წარმოების ხვედრითი წონის გაორკეცების საშუალებას იძლევა. ეს მნიშვნელოვნად გაზრდის საბუთო ადგილების რაოდენობას და მოსახლეობის შემოსავლების დონეს. მაგრამ ამისათვის აუცილებელი იქნება მაღალპროდუქტიული მეცხოველეობის სისტემების დანერგვა და საკვები ბაზის არსებითი გაუმჯობესება. აუცილებელია ყველა სასაკლაოს ლიცენზირება, რაც საშუალებას მისცემს მწარმოებელს პირუტყვის ჯანმრთელობა შემოწმდეს დაკვლამდე და დაკვლის შემდეგ. საბაზრო ურთიერთობათა დამკვიდრება აუცილებლობით მოითხოვს რძისა და ხორცის წარმოების სტიმულირებას, მყარი კონტრაქტების დამყარებას ინვესტორებთან საწარმოო სიმძლავრეების ასამოქმედებლად, კოოპერატიული და ინდივიდუალური ფერმერული მეურნეობების ბაზაზე მეცხოველეობის რეპროდუქტორების შექმნას და ა.შ.

მოსახლეობის ზორცით მომარაგების საქმეში განსაკუთრებულ ადგილს დაიკავეს მეღორეობა. საქართველოში ხორცის მოხმარების 30 %-ზე მეტი ღორის ხორცზე მოდის. მაგრამ თვით დარგის ხვედრითი წონა ღორის ხორცის რეალიზაციაში მცირეა. 1998-2001 წლებში თბილისში რეალიზებული ბეკონის 85 %-ზე, ღორის ხორცის 70 %-ზე და ქონის 97 %-ზე მეტი იმპორტული იყო. დარგის აღორძინება მოითხოვს ქმედით ღონისძიებათა გატარებას, რომელთა შორის მნიშვნელოვანია გადამამუშავებელი დარგების ამოქმედება-

განვითარება.

საქართველოში ექსტენსიურად ვითარდება მეცხოველეობის დარგისა და მისი პროდუქტების წარმოება. დღეს კვლავ გრძელდება ცხვრის სულადობის შემცირების ტენდენცია. 2001 წელს 1996 წელთან შედარებით ეს მაჩვენებელი 12 ათასი სულით შემცირდა. პროპორციულად შემცირდა მატყლის წარმოებაც. ეს ძირითადად გამოწვეულია საძოვრების შემცირებით, მატყლის გასაღების ბაზრის დაკარგვით და მისი სარეალიზაციო ფასების 10-15-ჯერ დაცემით. ამ დარგში საბაზრო ურთიერთობათა დამკვიდრება ხელსაყრელი იქნება როგორც მატყლის, ასევე ხორცისა და რძის წარმოების მხრივაც. მთავარია დაინერგოს დარგის გაძლოლის ინტენსიური გზები.

მეფრინველეობის დარგის განვითარება ძირითადად დაბალპროდუქტიულ საოჯახო ფერმებში მიმდინარეობს. მისი პროდუქცია ადგილობრივ ბაზრებზე რეალიზდება, თუმცა ამ მაჩვენებლების ხედრითი წონა დაბალია. თბილისის ბაზრებში რეალიზებული ქათმის ხორცის მხოლოდ 15-18 % და კვერცხის 20-23 %-ია ადგილობრივი წარმოების.

დარგის ინტენსიური გაძლოლა საშუალებას მოგვცემს გავზარდოთ იმპორტულთან შედარებით იაფფასიანი ფრინველის ხორცისა და კვერცხის წარმოება, ავაძოქედოთ საწარმოო სიმძლავრეები.

მეფრინველეობის სანაშენე რეპროდუქტორებში დღეისათვის შენარჩუნებულია საწარმოო პოტენციალის 70-75 %. მეკვერცხული მიმართულების სანაშენე საწარმოთა სიმძლავრე 290 ათას ფრთა კვერცხმდებელს შეადგენს, რაც წელიწადში 50 მილიონი საინკუბაციო კვერცხის მიღების საშუალებას იძლევა. მეხორცული მიმართულების სანაშენე საწარმოთა სიმძლავრე 308 ათასი ფრთა კვერცხმდებელია, რაც წელიწადში 40-45 მილიონი კვერცხის მიღების საშუალებას.

მეფრინველეობის დარგის აღორძინებისათვის საჭიროა შემდეგი ღონისძიებების გატარება: სანაშენე საქმიანობის გაუმჯობესება, მატერიალურ-ტექნიკური ბაზის განახლება, დაბალანსებული კომბინირებული საკვებით უზრუნველყოფა, ენერგომატარებლებით მომარაგება, გლეხური და ფერმერული მეურნეობის განვითარებაში მოსახლეობისათვის დახმარების გაწევა, საგადასახადო სისტემის ლიბერალიზება და სხვა.

ამრიგად, სოფლის მეურნეობისა და კვების მრეწველობის ინტეგრირებული ორგანიზაციული კავშირის საფუძველზე ეფექტიანად წარიმართება სამეურნეო საქმიანობა და მნიშვნელოვნად უზრუნველდება აგროსამრეწველო კომპლექსის განვითარების დარგობრივ-ტერიტორიული ეკონომიკური პარამეტრები.

თავი 7. აგროსამრეწველო კომპლექსის მართვის

პრონომიკური მექანიზმი

აგროსამრეწველო კომპლექსის სისტემის ჩამოყალიბება, მისი დასაბუთებული სტრუქტურა საშუალებას იძლევა შეიქმნას მართვის ისეთი მექანიზმი, რომლითაც შესაძლებელი იქნება სამეურნეო საქმიანობის ოპტიმალური ვარიანტების შერჩევა.

აგროსამრეწველო კომპლექსის მართვის საბაზრო მექანიზმის განვითარებაში ორი ტენდენცია გამოიყოფა: 1. აგროსამრეწველო საბაზრო კავშირების მიზანმიმართული მოდიფიკაცია აგროსამრეწველო გაერთიანებების შექმნის გზით, კონტრაქტების განვითარებით, პირდაპირი კავშირებით, საბაზრო შეთანხმებებით, ზოგიერთ სასოფლო-სამეურნეო პროდუქციაზე ფასების სახელმწიფო პოლიტიკით და ა.შ.; 2. ე.წ. “მუდმივი შეზღუდვები” (სახელმწიფოს მხრიდან), რაც ამცირებს წარმოებაზე თავისუფალი ბაზრის ზემოქმედების ეფექტიანობას. ამიტომ საბაზრო კავშირების ცნობილი „მოწესრიგების“ შემდეგ აუცილებელია ძირითად საბაზრო მექანიზმზე ორიენტაცია, ბაზრის კანონზომიერებათა გათვალისწინება.

საბაზრო ურთიერთობებზე გადასვლა აგროსამრეწველო კომპლექსში გულისხმობს საკუთრებისა და მეურნეობის მრავალგვარი ფორმების განვითარებას. შერეულ ეკონომიკაზე გადასვლის პირობებში მართვის ორგანიზაციული სტრუქტურა, მისი ფუნქციონირება ახალი კონცეფციის შემუშავებას მოითხოვს. კონცეფციაში თანამედროვეობის მოთხოვნების შესაბამისად ასახული უნდა იყოს სამეურნეო საქმიანობის ორგანიზაციის ელემენტებს შორის ობიექტურად ჩამოყალიბებული კავშირების კანონზომიერებები. მართვის მექანიზმი უნდა განვიხილოთ როგორც ორგანიზებული სისტემა, სადაც განსაზღვრულია თითოეული მისი ელემენტის ადგილი, მნიშვნელობა და კავშირი.

მართალია, მართვის სტრუქტურიდან თანდათან გამოირიცხა დიქტატი საქონლის წარმოებასა და მომსახურებაზე, მაგრამ აღნიშნულის პარალელურად განუზომლად გაიზარდა მწარმოებლის პასუხისმგებლობა მიღებულ გადაწყვეტილებებზე. დღის წესრიგში დადგა საკითხი აგროსამრეწველო კომპლექსის მართვის მრავალი

მეთოდის და პრინციპის გადასინჯვის შესახებ. უპირველესად კი აუცილებელი გახდა საწარმოების საქმიანობის ბაზრის კანონებთან შესაბამისობაში მოყვანა. საქართველოში ეკონომიკური რეფორმების გატარების მნიშვნელოვანი პირობაა ეკონომიკის მართვა თანამედროვეობის მოთხოვნების შესაბამისად. მაშასადამე, აუცილებელია შეიქმნას აგროსამრეწველო კომპლექსის მართვის ეროვნული მოდელი, რომელიც, თავის მხრივ, ორიენტირებული იქნება საბაზრო ეკონომიკის შესაქმნელად და მარეგულირებელ როლს შეასრულებს ეკონომიკური პრობლემების გადაჭრაში. ახალმა მეურნეობრივმა მექანიზმმა უნდა განამტკიცოს უმთავრესი მოთხოვნა – მხოლოდ სოციალურად ორიენტირებული ბაზრისადმი დაქვემდებარებული სამეურნეო მართვის სტრატეგიის დამკვიდრება. მართვის მოდელმა უნდა შეცვალოს მეურნეობრიობის დანიშნულება და წარმოების თანამედროვე ორგანიზაციის სტატუსი.

საქართველოს აგროსამრეწველო კომპლექსის მართვის ორგანიზაციული სტრუქტურა დღეს მათი ორიენტირებული სახითაც არ არის ფორმირებული. სოფლის მეურნეობისა და სურსათის სამინისტროს დღევანდელი სტრუქტურული შემადგენლობისა და აგროსამრეწველო კომპლექსის ეკონომიკურ-ორგანიზაციული ურთიერთობებისა და დანიშნულების მიხედვით შევეცადეთ წარმოგვედგინა საქართველოს აგროსამრეწველო კომპლექსის მართვის ორგანიზაციული სტრუქტურა (იხ. სქემა 7.1). მართვის სისტემას საფუძვლად დაედო წარმოების სფეროში მომხდარი ცვლილებები. ამასთან გავითვალისწინეთ, რომ აგროსამრეწველო კომპლექსის განვითარებაზე გავლენას მოახდენს კომპლექსის სამივე სფეროს საქმიანობის კოორდინირება, დარგებს შორის – პარტნიორული თანამშრომლობა და ინტერესთა შეთანაწყობა.

ასეთი პრინციპით აგებული აგროსამრეწველო კომპლექსის მართვის ორგანიზაციული სტრუქტურა უზრუნველყოფს მისი სფეროებისა და დარგების საბაზრო ურთიერთობებზე თანამიმდევრულ და კომპლექსურ გადასვლას. აგროსამრეწველო კომპლექსის მართვის ცენტრალური ორგანოა სოფლის მეურნეობისა და სურსათის სამინისტრო, რომლის მთავარ ფუნქციას უნდა წარმოადგენდეს აგრარული და სამრეწველო სტრუქტურების მოდერნიზაცია და განვითარება, გლეხური (ფერმერული) მეურნეობების, სასოფლო-

სამეურნეო კოოპერატივების და სხვა სახის საწარმოთა ფორმირება, ახალი მიწების ათვისება, მისი ნაყოფიერების გადიდების, მეცნიერულ-ტექნიკური პროგრესის დანერგვისა და სხვა სტრატეგიული და ტაქტიკური მიმართულებების შემუშავება.

აგროსამრეწველო კომპლექსის დარგების ეფექტიანი მართვის უზრუნველსაყოფად აუცილებელია ისეთი ორგანიზაციული სტრუქტურების ფორმირება, სადაც გათვალისწინებული იქნება გარდამავალი პერიოდის თავისებურებები და მომავლის მიზნების რეალიზაციის შესაძლებლობები. აღნიშნულიდან გამომდინარე, მიზანშეწონილად მიგვაჩნია აგროსამრეწველო კომპლექსის ერთიანი მართვის ორგანიზაციული სისტემის შესაქმნელად გაერთიანდეს მიწის დეპარტამენტი, სატყეო დეპარტამენტი და ცეკავშირი. სოფლის მეურნეობის და კვების მრეწველობის დეპარტამენტმა უნდა მოამზადოს სასოფლო სამეურნეო წარმოებისა და ნედლეულის გადამამუშავებელი საწარმოების ინტეგრაციის რეალური მატერიალური, ორგანიზაციული და ფსიქოლოგიური საფუძველი. სასურველია ჩამოყალიბდეს მკვლევარების და ღვინის მრეწველობის, მეჩაიეობის და ჩაის მრეწველობის, ხილ-ბოსტნეულისა და საკონსერვო მრეწველობის და სხვათა ტექნოლოგიურად, ეკონომიკურად და ორგანიზაციულად დაკავშირებული სისტემები. პურპროდუქტებისა და სურსათის დეპარტამენტში მიზანშეწონილია საქვეუწყებო ორგანიზაციის სახით გაერთიანდეს კომბინირებული საკვებწარმოება.

საბაზრო ეკონომიკის პირობებში ძალზე მნიშვნელოვანია თეორიისა და პრაქტიკის სფეროების დაახლოება. ამ თვალსაზრისით სასურველი იქნება მეცნიერული უზრუნველყოფის დეპარტამენტის დამოუკიდებლად ფუნქციონირება. ასეთი დეპარტამენტის ფორმირება აგროსამრეწველო კომპლექსის განვითარების ახალ საფეხურზე გადასვლის რეალურ პერსპექტივებს შექმნის.

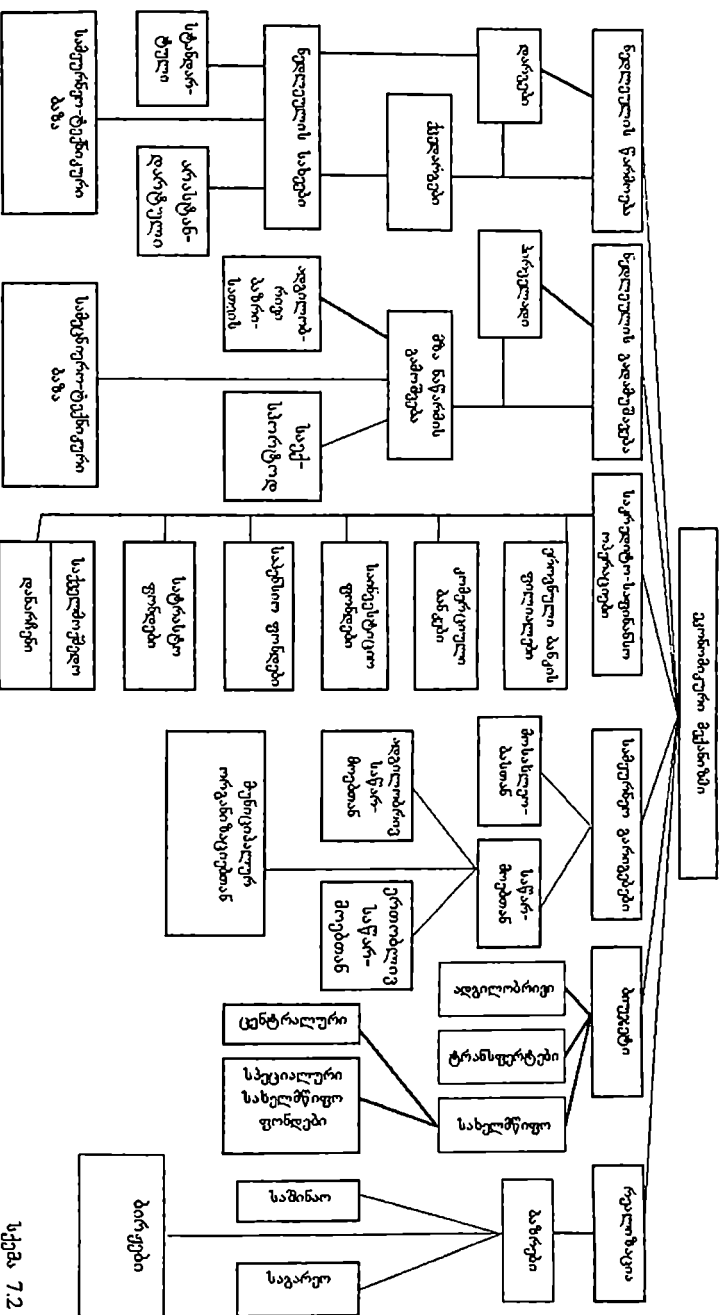
მმართველობითი ურთიერთობების სრულყოფისა და სამეურნეო საქმიანობის ეკონომიკური მექანიზმების ჩამოსაყალიბებლად მნიშვნელოვან როლს შეასრულებს სამინისტროს ტერიტორიული და დარგობრივი ორგანოები შესაბამისი ტერიტორიული ქვედანაყოფების, სახელმწიფო საქვეუწყებო დაწესებულებებისა და ორგანიზაციების სახით. მართვის ორგანიზაციულ სტრუქტურაში მიზანშეწონილია

შემდეგი ცვლილებების განხორციელება: 1. სამინისტროს სისტემის სახელმწიფო საქვეუწყებო დაწესებულებათა ნუსხაში არსებული თევზჭერის დეპარტამენტი სასურველია გაერთიანდეს სოფლის მეურნეობის დეპარტამენტის სისტემაში თუნდაც სამმართველოს სახით; 2. აგრობიზნესის მთავარი ელემენტია სახელმწიფო რეგულირება. ამიტომ მიზანშეწონილად მიგვაჩნია ეს ელემენტი მართვის სტრუქტურაშიც აისახოს; 3. აგროსამრეწველო კომპლექსის სტრუქტურაში შესაბამისი ხვედრითი წონითაა წარმოდგენილი I სფერო და საწარმოო ინფრასტრუქტურა. აღნიშნულის საწინააღმდეგოდ მართვის სისტემაში ძალზე სუსტად გვეჩვენება ამ სფეროს მართვის რგოლები (სასოფლო-სამეურნეო მანქანათა გამოცდის სადგური; მატერიალურ-ტექნიკური მომარაგების მთავარი სამმართველო); 4. აგროსამრეწველო კომპლექსის მართვის საქვეუწყებო ორგანოებში ბევრია პარალელიზმი და ზოგჯერ დიდია დანაწევრების ღონე.

განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია აგროსამრეწველო კომპლექსის მართვის ორგანიზაციული სტრუქტურების კავშირი იმ რეგიონულ სტრუქტურებთან, რომელთაც მინიჭებული აქვთ რეგიონის სოფლის-მეურნეობის განვითარების, აგრარული ბაზრის ეკონომიკური მართვის, ეფექტიანი საინვესტიციო პოლიტიკის გატარების ფუნქციები.

აგროსამრეწველო კომპლექსის მართვის ორგანიზაციული სტრუქტურა იმ შემთხვევაში იქნება ქმედითუნარიანი, თუ მოხდება შესაბამისი მართვის ეკონომიკური მექანიზმის სტრუქტურების ფორმირება და ფუნქციონირება (იხ. სქემა 7.2). ჩვენს მიერ წარმოდგენილ მართვის ეკონომიკური მექანიზმის სტრუქტურას მიზანშეწონილია საფუძვლად დაედოს შემდეგი პრინციპების გამოყენება: 1. სამეურნეო საქმიანობის დამოუკიდებლობა; 2. სამეურნეო საქმიანობის კოორდინაცია (პროპორციულობა); 3. მოტივაცია; 4. სამეურნეო საქმიანობის საერთო მიზანზე – მოგებაზე ორიენტაცია; 5. პროგნოზირება (დაბალანსებული განვითარება); 6. სამეურნეო საქმიანობის რეგულირება; 7. ტერიტორიული და დარგობრივი მართვის მექანიზმების შეთანაწყობა.

အမေရိကန်နိုင်ငံတော် အစိုးရ

სასოფლო-სამეურნეო ნედლეულის წარმოების საფუძველი უნდა იყოს ბაზრის მოთხოვნები. საბაზრო კონიუნქტურის გათვალისწინებისა და წარმოების ბუნებრივ-ეკონომიკური პირობებიდან გამომდინარე, აუცილებელია განისაზღვროს რა და რამდენი სახის ნედლეულის წარმოებაა შესაძლებელი ქვეყანაში და მოცემულ რეგიონში. ეს თავის მხრივ ხელს შეუწყობს ოპტიმალური დარგობრივი სტრუქტურის ჩამოყალიბებას, გამოავლენს დარგებისა და ქვედარგების გონივრული შეთანაწყობის გზებს და ფორმებს, შექმნის წარმოების წესის ეკონომიკურ და ორგანიზაციულ საფუძვლებს და სხვა. ბაზარზე ნედლეულის კონკურენტუნარიანობის ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი მაჩვენებელია ხარისხი. აღნიშნულიდან გამომდინარე, მართვის ეკონომიკურ მექანიზმის სტრუქტურაში აუცილებელია სტანდარტული და არასტანდარტული ნედლეულის სახეების კლასიფიკაცია. ამით განისაზღვრება ნედლეულის გამოყენების მიმართულებები, ამუშავდება პროდუქციაზე ფასწარმოქმნის რეალური მექანიზმი, შეიქმნება მაღალკონკურენტუნარიანი პროდუქციის წარმოების პირობები, რაც მთავარია ამოქმედდება მართვის მნიშვნელოვანი ფუნქცია – მოტივაცია და სხვა.

აგროსამრეწველო კომპლექსის მართვის მექანიზმის სტრუქტურაში მნიშვნელოვანი რგოლია ნედლეულის გადამუშავება. ამ რგოლში სამეურნეო საქმიანობა ორიენტირებულია საბოლოო მეურნეობრივ შედეგებზე. ნედლეულის წარმოებასა და გადამუშავებას შორის მმართველობითი ურთიერთობების სრულყოფისათვის განსაკუთრებული ყურადღება უნდა მიექცეს ამ ორ სტრუქტურულ რგოლს შორის ინტერესების დაბალანსებასა და საბოლოო მიზნების ოპტიმალურად შეხამების საკითხებს.

ნედლეულის წარმოების რგოლში დარგობრივი სტრუქტურის სრულყოფის საფუძველზე დარგებისა და ქვედარგების წარმოქმნა ობიექტურად განაპირობებს მრავალმხრივი კავშირების დამყარების აუცილებლობას გადამამუშავებელ დარგებთან. ამასთან ნედლეულის გადამამუშავებაში ორი რგოლი გამოიყოფა: პირველადი გადამამუშავება და მზა ნაწარმის გამოშვება. პირველი განკუთვნილი უნდა იყოს ადგილობრივი ბაზრისათვის, ხოლო მეორე როგორც ადგილობრივი, ასევე საერთაშორისო ბაზრისათვის.

მართვის ეკონომიკური მექანიზმის სტრუქტურაში ნედლეულის წარმოებასა და გადამამუშავებას უნდა აერთიანებდეს ისეთი

სტრუქტურული ელემენტი, როგორცაა სამეცნიერო-ტექნიკური ბაზა. საბაზრო ეკონომიკის პირობებში ქვეყანას ესაჭიროება არა ყოველგვარი, არამედ მეცნიერულად დასაბუთებული და გათვლილი პროგრამები და კონცეფციები. ნედლეულის წარმოებასა და გადამუშავებას საფუძვლად უნდა დაედოს ტრადიციული მეურნეობრიობის მსოფლიო გამოცდილებასთან შერწყმის პროცესი. ამ პოლიტიკის განხორციელებისათვის საჭიროა შესაბამისი თეორიული, მეთოდოლოგიური და პრაქტიკული საქმიანობის სინთეზი, მათ შორის წინააღმდეგობრიობათა გამოვლენა და პრობლემათა გადაჭრის გზების დასახვა. გასათვალისწინებელია ისიც, რომ აგროსამრეწველო კომპლექსში სამეურნეო მექანიზმის ეფექტიანი ფუნქციონირება დარგთშორისი კავშირების სრულყოფის ბაზაზეა მოსალოდნელი. მაშასადამე, სამეცნიერო-ტექნიკური ბაზის სრულყოფა და მისი წარმოების ფაქტორად გადაქცევა სხვადასხვა დარგის მეცნიერთა კვლევა-ძიებითაა შესაძლებელი. ასეთ პირობებში სამეცნიერო-ტექნიკური ბაზა იქნება ორგანიზაციის ის მოქნილი სისტემა, რომელიც შეავსებს ვაკუუმს მეცნიერსა და მეწარმეს შორის, გამოიწვევს თვისებრივ ცვლილებებს საწარმოო ძალთა განვითარებაში, ტექნოლოგიურ პროცესებში, მომუშავეთა კვალიფიკაციის ამაღლებაში, მეურნეობრიობის გაძლოლის სისტემაში, მართვის სტრუქტურის გაუმჯობესებაში და სხვა.

ახალ ეკონომიკურ სისტემაში აგროსამრეწველო კომპლექსის მართვის ეკონომიკური მექანიზმი შეუძლებელია ფუნქციონირებდეს საკრედიტო-საფინანსო ინსტიტუტების გარეშე. ნედლეულის წარმოების, გადამუშავების, შენახვისა და რეალიზაციის დაკრედიტებასა და დაფინანსებაში დიდ როლს შეასრულებს ეროვნული ბანკის ფილიალები და კომერციული ბანკები. ნედლეულის წარმოებასა და გადამუშავებას შორის საშუამავლო ფუნქციები შეიძლება შეასრულოს სპეციალიზებულმა საშუამავლო კომერციულმა ბანკებმა. მათ მიერ გაცემული კრედიტებით შესაძლებელია ნედლეულის წარმოებისათვის საჭირო მანქანა-მოწყობილობების მიწოდების, ან ნედლეულის შესყიდვისა და რეალიზაციის სტიმულირება. კრედიტების გაცემა შესაძლებელია აგრეთვე სამეცნიერო-ტექნიკური ბაზის შექმნისა და სრულყოფის, ახალი წარმოების დაწყების, რესტრუქტურისაციისა და სხვათა მიზნით.

მართვის ეკონომიკურ მექანიზმში საკრედიტო-საფინანსო ინსტიტუტებიდან პერსპექტიულად მიგვაჩნია საინვესტიციო ფონდების ფორმირება. ეკონომიკის აღწარმოების მასშტაბები მოკლევადიან

პერიოდში საკუთარი ინვესტიციების მტკიცე ბაზის შექმნას ვერ უზრუნველყოფს, მაგრამ პერსპექტივაში ეს ფონდები გადამწყვეტ როლს შეასრულებს ნედლეულის წარმოება-გადამუშავება-განაწილება-რეალიზაციის პროცესში. იგივე შეიძლება ითქვას საპენსიო, სატრასტო, საქველმოქმედო და სხვა ფონდების მიმართაც.

მართვის ეკონომიკურ მექანიზმში სამეურნეო გარიგებების სტრუქტურის საშუალებით პარტნიორული ურთიერთობები დამყარდება მიმწოდებლებსა და მომხმარებლებს შორის. მიმწოდებლებს სამეურნეო გარიგებები შეუძლიათ განახორციელონ როგორც მოსახლეობასთან, ასევე საწარმოებთან (ადგილობრივ და ერთობლივ საწარმოებთან, მუნიციპალურ ორგანიზაციებთან). სამეურნეო გარიგებებით პარტნიორთა თანამშრომლობა შესაძლებელია წარმოების, საქონელმიმოქცევის, რეალიზაციის, ფინანსურ ურთიერთობათა სფეროში.

სამეურნეო გარიგებები პირველ რიგში უნდა გულისხმობდეს პარტნიორთა განსაზღვრული უფლებებისა და მოვალეობების ფუნქციების შესრულებას, რაც ხელშეკრულებების საფუძველზე უნდა წარიმართოს. ხელშეკრულებებში გათვალისწინებული იქნება საქონლის რაოდენობა, ზარისხი, ფასი, მიწოდების საბაზრო პირობები, გადახდის ფორმა, მიწოდების ვადები, შეფუთვა-მარკირება, საქონლის გაცემა-მიღება, საჯარიმო სანქციები.

მართვის ეკონომიკურ მექანიზმში ბიუჯეტის სტრუქტურული ერთეულის წარმოდგენა განსაკუთრებული მნიშვნელობის საკითხად მიგვაჩნია. ადგილობრივ ტრანსფერტებსა და სახელმწიფო ბიუჯეტს შორის ურთიერთობის დადგენა პასუხს მოგვაცემინებს კითხვაზე თუ რა პრინციპებს ეყრდნობა და როგორია ეკონომიკური პოლიტიკა. აგროსამრეწველო კომპლექსის ფინანსური მდგომარეობა და მისი განვითარების პერსპექტივები ბევრადაა დამოკიდებული საბიუჯეტო გადასახადებზე. საბიუჯეტო რგოლმა გადასახდელების მეშვეობით უნდა შეასრულოს აგროსამრეწველო კომპლექსის სფეროებს შორის დამაბალანსებელი პოლიტიკის გატარება, სასოფლო-სამეურნეო ნედლეულზე ხელსაყრელი ფასწარმოქმნის მექანიზმის შექმნა და სხვა.

წარმოების მიზანშეწონილობასა და მომხმარებელთა მოთხოვნილებებს გამოავლენს რეალიზაცია. ამ ფუნქციას იგი ასრულებს როგორც საშინაო და საგარეო ბაზრებზე, ასევე ბირჟებზე. დღეს საშინაო ბაზარზე მიზანშეწონილია სეგმენტაცია მოხდეს არა მარტო გეოგრაფიული ნიშნის, არამედ მოსახლეობის შემოსავლებისა და

საქმიანობის სახეების მიხედვითაც.

აგროსამრეწველო ურთიერთობათა გაჯანსაღების მნიშვნელოვან პირობად უნდა მივიჩნიოთ საგარეო ეკონომიკურ ურთიერთობათა განვითარება საგარეო ბაზრების მეშვეობით. საშინაო ბაზარზე წონასწორობის აღდგენისა და სამეურნეო საქმიანობის სტაბილიზაციის პარალელურად აუცილებელია სავაჭრო ბაზარზე გასვლის იმ მიმართულებათა განსაზღვრა, რომლებიც სრულად ეპასუხებიან საქართველოს ეკონომიკური და პოლიტიკური პოტენციალის არსებულ მდგომარეობას და პერსპექტივებს.

ნედლეულისა და პროდუქციის წარმოებასა და რეალიზაციას, ხელსაყრელ სამეურნეო გარიგებებსა და გაცვლებს მნიშვნელოვნად შეუწყობს ხელს ბირჟები. საბაზრო ურთიერთობათა სისტემაში ბირჟებს შეუძლიათ შეასრულონ მატერიალურ-ტექნიკური და ნედლეულის რესურსებით საწარმოთა უზრუნველყოფის ფუნქციაც, ასევე ხელი შეუწყონ საპრივატიზაციო ქონების რეალიზაციას, განახორციელონ რეექსპორტი და სხვა.

ამრიგად, აგროსამრეწველო კომპლექსის მართვის ეკონომიკური მექანიზმის წარმოდგენილი სტრუქტურა ჩამოაყალიბებს საბაზრო ეკონომიკის შესაბამის სამსახურებს, ორგანიზაციული სტრუქტურის საშუალებით საწარმოებსა და ორგანიზაციებს ეკონომიკური, ორგანიზაციული და ტექნოლოგიური ინტერესებით გააერთიანებს მართვის სისტემა-მექანიზმად. ამასთან აგროსამრეწველო კომპლექსში შესაძლებელი გახდება კოორდინირებული ეკონომიკური პოლიტიკის და პროგრამების შემუშავება.

თავი 8. აგროსამრეწველო წარმოების განვითარების

პირითადი პროგნოზული პარამეტრები

აგროსამრეწველო კომპლექსის სამეურნეო საქმიანობაში ჩართული წარმოების ფაქტორები შეზღუდულია. ამიტომ განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია, რომ პროდუქციის წარმოება იყოს ნაკლებ მატერიალური და ენერგოტევადი. ეს უზრუნველყოფს ხარჯების შემცირებას პროდუქციის წარმოების ერთეულზე და რეალიზაციიდან მიღებული ამონაგების გადიდებას. აქედან გამომდინარე, მოსალოდნელი სამეურნეო შედეგების არსი უნდა განვიხილოთ არა მარტო წარმოების ან საქმიანობის ეფექტით, არამედ ამ ეფექტის მისაღებად გაწეული დანახარჯების გათვალისწინებითაც. აგროსამრეწველო კომპლექსის დარგებში ეფექტი შესაძლებელია მივიღოთ ახალი ტექნოლოგიებით — მინერალური სასუქებისა და მცენარეთა დაცვის საშუალებების გამოყენებით, სასოფლო-სამეურნეო პროდუქციის შენახვითა და გადამუშავებით, გასაღების ბაზრის შერჩევით, გაყიდვის ვადებით და სხვა. მაგრამ აქვე აუცილებელია განვსაზღვროთ თუ რა ფასად იქნა მიღწეული ეფექტი. საკვებით მოსალოდნელია, რომ რესურსებზე თანაბარმა დანახარჯებმა სხვადასხვა ტექნოლოგიების გამოყენებისას განსხვავებული შედეგები მოგვცეს და პირიქით. მამასადამე, მოსალოდნელმა სამეურნეო შედეგებმა უნდა გვიჩვენოს წარმოების ფაქტორების გამოყენებით საბოლოო სასარგებლო ეფექტი, მთლიანი დაბანდების უკუგება. მისი განუყოფელი ელემენტებია პროდუქციის ხარისხი და სარგებლობა.

სამეურნეო საქმიანობა დაფუძნებულია ურთიერთშემცვლელი რესურსების გამოყენებაზე. აქედან გამომდინარე, მხედველობაში უნდა მივიღოთ, რომ წარმოების ფაქტორების განსხვავებული ვარიანტებისა და კომბინაციების გამოყენება სხვადასხვა გავლენას მოახდენს სამეურნეო შედეგებზე. ასე მაგალითად, ერთჯერადი დამატებითი დაბანდები იწვევს კაპიტალტევადობისა და ფონდტევადობის ზრდას წარმოების შრომატევადობის შემცირების პარალელურად და პირიქით. ამიტომ სამეურნეო შედეგების ოპტიმალური ვარიანტის მისაღებად

წინასწარ უნდა შეფასდეს შეზღუდული რესურსების არსებული რაოდენობა და მათი შეთანაწყობის დასაბუთების საფუძველზე გაანალიზდეს პროდუქციის წარმოების მოცულობები.

მოსალოდნელი სამეურნეო შედეგები უნდა შეფასდეს მაჩვენებელთა სისტემით, მამასადამე, უნდა განისაზღვროს ეკონომიკური ეფექტიანობის კრიტერიუმები. ასეთი კრიტერიუმების შემუშავება დაკავშირებულია რესურსების გამოყენებასთან და სამომხმარებლო ღირებულების წარმოებასთან. სამომხმარებლო ღირებულება, როგორც სასარგებლო ეფექტი, მოხმარების სტადიაზე გამოვლინდება. მოხმარება წარმოების საბოლოო მიზანია და სწორედ ამ პროცესშია შესაძლებელი იმის დადგენა, თუ როგორ წარმართება წარმოება, რამდენად მიზანშეწონილია მისი არსებობა, არის თუ არა მოთხოვნა პროდუქციაზე.

დღეს აუცილებელია არა მარტო სასოფლო-სამეურნეო პროდუქციის ზრდა, არამედ სასოფლო-სამეურნეო შრომის ნაყოფიერების სისტემატური ამაღლება და წარმოების დანახარჯების შემცირებაც პროდუქციის ერთეულზე. ასეთ პირობებში განსაკუთრებულ მნიშვნელობას იძენს დამატებითი დაბანდებების რაციონალური გამოყენება, მისგან მაქსიმალური უკუგების მიღება. წარმოების მოცულობის ზრდასთან ერთად პროდუქცია იაფდება და წარმოება უფრო ეფექტიანი ხდება. აგროსამრეწველო კომპლექსში და ყოველ კონკრეტულ ფერმერულ მეურნეობებში თუ გადაბუშავებული დარგის საწარმოებში სამეურნეო საქმიანობის შედეგები დანახარჯების ანალიზის საფუძველზე უნდა განვიხილოთ. არანაკლები მნიშვნელობა ენიჭება აგროსამრეწველო კომპლექსის სისტემაში პროდუქციის გადაადგილების და გამოყენების საბოლოო რგოლში მიღებული სამეურნეო შედეგების განხილვას. თუ მწარმოებელიდან მომხმარებელამდე იკარგება პროდუქციის ნაწილი ან უარესდება ხარისხი, ეს ნიშნავს, რომ სახსრები არარაციონალურად იხარჯება და მცირდება საბოლოო ეფექტი. აგროსამრეწველო კომპლექსის სფეროებსა და რგოლებს შორის რაციონალური კავშირურთიერთობის პირობებში პროდუქციის დანაკარგები მინიმალურია, რითაც იზრდება ეკონომიკური ეფექტიანობა, მოსალოდნელი სამეურნეო შედეგები.

საბაზრო ეკონომიკის პირობებში კავშირურთიერთობა აგროსამრეწველო კომპლექსის სფეროებს, საწარმოებსა და ბაზრის

მონაწილე სუბიექტებს შორის მუდმივად იცვლება და რთულდება, ძლიერდება მათი ურთიერთშემცველი ზეგავლენა სამეურნეო შედეგებზე, ამიტომ პროგნოზული პარამეტრების გაანგარიშებისას აუცილებელია გამოკვეთილი პირდაპირი და არაპირდაპირი კავშირების გამოვლენა მათ შორის.

აგროსამრეწველო კომპლექსში მოსალოდნელი შედეგების შეფასება რთულია, რადგან წარმოებაში ჩართულია როგორც შრომითი, მიწის, მატერიალური და ფინანსური რესურსები, ასევე ბუნებრივი ფაქტორები. წარმოების პროცესზე მოქმედებს როგორც საბაზრო, ისე ბუნებრივი გარემო. სამეურნეო შედეგების შეფასებისას უნდა გავითვალისწინოთ, რომ სამომხმარებლო ღირებულება იქმნება არა მარტო შრომით, არამედ ბუნებრივი ძალებითაც. მიწის, კლიმატისა და ამინდის პირობების მიხედვით სხვა თანაბარ პირობებში განსხვავებული რაოდენობის შრომა იხარჯება და სამეურნეო შედეგებიც სხვადასხვაა. ამიტომ გრძელვადიანი პერიოდისათვის პროგნოზული ანალიზი ბუნებრივი ფაქტორების გათვალისწინებით უნდა განხორციელდეს.

სამეურნეო შედეგების შეფასებისას სასურველია როგორც ნატურალური, ისე ღირებულებითი მაჩვენებლების გამოყენება. პირველი საშუალებას მოგვცემს გავაანალიზოთ სამომხმარებლო ღირებულების წარმოების ზრდა სასურსათო საქონლით ბაზრის გაჯერებისათვის და განესაზღვროთ სხვა მაჩვენებლებზე მისი ზეგავლენის დონე. მაგალითად, მოსავლიანობის, როგორც ეკონომიკური მაჩვენებლის, მნიშვნელობა იმაში მდგომარეობს, რომ ის გამოხატავს მიწის გამოყენების ეფექტიანობას, გვიჩვენებს წარმოების ინტენსიფიკაციის დონეს და სხვა. ამასთან მოსავლიანობა განსაზღვრავს მეცხოველეობის დარგის განვითარებასა და პერსპექტივებს. რაც მეტია მოსავლიანობა, მით მეტია მეცხოველეობის პროდუქტიულობა; ღირებულებითი მაჩვენებლებით შეფასება გვიხასიათებს შრომითი და მატერიალური დანახარჯების რაოდენობას, რომლებიც უზრუნველყოფენ შესაბამისი შედეგების მიღებას. მაგალითად, მოსავლიანობის ერთი და იგივე დონე შეიძლება მიღებულ იქნეს სხვადასხვა დანახარჯებით. უფრო მეტიც, ერთნაირი მოსავლის დროს პროდუქციის ხარისხი სხვადასხვა შეიძლება იყოს, რაც ღიდ გავლენას ახდენს წარმოების ეფექტიანობაზე.

ჩვენს მიერ ხუთი წლის მონაცემების საფუძველზე გაანგარიშებული იქნა აგროსამრეწველო კომპლექსში პროდუქციის წარმოების ზრდის ტემპები და მათ საფუძველზე დადგინდა ზრდისა და შემცირების საშუალო წლიური ტემპები.

კვლევის შედეგებმა გვიჩვენა, რომ წარმოების უმნიშვნელო ზრდის ტემპები უპირატესად დაფიქსირდა ზოგიერთი ნედლეულის წარმოების სფეროში, კერძოდ მარცვლეულის, კარტოფილის, მზესუმზირის, ბოსტნეულის, რძის, თაფლის წარმოებაში. შემცირების ტემპებია დაფიქსირებული მეციტრუსეობაში, მეხილეობაში, მევენახეობაში, მეჩაიეობაში, მეთამბაქოეობაში.

გადამამუშავებელი მრეწველობის დარგებში პროდუქციის წარმოების საშუალო წლიური ტემპები ძირითადად შემცირების ტენდენციით ხასიათდება. შემცირების ტემპები განსაკუთრებით მაღალი აღმოჩნდა შაქრის, საკონდიტრო ნაწარმის, ყურძნის ღვინის, პაპროსისა და სიგარეტის წარმოებაში.

თუ უახლოესი პერიოდისათვის აგროსამრეწველო კომპლექსში არ შემუშავდა და ამოქმედდა კომპლექსური ეკონომიკური სტაბილიზაციის პროგრამა, ზემოთ დასახელებულ დარგებში პროდუქციის წარმოება თითქმის შეწყდება. საინვესტიციო, საკრედიტო, საგადასახადო, საფასო და სხვა სისტემების გამოყენებასთან ერთად აუცილებელია დოტაციის სისტემის ამოქმედებაც. განვითარებულ ქვეყნებში სოფლის მეურნეობა არსობრივად საბიუჯეტო დარგია. საბიუჯეტო დოტაციები საშუალოდ შეადგენს სასოფლო-სამეურნეო პროდუქციის ღირებულების 50 %-ს, მათ შორის შვეიცარიაში – 80 %-ს, ნორვეგიაში – 77 %-ს, ფინეთში – 71 %-ს, იაპონიაში – 66 %-ს, ევროკავშირის ქვეყნებში – 49 %-ს, შვეციაში – 59 %-ს, ავსტრიაში – 52 %-ს, კანადაში – 45 %-ს, აშშ-ში – 30 %-ს. ერთ ფერმერზე გაანგარიშებით დოტაცია წელიწადში შეადგენს 30 ათას დოლარს.

მხედველობაში უნდა მივიღოთ, რომ სოფლის მეურნეობისა და სურსათის სფეროსათვის დამახასიათებელია: მაღალი ინერციულობის უნარი, განვითარების ციკლის ხანგრძლივობა, ბუნებრივი და ეკონომიკური შეზღუდულობა. ამ პროცესებს ძირითადად ორი ფაქტორი განსაზღვრავს: 1. დრო; 2. შემოსავლების უკმარისობა. ამ ორი ფაქტორის პოტენციური შესაძლებლობების მხოლოდ სრულყოფილად ამოქმედების პირობებში იქნება შესაძლებელი გაფართოებული აღწარმოების უზრუნველყოფა და სასურსათო პრობლემის გადაჭრა.

დღევანდელი მდგომარეობისა და საშუალო წლიური ზრდის ტემპების საფუძველზე ჩვენს მიერ გაანგარიშებული იქნა აგროსამრეწველო კომპლექსის პროდუქციის წარმოების პერსპექტივები (იხ. ცხრილი 8.1).

აბოროსამრეწველო კომპლექსის პროდუქციის წარმოების პროგნოზი¹

ცხრილი 8.1

№	პროდუქციის დასახელება	ზომის ერთეული	1997 წ.	2005 წ.		2010 წ.
				I*	II**	
1	2	3	4	5	6	7
1.	მარცვლეული	ათ. ტონა	901,2	1035	873,3	1026,8
2.	ბოსტნეული	"	513,9	575	720,0	935,0
3.	კარტოფილი	"	360,0	420	567,4	696,9
4.	მზესუმზირა	"	31,0	52	80,6	111,6
5.	თამბაქო	"	0,7	0,8	0,8	0,9
6.	ხილი (ციტრუსის ჩათვლით)	"	317,1	600	350	370,7
7.	ყურძენი	"	309,1	440	353,6	381,4
8.	ჩაი	"	33,2	55,0	36,4	38,4
9.	ხორცი (დაკლული წონით)	"	120,7	150	140,0	152,1
10.	რძე	"	600,2	700	662,6	701,6
11.	კვერცხი	მლნ ცალი	370,4	600	423,7	457,6
12.	მატყლი	ათ. ტონა	1,7	2,3	1,83	1,9
13.	თაფლი	"	2,1	3,5	9,3	13,8
14.	შაქარი	"	19,7	30	19,89	22,8
15.	საკონდიტრო ნაწარმი	"	0,18	5,0	0,2	0,21
16.	ხილბოსტნეულის კონსერვი	მლნ პ. კ.	30,0	150	37,2	41,7
17.	მინერალური წყლები	მლნ ბოთ.	70	350	80,1	86,4
18.	უალკოჰოლო სასმელები	მლნ ღკლ.	4,0	6,0	4,6	5,4
19.	პაპიროსი და სიგარეტი	მლნ ცალი	990	8000	1085	1144,4
20.	ლუდი	მლნ ღკლ.	0,8	6,0	0,9	0,92
21.	ჩაი დაფასოებული	ათ. ტონა	6,0	30	6,6	6,93
22.	ყურძნის ღვინო	მლნ ღკლ.	2,5	10,0	2,8	3,0
23.	კონიაკი	"	0,085	0,25	0,1	0,2
24.	შამპანური	მლნ ბოთ.	1,4	15	1,5	1,6
25.	არაყი და ლიქიორ- არაყის ნაწარმი	მლნ ღალი	0,28	0,4	0,31	0,33

¹ ეკონომიკური პრაქტიკულად გამოსაყენებელი - 72-ის წესის საფუძველზე

I* - ინდიკატური გეგმით.

II** - ჩვენი გაანგარიშებით.

ჩვენი გაანგარიშებების მიხედვით ინდიკატურ გეგმასთან შედარებით ნაკლები იქნება ისეთი პროდუქციის წარმოება, როგორიცაა მარცვლეული, ხილი ციტრუსების ჩათვლით, ჩაის ფოთოლი, ხორცი, რძე, კვერცხი და გადამამუშავებელი მრეწველობის ყველა სახის პროდუქცია. 2005 და 2010 წლისათვის პროდუქციის წარმოების მიღწეული მოცულობები საკმარისი არ იქნება სასურსათო პროდუქტებით მოსახლეობის მოთხოვნილებების დასაკმაყოფილებლად (იხ. ცხრილი 8.2). ასე მაგალითად, 2005 წელს ხორცზე და ხორცის პროდუქტებზე მოთხოვნილება დაკმაყოფილდება 42,7 %-ით, რძეზე და რძის პროდუქტებზე – 43,5 %-ით, პურზე და პურპროდუქტებზე – 112,7 %-ით, ბოსტნეულზე – 117,2 %-ით, ხილზე – 70 %-ით, კარტოფილზე – 165,3 %-ით, შაქარზე – 11,9 %-ით, კვერცხზე – 42,4 %-ით და ა.შ. 2010 წელს ეს მაჩვენებელი იქნება: ხორცზე და ხორცის პროდუქტებზე – 46,5 %, რძეზე და რძის პროდუქტებზე – 46 %, პურზე და პურპროდუქტებზე – 117,2 %, ბოსტნეულზე – 144,5 %, ხილზე – 74,2 %, კარტოფილზე – 203 %, შაქარზე – 13,8 %, კვერცხზე – 45,8 %. მაშასადამე, 2010 წლისათვის მოსახლეობის მოთხოვნილება დაკმაყოფილდება მხოლოდ სურსათის გარკვეულ ნაწილზე (პურზე და პურპროდუქტებზე, ბოსტნეულზე, კარტოფილზე, ხილზე).

თუ აგროსამრეწველო კომპლექსში რადიკალური ღონისძიებები არ იქნა მიღებული წარმოების ზრდის ტემპების დასაჩქარებლად, დღევანდელი წლიური ზრდის ტემპების მიხედვით წარმოების გაორმაგებისათვის საჭირო იქნება: მზესუმზირისათვის – 4 წელი, მარცვლეულისათვის – 6 წელი, ბოსტნეულისათვის – 9 წელი, კარტოფილისათვის – 10 წელი, თამბაქოსათვის – 36 წელი, ყურძნისათვის – 40 წელი, თაფლისათვის – 2 წელი, ხილბოსტნეულის კონსერვებისათვის – 24 წელი, უალკოჰოლო სასმელებისათვის – 36 წელი, ხორცისათვის – 37 წელი, კვერცხისათვის, მინერალური წყლებისათვის – 42 წელი, ყურძნის ღვინისათვის, არყისა და ლიჭორ-არყის ნაწარმისათვის – 48 წელი, რძისათვის – 55 წელი, ხილისათვის, ჩაისთვის, საკონდიტრო ნაწარმისთვის, შამპანურისა და კონიაკისათვის

სასურსათო პროდუქციის ძირითად სახეობათა წარმოების პროგრესი
მოსახლეობის ერთ სულზე

ცხრილი 8.2

№	პროდუქციის სახეობა	ზომის ერთეული	1997 წ.	2005 წ.		2010 წ.
				I*	II**	
1	2	3	4	5	6	7
1.	ხორცი და ხორცის პროდუქტები	კგ.	20,1	28,8	26,9	29,3
2.	რძე და რძის პროდუქტები	"	87,5	134,6	127,4	134,9
3.	შაქრის ფხვნილი	"	3,8	5,8	3,8	4,4
4.	პური და პურფენთუშეული	"	38,9	155	151	157
5.	საკონდიტრო ნაწარმი	"	0,36	0,96	0,04	0,04
6.	მინერალური წყლები	0,5 ლიტრი	13,4	67,3	15,4	16,6
7.	ხილბოსტნეულის კონსერვი	1 პ/კილა	5,8	28,8	7,15	8,0
8.	ყურძნის ღვინო	დკლ	0,4	1,9	0,5	0,6
9.	ჩაი ნატურალური	კგ.	1,3	5,8	1,3	1,33
10.	პაპიროსი და სიგარეტი	ცალი	190,0	1538	208,7	220,1
11.	ბოსტნეული	კგ.	91,0	110,5	176,9	218,2
12.	ხილი	"	74,9	115,3	67,3	71,2
13.	კარტოფილი	"	36,2	80,8	109,1	134,0
14.	კვრცხი	ცალი	74,5	115,4	81,5	88

¹ ვიანგარიშეთ პრაქტიკულად გამოსაყენებელი – 72-ის
წესის საფუძველზე.

I* – ინდიკატური გეგმით.

II** – ჩვენი გაანგარიშებით.

ჩვენი გაანგარიშებით სასოფლო-სამეურნეო ნედლეულისა და სურსათის წარმოების 2010 წელს მიღწეული მასშტაბებით ბაზარი გაჯერდება და მოსახლეობის მოთხოვნილება დაკმაყოფილდება სურსათის მხოლოდ გარკვეული ნაწილით (პური და პურპროდუქტებით, ბოსტნეულით, კარტოფილით, ხილით). ზორცის წარმოება ამ სახის პროდუქციის საბაზრო მოთხოვნის 33,3% იქნება, შაქრისა – 13,8%, ხილბოსტნეულის კონსერვებისა – 16,1%, მინერალური წყლების – 44,7%, უალკოჰოლო სასმელების – 76,1%, პაპიროსის და სიგარეტის – 13,2%, ლუდის – 78,5%, კონიაკის – 86%, არყის და ლიქიორ-არყის ნაწარმის – 63,9%.

დასახელებული ბაზრის ტეკადობები დაბალანსებული უნდა იყოს მოსახლეობის ფულად შემოსავლებთან, რითაც განმტკიცდება კავშირი ბაზრებსა და აგროსამრეწველო კომპლექსის ორგანიზაციულ-სამართლებრივ ფორმებს შორის.

სრულყოფის კირითადი მიმართულებები

საქართველოსთვის განსაკუთრებით აქტუალურია აგროსამრეწველო კომპლექსის განვითარების ეკონომიკური პოლიტიკის განსაზღვრა. ეკონომიკური პოლიტიკის ფორმირებაში კი გადამწყვეტია დაგეგმვა ისეთ სფეროებში, როგორიცაა წარმოება, გასაღება, ფინანსები, დამზადება და სხვა. ამასთან ყველა სფეროს გეგმა კოორდინირებული და ოპტიმალურად ერთმანეთთან დაკავშირებული უნდა იყოს.

საქართველოს აგროსამრეწველო კომპლექსის განვითარების ანალიზმა გვიჩვენა, რომ საბაზრო ურთიერთობათა დამკვიდრების წინააღმდეგობრივ პროცესში იზრდება დაგეგმვის, განსაკუთრებით კი სტრატეგიული დაგეგმვის როლი და მნიშვნელობა. მისი უმთავრესი ამოცანაა როგორც მთლიან, ასევე რაიონულ დონეზე საქმიანობის კოორდინაცია, განვითარების პროპორციების, ტემპების განსაზღვრა, დარგთშორისი კავშირების განვითარების მიმართულებათა სისტემაში პრიორიტეტების შერჩევა, სამეურნეო სუბიექტთა მიზანმიმართული ეფექტიანი გარემო პირობების ფორმირება, დარგობრივი და რეგიონული განვითარების ინტერესების შეხამება, პროდუქციის წარმოებით მსოფლიო საბაზრო სტრუქტურებში ჩართვა, აღწარმოების პროცესების რეგულირება და სხვა.

გარდამავალ პერიოდში აგროსამრეწველო კომპლექსის სისტემაში ეკონომიკური დაგეგმვის მნიშვნელოვანი ობიექტი გახდება სახელმწიფო და კერძო სექტორებს შორის ისეთი ურთიერთობები, რომლებშიც სრულად იქნება გათვალისწინებული საწარმოო ძალთა განვითარების დონე, ეროვნული ტრადიციები, პირადი, კოლექტიური და სახელმწიფო ინტერესების შეხამება, სამეურნეო საქმიანობის რეგულირების მექანიზმები.

აგროსამრეწველო კომპლექსის განვითარების ერთ-ერთი შემაფერხებელი ფაქტორია ის, რომ სახელმწიფოს არ გააჩნია მისი განვითარების ყოვლისმომცველი ეკონომიკური პოლიტიკა. განვითარების პროგრამები მხოლოდ ცალკეულ მიმართულებებშია შემუშავებული. მიგვაჩნია, რომ სწორედ დაგეგმვამ უნდა შეასრულოს აგროსამრეწველო

კომპლექსის განვითარების ერთიანი პოლიტიკის შემუშავების მაკოორდინირებელი როლი.

ეკონომიკურ-ორგანიზაციულ ურთიერთობათა სრულყოფაში მნიშვნელოვანი როლი უნდა შეასრულოს სახელმწიფო რეგულირების სისტემამ. აგრარულ ურთიერთობათა განვითარების მთავარი თავისებურება ის არის, რომ იგი მიმდინარეობს გარდამავალ პერიოდში, ე.ი. საბაზრო ურთიერთობების ფორმირების პროცესში. ასეთ პირობებში აგროსამრეწველო კომპლექსი სახელმწიფოს ჩაურევლად ვერ შეძლებს ეფექტიან ფუნქციონირებას. ამას ადასტურებს თვით მაღალგანვითარებული საბაზრო ეკონომიკის მქონე ქვეყნების გამოცდილებაც.

აგროსამრეწველო კომპლექსის სახელმწიფო რეგულირება რთული და მრავალწახნაგოვანი სისტემაა. იგი საქართველოში ჩასახვის პროცესშია. კომპლექსის სახელმწიფო რეგულირების მიზნები დინამიკური უნდა იყოს ქვეყნის წინაშე მდგარი ამოცანების მიხედვით. ცვალებადი უნდა იყოს რეგულირების ინსტრუმენტები და მათ შორის თანაფარდობაც. რეგულირება ორი მიმართულებით შეიძლება განხორციელდეს: 1. სასოფლო-სამეურნეო ნედლეულისა და საქონლის ფორმირება; 2. ადგილობრივი მწარმოებლების ინტერესების დაცვა.

პირველი მიმართულება უნდა მოიცავდეს საბაზრო სფეროს ჩამოყალიბებასთან დაკავშირებულ ღონისძიებათა კომპლექსს, რომელთაგან ცენტრალური ადგილი უჭირავს ფერმერთა შემოსავლებისა და მათი პროდუქციის ფასების რეგულირების პოლიტიკას. არანაკლებ მნიშვნელოვან როლს შეასრულებს შემოსავლების საბიუჯეტო მხარდაჭერა, სუბსიდირება, დაკრედიტება, ხელშეწყობა ექსპორტისათვის, კრედიტით უზრუნველყოფა საშელავათო პირობებთან, ხელშეწყობი პირობების შექმნა ინფრასტრუქტურის განვითარებისათვის და სხვა.

ფასები ბაზარზე ზოგჯერ მკვეთრად იცვლება პროდუქციის მოთხოვნა-მიწოდების თანაფარდობის შესაბამისად ისეთი ფაქტორების მოქმედებით, როგორიცაა მოსავლიანობა ან მოუსავლიანობა, ახალი ტექნოლოგიების დანერგვა და სხვა. ასეთი ცვლილებისას ფასები ვეღარ ასრულებენ წარმოების სტიმულატორის როლს. ეს განსაკუთრებით შეეხება წვრილ ფერმერულ მეურნეობებს, რომლებიც ბაზარზე ორიენტაციას კარგავენ ფასების დიდი ამძლავრების გამო.

ასეთ პირობებში წარმოების გადიდებისა და იმავდროულად მომხმარებელთა ინტერესების დაცვის ფუნქციები უნდა შეასრულოს სახელმწიფომ ეკონომიკის რეგულირების მექანიზმის საშუალებით. ამ მხარდაჭერის ერთ-ერთი მიმართულებაა საბაზრო ფასებისათვის მხარდაჭერა ფინანსური, საგადასახადო და საბაჟო მექანიზმების საშუალებით. ამით ერთგვარად ივსება ფასწარმოქმნისა და მომხმარებელთა ინტერესების დაცვის საბაზრო მექანიზმის ზარვეზები.

ფასების და ფერმერთა შემოსავლების ღონის სტაბილურობის გარანტია სუბსიდირების გაცემა სტიქიური უბედურებით გამოწვეული ზარალის საკომპენსაციოდ, ხოლო ჭარბი პროდუქციის მიღების შემთხვევაში მისი შესყიდვა სახელმწიფოს მიერ, ასევე სუბსიდები სასაწყობო და სამაცივრე მეურნეობის განვითარებისათვის, სამელიორაციო სამუშაოების შესასრულებლად, სეზონური კრედიტების გაცემა, საგადასახადო შეღავათები და სხვა.

საბაზრო ურთიერთობების ჩამოყალიბება აგროსამრეწველო კომპლექსში არ ნიშნავს ფასების ქაოსურ ზრდას. პირიქით, დემოკრატიული მართვის საფუძველზე აუცილებელია მისი სახელმწიფო რეგულირება. ასეთი რეგულირების ერთ-ერთი ფორმა შეიძლება იყოს ფერმერებისათვის საკომპენსაციო გადასახდელების მიცემა მიზნობრივი და საბაზრო ფასების სხვაობის მოცულობით. მიზნობრივი ფასების საშუალებით უნდა განისაზღვროს საბიუჯეტო წყაროებიდან ფერმერთა მხარდაჭერის ღონე. იმ შემთხვევაში, როდესაც საბაზრო ფასები მიზნობრივზე მაღალია, მაშინ ფერმერების შემოსავალი განისაზღვრება მხოლოდ რეალიზაციის პირობებით, ხოლო თუ პირიქითაა, მაშინ მათ უნდა მიეცეთ საკომპენსაციო გადასახდელები ბიუჯეტიდან.

მიზნობრივი ფასების საფუძველად აღებულ უნდა იქნეს წარმოების საშუალო ხარჯები (გადასახადები, დაზღვევის გადასახდელი, სასესზო პროცენტი, საარენდო გადასახადი და სხვა). მიზნობრივი ფასების ღონე შეიძლება დადგინდეს 4 წლით, თუმცა ეკონომიკური მოვლენებისა და პროცესების ცვლილებების შესაბამისად შესაძლებელია მოხდეს მათი ვადამდე გადასინჯვაც ისე, რომ არახელსაყრელი კონიუნქტურის პირობებში დაზღვეული იყვნენ ფერმერები. სუბსიდირების ასეთი მეთოდის გამოყენება წარმოების სტიმულატორის როლს შეასრულებს. წარმოების სტიმულირება გამოიწვევს მიწოდების გაზრდას ბაზარზე,

რაც თავის მხრივ შეამცირებს საბაზრო ფასებს და მაშასადამე, იზრდება სხვაობა მიზნობრივ და საბაზრო ფასებს შორის. ამით კი უზრუნველყოფილი იქნება საკომპენსაციო გადასახდელების გადიდება ფერმერთა სასარგებლოდ.

წარმოების დანახარჯების ნაწილობრივი კომპენსაციისა და გარანტირებული ფასების დაწესებასთან ერთად განსაკუთრებული მნიშვნელობა უნდა მიენიჭოს აგროსამრეწველო კომპლექსის ორგანიზაციული ფორმებისათვის რისკის დაზღვევის მექანიზმის შექმნასაც. ამ მექანიზმის გამოყენება მიმართული უნდა იყოს მწარმოებელთა დასაინტერესებლად ისეთი პროდუქციის მოვლამოყვანისა და გადამუშავებისათვის, რომელიც განვითარების ამა თუ იმ სტადიაზე სჭირდება საზოგადოებას. მხარდაჭერის ასეთ პროგრამას საფინანსო-საკრედიტო მექანიზმთან ერთად იურიდიული საფუძველიც უნდა მიეცეს, კერძოდ საჭიროა კანონით დარეგულირდეს სასოფლო-სამეურნეო წარმოებისა და სასურსათო კომპლექსის განვითარების პირობები. საკითხისადმი ასეთი მიდგომა ხელს შეუწყობს სასოფლო-სამეურნეო და სამრეწველო პროდუქციაზე ფასების ოპტიმალური თანაფარდობის ჩამოყალიბებას, ახალი მიმართულებების შექმნას მემცენარეობასა და განსაკუთრებით მეცხოველეობაში, საწარმოო და სოციალური ინფრასტრუქტურის მოწესრიგებასა და სხვა.

სასელმწიფო რეგულირების მნიშვნელოვანი მიმართულებაა ადგილობრივი მწარმოებლურობის ინტერესების დაცვა. საშინაო ბაზრის დაცვა აუცილებელია როგორც მრავალრიცხოვანი იმპორტული სუროგატებისაგან, ასევე დემინგური სასაქონლო ნაკადებისაგან. იმპორტული სურსათის დიდი ნაწილი ადგილობრივ პროდუქციას კონკურენციას უწევს სწორედ იმის გამო, რომ იმპორტიორი ქვეყნის მიერ ამ პროდუქციაზე გამოიყოფა სუბსიდიები. ექსპორტიორებს უპირატესობა გააჩნიათ საშელავათო საექსპორტო დაკრედიტების თვალსაზრისითაც. საკმარისია აღინიშნოს, რომ აშშ-ის მთავრობამ 1998 წლისათვის სასოფლო-სამეურნეო ექსპორტის დაკრედიტებისათვის გამოიყო 5,7 მილიარდი დოლარი, სასოფლო-სამეურნეო ექსპორტის სტიმულირების პროგრამებისა და სუბსიდიებისათვის 150 მილიონი დოლარი, საზღვარგარეთის ბაზრებზე შეღწევის პროგრამებისათვის – 90 მილიონი დოლარი. აგრარული სუბსიდიების შემცირებაზე

მიღწეული შეთანხმების ვადა 2002 წელს ამოიწურა, ამიტომ უცხოელმა მწარმოებლებმა ყველაფერი გააკეთეს საზღვარგარეთის ბაზრების დასაპყრობად. ასეთ პირობებში ადგილობრივი მწარმოებლების დაცვის თვალსაზრისით განსაკუთრებული როლი უნდა შეასრულოს სამომხმარებლო ბაზრის სახელმწიფო რეგულირებამ.

ზემოთ აღნიშნულიდან გამომდინარე, უახლესი პერიოდისათვის საჭიროდ მიგვაჩნია სასურსათო დარგების განვითარებისათვის შემუშავდეს სახელმწიფო მხარდაჭერის პროგრამები როგორც ეკონომიკურ-ფინანსური, ისე ორგანიზაციულ-სამართლებრივი თვალსაზრისით.

ეკონომიკურ-ფინანსური პროგრამები უნდა მოიცავდეს საგადასახადო და საკრედიტო სტიმულებს პრიორიტეტული დარგებისათვის (მარცვლეული, ზეთოვანი კულტურები, მეხილეობა, მევენახეობა, ჩაი და ა.შ.). პროდუქციის მწარმოებლებთან შესაძლებელია ფიქრის კონტრაქტების გაფორმების საფუძველზე გარანტირებული ფასების, მატერიალურ-ტექნიკური საშუალებებით უზრუნველყოფისა და სხვა პირობების წინასწარი განსაზღვრა. ორგანიზაციული თვალსაზრისით პროგრამებში გათვალისწინებული უნდა იყოს რაიონულ და რეგიონალურ დონეზე ორგანიზებული საბითუმო ბაზრების საშუალებით სასურსათო პროდუქტებზე მოთხოვნა-მიწოდების უზრუნველყოფა.

სამართლებრივი თვალსაზრისით პროგრამები უნდა ითვალისწინებდეს შესაბამისი საკანონმდებლო ბაზის შექმნას, უპირველეს ყოვლისა კანონების დამუშავებასა და მიღებას „სასაქონლო და შემსყიდველი ინტერვენციების შესახებ“, „აგროსამრეწველო წარმოების სახელმწიფო რეგულირების შესახებ“, „გლეხური (ფერმერული) მეურნეობის შესახებ“ და ა.შ.

სრულყოფილი საკანონმდებლო ბაზა უზრუნველყოფს აუცილებელი სასურსათო პროდუქტების კონცენტრაციის, ამ პროდუქტების რესურსების ფორმირების და განაწილების ერთიანი მექანიზმის შექმნას, სოციალურად დაუცველი მოსახლეობის კვების პროდუქტებით უზრუნველყოფას.

მწარმოებლისა და მომხმარებლების ინტერესების დაცვა სახელმწიფო რეგულირების სისტემის საშუალებით შესაძლებელია

ისეთი საბაზრო სტრუქტურების შექმნით, როგორცაა მარეგულირებელი სამსახურები, სასაქონლო ბირჟები, საბითუმო ბაზრები, აგრობირჟები და სხვა; ასევე ეფექტიანი საგადასახადო საფინანსო, ფულად-საკრედიტო, საინვესტიციო და ფასების პოლიტიკის შემუშავებითა და განხორციელებით.

აგრო და სხვა საბირჟო მექანიზმის გამოყენებით შეიქმნება პროდუქციის წარმოებისა და რეალიზაციის მასშტაბის დამოუკიდებელი განსაზღვრის საშუალება. საბირჟო საქმიანობა საბაზრო ფასწარმოქმნის მექანიზმის გამოყენებით, აგროსამრეწველო კომპლექსის სფეროებსა და საერთოდ სახალხო მეურნეობის დარგებს შორის საქონლის ეკვივალენტური გაცვლის გარანტიას იძლევა. ამასთან ბაზრის მონაწილენი დაზღვეული იქნებიან ფასების ცვლილებით გამოწვეული დანაკარგებისაგან. ფიუჩერსული საკონტრაქტო გარიგებები მოსავლის წინასწარი ანაზღაურებით სტიმულს მისცემს მწარმოებელს შეიძინოს საქმიანობისათვის საჭირო მატერიალურ-ტექნიკური რესურსები და ამით განავითაროს გარანტირებული წარმოება.

დღეს უკვე გამოიკვეთა საერთაშორისო საფინანსო ორგანიზაციებთან თანამშრომლობის ფორმები, სადაც მთავარი ადგილი უნდა მიენიჭოს აგროსამრეწველო კომპლექსის სტრატეგიულ დარგებში დაკრედიტების, პროდუქციის წარმოების, გადამუშავებისა და რეალიზაციის პროგრამებისა და საბაზრო მექანიზმების მარეგულირებელი სტრუქტურების ფორმირების დაფინანსების საკითხებს.

სოფლის მეურნეობაში ყველა დარგის განვითარების საფუძველი მიწის რესურსია. ამიტომ ფინანსური რესურსებით უზრუნველყოფილი პროგრამები პირველ რიგში მიწის ნაკვეთების გამსხვილებასა და ნაყოფიერების ღონის ამაღლებაზე უნდა დამუშავდეს.

საკმარისია აღინიშნოს, რომ კერძო საკუთრებაში გადაცემული მიწები 4 მილიონ ნაკვეთადაა განაწილებული, ნაკვეთების საშუალო სიდიდე კი 0,2 ჰექტარს არ აღემატება. ასეთ პირობებში ცხადია, გამორიცხულია საუბარი სამუშაოთა მექანიზაციის ღონის ამაღლებასა და საერთოდ წარმოების ეფექტიანობაზე. საქართველოში სასოფლო-სამეურნეო დანიშნულებისათვის ათვისებულია ყველა კატეგორიის მიწების 11%, რუსეთის ფედერაციაში ეს მაჩვენებელი 13%-ია, აშშ-

ში – 46%, ბრაზილიაში – 29%, ავსტრალიაში – 62%.

მიწის ფართობების გამსხვილების პროცესის დაჩქარება შესაძლებელია მიწის ბაზრის ჩამოყალიბებისა და ამოქმედების პირობებში. მაგრამ მანამდე აუცილებელია ჩატარდეს მიწის კადასტრი, რაც საშუალებას მოგცემს, ჯერ ერთი, მოწესრიგდეს და რეალურად დადგინდეს მიწის საგადასახადო სისტემა და, მეორეც, გადაიჭრას ნაკვეთების მიღება-ჩაბარების აქტების გაცემის პრობლემა. დღეისათვის ეს უკანასკნელი სამუშაო მხოლოდ 30-40%-ის ფარგლებშია რეალიზებული, ხოლო მიწის გადასახადი 20,1 მილიონი ლარის ნაცვლად ამოღებულია 12,1 მილიონი ლარი. აღსანიშნავია ისიც, რომ პრივატიზებული ობიექტების 30-35% არ ფუნქციონირებს.

საკუთრების ნებისმიერი ფორმის დროს წარმოების ეფექტიანობის განმსაზღვრელი ფაქტორია ნიადაგის ნაყოფიერება, ამ უკანასკნელის შეფასების მაჩვენებელი მოსავლიანობაა. კულტურათა მოსავლიანობის მაჩვენებლების შესწავლამ გვიჩვენა, რომ 1989-2000 წლებში ეს მაჩვენებელი ჯერ კიდევ 10-15 %-ით დაბალია 1980-1990 წლების მაჩვენებელთან შედარებით. დაბალი მოსავლიანობის პირობებში წარმოების ექსტენსიური ხასიათი იწვევს მიწის ფართობების გადიდების აუცილებლობას, რის გამოც მცირდება მიწის, შრომითი და მატერიალური რესურსების გამოყენების ეფექტიანობა, ეს მაშინ, როდესაც კარგად დამუშავებული მიწისა და ტექნოლოგიური რეჟიმის დაცვის პირობებში იმავე დანახარჯებით ორჯერ მეტი სასოფლო-სამეურნეო პროდუქციის მიღება შეიძლება. საქართველოში დღეს თითქმის არ ტარდება ღონისძიებები ნიადაგებში მარილიანობისა და მჟავიანობის შესამცილებლად, სათიბებისა და საძოვრების ნახევარი ძირეულ გაუმჯობესებას მოითხოვს, საშიშ ზღვარს მიაღწია ქარისმიერმა და წყლისმიერმა ეროზიამ, ირღვევა ეკოლოგიური მდგომარეობა და სხვა. აღნიშნული ფაქტორები უარყოფითად მოქმედებენ ეკონომიკურ ეფექტიანობაზე და სასურსათო ფონდის ფორმირებაზე. ამიტომ უახლოეს პერიოდში მიწის ნაყოფიერების გადიდების მთავარი გზა უნდა გახდეს მისი თანმიმდევრული ინტენსიფიკაცია. ეს დაკავშირებული იქნება როგორც დამატებით დაბანდებებთან, ისე ტექნოლოგიების სრულყოფაზე, შრომისა და წარმოების ორგანიზაციაზე. პირველი სახის ფაქტორი შედარებით შეზღუდულია, ამიტომ განსაკუთრებული ყურადღება

დანარჩენი ფაქტორების მაქსიმალურ სრულყოფაზე უნდა გამახვილდეს. ასეთი ღონისძიების გატარება მეტ ეკონომიკურ ეფექტს იძლევა, ვიდრე დამატებითი დაბანდებები.

ნიადაგების ნაყოფიერების გადიდებაზე ღიდ გავლენას ახდენს მინერალური სასუქებისა და მცენარეთა დაცვის ქიმიური საშუალებების გამოყენება. სპეციალისტების გაანგარიშებით ამ სახის საშუალებების გამოყენებით მთელი მარცვლეულის მოსავლის თითქმის ნახევარის მიღებაა შესაძლებელი. საქართველოში სასოფლო-სამეურნეო კულტურების ფართობის 75 %-ზე საერთოდ არ შეტანილა მინერალური სასუქები და არ გამოყენებულა პესტიციდები. თუ ეს მდგომარეობა გაგრძელდა, მიწების ნაყოფიერების დეგრადაციის პროცესი შეუქცევადი გახდება, რაც მეტად უარყოფით გავლენას მოახდენს სამამულო სასურსათო ფონდის ფორმირებაზე. სოფლის მეურნეობის ქიმიზაციის თვალსაზრისით აუცილებელია წინასწარ ნიადაგების შესწავლის საფუძველზე გამოვლინდეს მინერალურ სასუქებზე ასორტიმენტის მიხედვით დასაბუთებული მოთხოვნა და შემდეგ მოხდეს მათი ტექნოლოგიური რეჟიმის შესაბამისად დოზირებული გამოყენება. აუცილებელია აგრეთვე საბაზრო გარემოს შექმნა ქიმიური სამსახურის დარგების ფუნქციონირებისათვის.

სოფლის მეურნეობის მთლიანმა პროდუქციამ 1 ჰექტარ სასოფლო-სამეურნეო სავარგულზე და მოსახლეობის ერთ სულზე გაანგარიშებით ჯერ კიდევ ვერ მიაღწია 1990 წლის დონეს. ცხადია, მოსახლეობის საყოფაცხოვრებო მინიმუმით გათვალისწინებული კვებისა და სამომხმარებლო პროდუქტებით დაკმაყოფილება ზრდის შედარებით მაღალ ტემპებს მოითხოვს. მაგრამ ისიც ცხადია, რომ აგრარულ-ეკონომიკურ პროცესებს თავიანთი შინაგანი ბუნებრივი ზრდის ტემპები გააჩნიათ და მათ იძულებით დაჩქარებას ან შენელებას შესაძლებელია უარყოფითი შედეგებიც მოჰყვეს. აღნიშნული წინააღმდეგობის დასაძლევად გარდამავალი პერიოდის თანამედროვე ეტაპზე აუცილებელია აგროსამრეწველო კომპლექსის ფუნქციონირების სრულყოფისათვის კომპლექსური პროგრამების შემუშავება და რეალიზაცია. ისიც უნდა გავითვალისწინოთ, რომ აგროსამრეწველო ეკონომიკურ-ორგანიზაციულ ურთიერთობათა საბაზრო სისტემის შექმნა ხანგრძლივი და საკმაოდ რთული პროცესია და იგი ათწლეულებზე უნდა იქნეს გათვლილი.

ეკონომიკურ-ორგანიზაციულ ურთიერთობათა სრულყოფის მთავარ მიმართულებად გადამამუშავებელი დარგების ამოქმედება მიგვაჩნია. როგორც მიკროეკონომიკური დაუბალანსებლობის საკითხის შესწავლამ გვიჩვენა, დღეს მთავარ პრობლემად რჩება დისპროპორცია ნედლეულის წარმოებას, შენახვასა და გადამამუშავებას შორის. აგროსამრეწველო კომპლექსის სფეროებს შორის დისპროპორცია და დაუბალანსებლობა ძირითადად გამოწვეულია არასწორი ინვესტიციური პოლიტიკით. გადამამუშავებელ დარგებში დაბალი საწარმოო სიმძლავრეებისა და ტექნიკური აღჭურვილობის, ფინანსური რესურსების დეფიციტისა და სხვათა გამო გაიზარდა ოჯახურ მეურნეობებში პროდუქციის პირველადი გადამამუშავება. ასეთ პირობებში შეუძლებელია სამამულო პროდუქციის ასორტიმენტის გაზრდა. აღნიშნულის გამო მოსახლეობა ასორტიმენტზე დანაკლისს იმპორტული პროდუქციით ივსებს.

ეკონომიკურ-ორგანიზაციულ ურთიერთობათა სრულყოფის პერსპექტიულ მიმართულებად მიგვაჩნია აგროსამრეწველო კომპლექსის სტრუქტურაში სფეროებს შორის ოპტიმალური თანაფარდობის დამყარება. განვითარებულ ქვეყნებში საბოლოო პროდუქტის ღირებულებაში ძირითადი ზვედრითი წონა მესამე სფეროს უჭირავს. მაგალითად, აშშ-ში გადასამამუშავებლად გადაეცემა 85 მილიარდი დოლარის პროდუქცია, ხოლო მიიღება 342 მილიარდი დოლარის გადამამუშავებული პროდუქცია, ე. ი. 4-ჯერ მეტი. რუსეთის ფედერაციაში გადამამუშავებული სახით რეალიზდება სასოფლო-სამეურნეო პროდუქციის 30 %, ევროპის ქვეყნებში – 90 %, საქართველოში ეს მაჩვენებელი საშუალოდ – 32 %-ია.

მასადაბე, აგროსამრეწველო კომპლექსში ინვესტიციების ნაწილი გადამამუშავებელი დარგების ამოქმედებასა და შენახვის ბაზის შექმნას უნდა მოხმარდეს. რაც სწრაფად გადაწყდება ეს პრობლემა, მით ნაკლებ დროში გაიზრდება გადამამუშავებელი პროდუქციის მოცულობა და ასორტიმენტი და გაიფრთხილება სასურსათო პროდუქცია. აღნიშნულის პარალელურად შენახვის ბაზებისა და გადამამუშავებელი მცირე საწარმოების მშენებლობა გაზრდის პროდუქციის ხარისხს და მინიმუმამდე დაიყვანს დანახარჯებს. საქმე ის არის, რომ შენახვის ბაზებში და გადამამუშავებელ მცირე საწარმოებში კაპიტალურ დაბანდებათა გამოსყიდვის ვადა 1-3 წელია, გარდა ამისა, სოფლად

შეიქმნება დამატებითი სამუშაო ადგილები და გაჩნდება ფინანსური რესურსების ახალი წყარო.

აგროსამრეწველო კომპლექსში ეკონომიკურ-ორგანიზაციული ურთიერთობების სრულყოფის ერთ-ერთი გზაა საქონლის წარმოებისათვის აუცილებელი რესურსების გამოვლენა და წარმოებაში ჩართვა. საქართველო მდიდარია სხვადასხვა რესურსით, რასაც თან ახლავს ზომიერი კლიმატური პირობები. ანალოგიური პირობების მქონე ქვეყნებში მთლიანი შიდა პროდუქტის წარმოება ბოლო წლების მონაცემებით, სავარგულების ერთეულზე შეადგენს გერმანიაში - 3300 დოლარს, შეიცარიაში - 2400 დოლარს, ესპანეთში - 2300 დოლარს. საქართველოში ეს მაჩვენებელი 979 დოლარია. საქართველოში დასახელებულ მაჩვენებელს თუ 2000 დოლარამდე გავზრდით, აგროსამრეწველო სექტორის მიერ წარმოებული მთლიანი პროდუქტი 6 მილიარდ დოლარამდე გაიზრდება, რაც უაღრესად დიდ გავლენას მოახდენს აგროსამრეწველო სექტორის საინვესტიციო უზრუნველყოფაზე.

არანაკლები მნიშვნელობა აქვს თავისუფალი მუშახელის არსებობას და მათ მიზანმიმართულ დასაქმებას. შეიძლება ითქვას, რომ დღეს აგროსამრეწველო კომპლექსი, განსაკუთრებით სოფლის მეურნეობა, გაჯერებულია მუშახელით, უფრო მეტიც ბევრგან იგრძნობა მწვავე უმუშევრობა. მუშახელის საკმარისი რაოდენობით არსებობა დადებითი მოვლენაა, მაგრამ უარყოფითი მოვლენაა ის, რომ დასაქმებულთა შრომის ნაყოფიერება ძალზე დაბალია. თუ შრომის ნაყოფიერება 2-2,5-ჯერ მაინც გაიზრდება, ამით აგროსასურსათო სფეროში დამატებით შეიქმნება 75 ათასამდე სამუშაო ადგილი. ორივე ფაქტორის ამოქმედებით კი მთლიანი შიდა პროდუქტი გაიზრდება 3,5-ჯერ. მასასადამე, ჩვენს მიერ ზემოთ დასახელებული მაჩვენებელი 10 მილიარდ დოლარს გადააჭარბებს, რაც ნორმალურ პირობებს შექმნის აგროსამრეწველო კომპლექსის ფუნქციონირებისათვის.

აგროსამრეწველო კომპლექსში საბაზრო მოთხოვნების რეალიზაციისათვის განსაკუთრებული მნიშვნელობა ენიჭება მაღალმწარმოებლური შრომისადმი მოტივაციის პირობების შექმნას, რაც თავის მხრივ გამოიწვევს სამეწარმეო ინიციატივის გამოვლენას. კონკურენტულ გარემოში სამეწარმეო ინიციატივის ამოქმედების,

ინვესტორებთან თანამშრომლობის, საკონტაქტო სისტემის განვითარების საქმეში გადამწყვეტია სამართლებრივი ბაზის შექმნა.

აგროსასურსათო სფეროს საქმიანობის ანალიზმა გვიჩვენა, რომ დასახელებულ სფეროში შემავალი დარგების შერწყმა სამეწარმეო სისტემასთან თანამედროვე ეტაპზე წარმატებით არ მიმდინარეობს. აღნიშნულის მიზეზი კი ძირითადად ის არის, რომ მოსახლეობის მოთხოვნილებების დაკმაყოფილება საქონელზე და მომსახურებაზე თანამშრომლობითი სისტემის გამოყენებით არ ხდება, ასევე არ მიმდინარეობს ახლად ჩამოყალიბებული ბიზნესის დარეგულირება, შეუსწავლელია დანახარჯების შემცირების გამომწვევი ორგანიზაციული ღონისძიებების მექანიზმი, არ გაგვაჩნია დამცველი ტარიფები და ა.შ.

ეკონომიკურ-ორგანიზაციულ ურთიერთობათა სრულყოფაში მნიშვნელოვან როლს შეასრულებს კოოპერირება. კოოპერირების ფორმა აუცილებელია არა მარტო მწარმოებელთა ინტერესების დასაცავად, არამედ იგი საბაზრო ეკონომიკაზე გადასვლის მნიშვნელოვანი სტრუქტურაცაა. მას შეუძლია შექმნას ნედლეულისა და სურსათის გასაღების გარანტირებული ბაზარი და უზრუნველყოს პროდუქციაზე მასტიმულირებელი ფასების დაწესება.

აგროსამრეწველო კომპლექსის განვითარებისათვის განსაკუთრებით აქტუალურია საკრედიტო კოოპერატივების შექმნა. დღეს უკვე კერძო სექტორში შეინიშნება კაპიტალის მობილიზაცია. ფერმერები შეზღუდულად, მაგრამ მაინც იძენენ სათბობს, შხამ-ქიმიკატებს, თესლს, სხვადასხვა მასალებს, ინვენტარს და სხვა. ეს უმთავრესად დანაზოგებისა და მიღებული მოგების ხარჯზე ხდება. სიღნაღისა და ახალციხის რაიონებში არსებული გლეხური (ფერმერული) მეურნეობებისა და კერძო მეწარმეთა მასალების შესწავლით გამოვლინდა, რომ საშუალოდ ერთი ფერმერის მოგება წელიწადში 7–22 ათას ლარს შეადგენს¹, მოგების დონე დაფიქსირდა მევენახეობა-მელვინეობის ერთობლივ საწარმოებშიც — 35–40 %. სათანადო სახსრები გააჩნია კერძო ბიზნესს პურპროდუქტების მრეწველობაში. მაშასადამე, შეიძლება დავასკვნათ, რომ თუ საქართველოს სოფლის მეურნეობისა და სურსათის სფეროში პირველსაწყისი კაპიტალი საოჯახო დანაზოგები იყო, დღეს

¹ შესწავლილ იქნა 300 ერთეული.

მის ადგილს მოგება იკავებს.

მოგების გზით თვითდაფინანსება ინვესტირების საუკეთესო გზაა, მაგრამ ჯერჯერობით კერძო სექტორი კრედიტების გარეშე ვერ იარსებებს. დღეს ოფიციალური კრედიტებით მოსარგებლები არიან ფერმერების მხოლოდ 18 % და კვების მრეწველობის მეწარმეთა 22 %. ეს მაჩვენებლები საკმარისი არაა კერძო სექტორის ნორმალური ფუნქციონირებისათვის. უნდა გავითვალისწინოთ, რომ საქართველოს სხვადასხვა რეგიონში ფუნქციონირებს არაოფიციალური კრედიტის პრაქტიკაც (მათ მიერ კრედიტი გაიცემა თვეში 15–25 %-ის სარგებლით), მაშასადამე, მოსახლეობის ნაწილი ფლობს თავისუფალი სახსრების გარკვეულ რაოდენობას.

ზემოთ აღნიშნულიდან გამომდინარე, საჭიროა შეიქმნას ისეთი საინვესტიციო და საკრედიტო პოლიტიკა, რომელიც სტიმულს მისცემს კერძო სექტორს დანაზოგთა მობილიზაციასა და მიღებული მოგების თავისდროული რეინვესტირებისათვის. შესაძლებელია ფარული მევახშეობის გამოვლენაც - მათი სახსრების ორგანულად ჩართვა საბაზრო საქმიანობაში. ამ პრობლემის მოგვარებაში დიდ როლს სწორედ საკრედიტო კოოპერატივები შეასრულებენ. საქონელმწარმოებელთა საკრედიტო კოოპერაცია კაპიტალის ბაზარზე შეზღუდავს სავაჭრო კაპიტალს და უზრუნველყოფს სამიწათმოქმედო კაპიტალის დიდი ნაწილის ნებაყოფლობით განსაზოგადობას, რაც გამოიწვევს სოფლად საწარმოო ძალთა განვითარებას, მიწათმოქმედების ინდუსტრიულ საფუძველზე გადასვლას. არანაკლებ მნიშვნელოვანია შესყიდვებისა და რეალიზაციის კოოპერაციის ჩამოყალიბება, რაც დღეს სტიქიურად მიმდინარეობს. მაღალ დონეზე ორგანიზებული კოოპერირება ამ სფეროში დააჩქარებს სახსრების ბრუნვაობას, დაიცავს სოფლის საწარმოთა ინტერესებს, შეიქმნება მოტივაციის საფუძველები, იმისათვის, რომ კოოპერაციის დამფუძნებლებმა პროდუქციის რეალიზაციიდან მეტი შემოსავლები მიიღონ, ხოლო წარმოების საშუალებები დაბალი ფასებით შეიძინონ. თეორიულად შესყიდვებისა და რეალიზაციის კოოპერაცია ეკონომიკურად ყოველთვის მომგებიანია.

სამეურნეო შედეგების ამაღლებაში დიდ როლს შეასრულებს პროდუქციის პირველადი გადამუშავების კოოპერირებაც. კოოპერირების ეს ფორმა უმეტესად წვრილი ოჯახური მეურნეობებისათვის იქნება

მისაღები. პირველადი გადამუშავებით პროდუქცია გახდება უფრო მეტად ტრანსპორტაბელური, გაიზრდება მისი შენახვის ვადები და რეალიზაცია შესაძლებელი იქნება სასურველ ვადებში. პირველადი გადამუშავებისას ძირითადად საკუთარი ნედლეული გამოიყენება, ამიტომ ასეთი კოოპერაცია საიმედო და კონკურენტუნარიანი იქნება. კოოპერირება შესაძლებელია აგრეთვე მატერიალურ-ტექნიკური მომსახურების, აგროსერვისის, სამრეწველო, სამშენებლო და სხვა სფეროში.

აგროსამრეწველო კომპლექსის სისტემის შექმნაში დიდ როლს შეასრულებს აგრარულ სექტორში სამრეწველო საწარმოთა ფუნქციონირება. ცნობილია, რომ სოფლის მეურნეობაში შემოსავლების დონე მრეწველობასთან შედარებით დაბალია. სოფლად სამრეწველო დარგების განვითარება ლოგიკურად გამოიწვევს შემოსავლების გაზრდას.

წვრილი ფერმერული მეურნეობები დღეს წარმოების მასშტაბების გაზრდას, სრულყოფას და მოდერნიზაციას მოითხოვენ. ეს კი შეიძლება განხორციელდეს სასოფლო-სამეურნეო და სამრეწველო წარმოების შეთანაწყობით. ასეთი შეთანაწყობის პირობებში უფრო რაციონალურად გამოიყენება შრომითი და სანედლეულო რესურსები.

სასოფლო-სამეურნეო ნედლეულის წარმოების და გადამუშავების შეთანაწყობა მნიშვნელოვნად შეამცირებს ეკონომიკურ დანახარჯებს, შემცირდება დანაკარგები პროდუქციის და ნედლეულის გადაადგილების ყველა სტადიაზე, დაინერგება უნარჩენო წარმოების ტექნოლოგიები, მინიმუმამდე შემცირდება წარმოების სეზონურობა. ინტეგრაცია მომხმარებელთა ინტერესების დაცვასაც ემსახურება. ჯერ ერთი, ნედლეულის ადგილზე გადამუშავების შედეგად მზა პროდუქციაზე ფასები დაბალია, ხოლო მეორე მხრივ, სამრეწველო გადამუშავების და მარკეტინგული სამსახურის შედეგად პროდუქციის ხარისხი მაღალია. აგრარულ სექტორში სამრეწველო საკმინაობის განვითარება არა მარტო შეამცირებს შრომის სეზონურობას, არამედ იმავე რაოდენობის მუშახელის გამოყენების პირობებში გაზრდის მზა პროდუქციის წარმოების მოცულობას. მაშასადამე, გამოდის, რომ შრომის პროცესის უწყვეტობა და რითმულობა გვევლინება როგორც დამატებითი საწარმოო რესურსი. სეზონურობის დაძლევა და ამის საფუძველზე სამუშაო დროის გამოყენების გაუმჯობესება მუშახელის რიცხოვნობის ზრდის ტოლფასია. ამ რეზერვის გონივრული და არა როგორც თვითმიზნის ამოქმედება

მიწის და შრომითი რესურსების გამოყენების ეკონომიკური ეფექტიანობის გადიდების საფუძველია.

სოფლად სამრეწველო საწარმოთა განვითარებას სხვა უპირატესობებიც გააჩნია: დაბალია სამუშაო ძალის ფასი, სამრეწველო საწარმოთა ორგანიზაცია ხელს უწყობს საწარმოო პროცესების მექანიზაციას, იგი არის სამომხმარებლო პროდუქციით ბაზრის შევსების წყარო, კვალიფიციური სამუშაო ძალის გამოყენების ალტერნატიული გზა და სხვა.

უნდა აღინიშნოს ერთი საყურადღებო გარემოებაც. სოფლის მეურნეობის ინდუსტრიალიზაცია, შრომის ტექნიკური შეიარაღების ზრდა, ენერგოაღჭურვილობის და ენერგოუზრუნველყოფის გადიდება გამოიწვევს სოფლის მოსახლეობის მიგრაციას ქალაქად, რაც თავის მხრივ შეაფერხებს აგრარულ სექტორში სამრეწველო საწარმოთა განვითარებას.

სოფლის მეურნეობის რენტაბელობა დამოკიდებულია ბაზარზე მოთხოვნასა და მიწოდებას შორის თანაფარდობაზე. ამასთან ეს დარგი სულ უფრო მეტად კაპიტალტევადი ხდება, რადგან იზრდება სოფლის მეურნეობის ტექნიკური შეიარაღების ღირებულება და მიწის ფასი. სწორედ ამიტომ განსაკუთრებული მნიშვნელობა უნდა მიენიჭოს ადგილობრივი რესურსების მაქსიმალურად გამოყენებას. დღეისათვის სოფლის მეურნეობაში ამ რესურსების გამოყენების ღირებულება ძალზე დაბალია, რის გამოც ზარალდებიან როგორც ფერმერები, ასევე მომხმარებლები. პირველნი კარგავენ დამატებით შემოსავლებს, მეორენი სახალხო მოხმარების საქონელს. ამიტომ აგრარულ სექტორში საბაზრო ურთიერთობათა განვითარება ლოგიკურად გამოიწვევს სასოფლო-სამეურნეო პროდუქციის გადამუშავებისა თუ შინამრეწველობის განვითარებას.

სოფლად სამრეწველო საწარმოთა განვითარება განსაკუთრებით აქტუალური იქნება მთის რეგიონებისათვის, სადაც ტრადიციულ სამეურნეო საქმიანობასთან ერთად (მეცხოველეობის პროდუქცია, ხილი, ბოსტნეული) შესაძლებელია არატრადიციული მეურნეობრიობის დანერგვაც. მხედველობაში გვაქვს ისეთი მაღალხარისხოვანი ნედლეულის შეგროვება, როგორიცაა ველური ხილი-კენკრა, სოკო, შინდი, თხილი, სამკურნალო მცენარეები, მოცხარი, მაყვალი და

სხვა. ადგილზე შესაძლებელია მოხდეს ნელლეულის გადამუშავება-დაკონსერვაცია.

მრავალდარგობრივი ფერმერული მეურნეობის კომპლექსური განვითარების უზრუნველსაყოფად განსაკუთრებული როლი უნდა მიენიჭოს მეფუტკრეობისა და მეთევზეობის განვითარებასა და მინერალური წყლების ჩამოსხმის ორგანიზაციას. სავსებით შესაძლებელია საოჯახო ტურიზმის დამკვიდრება და ეთნოგრაფიული მხატვრული ხელთნაკეთობებისა და საქსოვი სარეწების აღდგენა-განვითარება.

სოფლად სამრეწველო საწარმოთა აღმოცენება და განვითარება უპირველეს ყოვლისა, აგრარული და სამრეწველო სექტორების ერთობლივი საქმიანობის სფეროში უნდა მოექცეს. მაშასადამე, სამრეწველო საწარმოები შეიძლება არსებობდნენ როგორც ინდივიდუალურ კერძო, ასევე პარტნიორობის და კორპორაციების ჩარჩოებში. საქართველოს აგროსამრეწველო კომპლექსის მეორე სფეროს დარგობრივი სტრუქტურა იმის რეალურ საშუალებას იძლევა, რომ აგრარულ სექტორში განვითარდეს სამრეწველო საწარმოთა ბიზნესი. ამ უკანასკნელისათვის საჭიროა ხელშემწყობი მაკრო და მიკროეკონომიკური პირობების შექმნა. აქ ვგულისხმობთ როგორც შეღავათიან კრედიტებს, ასევე სუბსიდიებს, ტარიფებს და სხვა მატერიალურ მხარდაჭერას როგორც საშინაო, ასევე საგარეო ბაზრებზე. პროდუქციის კონკურენტუნარიანობისათვის ალბათ საჭირო იქნება აგრობიზნესის სამრეწველო სექტორის ხელახლა შექმნა ახალი ტექნოლოგიებითა და შესაბამისი მარკეტინგული სამსახურებით.

საქართველოში კანონით შეზღუდული არაა სამრეწველო საქმიანობა სასოფლო-სამეურნეო საწარმოებში. თუმცა ისიც უნდა აღინიშნოს, რომ არც რაიმე სტიმულირების სისტემა მოქმედებს მათი განვითარებისათვის. სოფლად სამრეწველო საწარმოთა განვითარების პროგრამების შემუშავება ხელს შეუწყობს შინამრეწველობის აღდგენა-აღორძინებას და არასასურსათო სამრეწველო პროდუქციით ბაზრის შევსებას. დიდი კულტურული მემკვიდრეობის ქვეყანაში შინამრეწველობის პროდუქციაზე მოთხოვნა აუცილებლად იქნება როგორც საშინაო, ასევე საერთაშორისო ბაზარზე.

აგროსამრეწველო კომპლექსის ორგანიზაციულსამართლებრივი

ფორმები, სადაც სამრეწველო საქმიანობა განვითარდება, ინტენსიფიკაციის მაღალი ტემპებით განვითარებიდან და შესაძლებლობა ექნებათ ამ გზით მიღებული მოგება გამოიყენონ როგორც დამატებითი ფინანსური რესურსები სოფლის მეურნეობის განვითარებისა და სოციალური პრობლემების გადასაჭრელად.

საქართველოში აგროსამრეწველო ინტეგრაციის ზემოთ დასახელებული შესაძლებლობები დღეს გამოყენებული არაა. როგორც აღვნიშნეთ, მოთხოვნა შინამრეწველობის პროდუქციაზე არსებობს საშინაო და საერთაშორისო ბაზარზე. შესაბამისი მიწოდების უზრუნველსაყოფად აუცილებელია აგროსამრეწველო კომპლექსის განვითარების პროგრამაში ყურადღება გამახვილდეს, უფრო მეტიც, პრიორიტეტულად გამოიყოს სოფლად სამრეწველო საქმიანობის განვითარება. ამისათვის კი პირველ რიგში აუცილებელია შემუშავდეს კანონი ამ სახის საწარმოთა განვითარების შესახებ და შეიქმნას მათი ფუნქციონირებისათვის სტიმულირების სისტემა. სოფლად სამრეწველო საწარმოთა შექმნის სუბიექტი შეიძლება იყოს მართვის ადგილობრივი ორგანოები, კოოპერატივები, კერძო პირები და სხვა. რაც შეეხება ფინანსური რესურსების წყაროს, იგი იქნება როგორც შეღავათიანი კრედიტები, ასევე კერძო კაპიტალი. ფინანსურ წყაროდ შეიძლება უცხოური ინვესტიციების მოზიდვაც, სოფლად ერთობლივი სამრეწველო საწარმოების მშენებლობის გზით. ეს გამოიწვევს საზღვარგარეთიდან მაღალმწარმოებლური ტექნიკის და ტექნოლოგიების შემოტანას და კონკურენტუნარიანი პროდუქციის წარმოებას.

ამრიგად, აგროსამრეწველო კომპლექსში ეკონომიკურ-ორგანიზაციულ ურთიერთობათა სრულყოფის ღონისძიებათა დანერგვა უზრუნველყოფს კომპლექსის, როგორც სისტემის შექმნას, რომელიც ეფექტიანად იმუშავებს საბაზრო გარემოში და გადაჭრის მოსახლეობის სასურსათო უსაფრთხოების პრობლემას.

ლიტერატურა

1. აგრარული რეფორმა და 1991-1995 წლებში საქართველოს აგროსამრეწველო კომპლექსში მიმდინარე ცვლილებების ანალიზი და შეფასება, საქართველოს რესპუბლიკის ეკონომიკის სამინისტროს ეკონომიკური და სოციალური პრობლემების სამეცნიერო-კვლევითი ინსტიტუტის ანგარიში, თბილისი, 1996.
2. ასათიანი რ., რეგიონული ქვეკომპლექსების ფორმირება და მართვის ორგანიზაცია, თბილისი, საქართველოს სასოფლო-სამეურნეო ინსტიტუტი, 1991.
3. ასათიანი რ., კაკაშვილი ა., კაკულია რ., აგროსამრეწველო სექტორის რესტრუქტურისა და საკითხები, ჟურნალი „ეკონომიკა“, № 4-6, 1996.
4. აფციაური ვ., ფერმერული მეურნეობების განვითარების გზები, გაზეთი „საქართველოს რესპუბლიკა“, № 107, 6 მაისი, 1998.
5. ამოცანები ელექტრონულ-გამომთვლელ მანქანებზე ამოსახსნელად (შემდგენლები: პროფ. ო. საღარეიშვილი, დოც. ე. ხარაიშვილი), თბილისი, 1990.
6. ბარათაშვილი ე., რეგიონული აგროსამრეწველო კომპლექსის ეკონომიკური საფუძვლები, თბილისი: „საბჭოთა საქართველო“, 1987.
7. ბაზრობები საქართველოში, სტატისტიკური კრებული, თბილისი, 1997.
8. ბასარია რ., მესხია ი., გარდამავალი პერიოდის მაკროეკონომიკური პრობლემები, თბილისი, 1995.
9. ბარათაშვილი ე., ვეშაძე შ., რეგიონული ეკონომიკური პოლიტიკა, თბ., 2002.
10. ბაქრაძე ი., ქეშელაშვილი ო., აგროსამრეწველო კომპლექსის ინფრასტრუქტურა, თბილისი, „ცოდნა“, 1984.
11. ბერიაშვილი ლ., ნიადაგის ათვისებისა და დაცვის ტრადიცია საქართველოში, თბილისი, მეცნიერება, 1989.
12. ბურჯანაძე ა., მარცვლეულის წარმოებას ჩვენთან დიდი პერსპექტივა აქვს, გაზეთი „საქართველოს რესპუბლიკა“, 17 ივლისი, 1998.
13. ბურკაძე ვ., სასოფლო-სამეურნეო პროდუქციის დანაკარგები და მათი შემცირების გზები, თბილისი, 1988.
14. ბურკაძე ვ., აგროსამრეწველო კომპლექსის კრიზისიდან გამოყვანის ღონისძიებები, ჟურნალი „ეკონომიკა“, № 6-8, 1994.
15. ბურკაძე ვ., სოფლის მეურნეობა საბაზრო ეკონომიკის პირობებში, ჟურნალი „ეკონომიკა“, № 7-8, 1991.

16. ბურკაძე ვ., ვაშაკიძე ო., სასურსათო პროგრამის გადაწყვეტა საერთო-სახალხო საქმეა, თბილისი, 1983.

17. ბურკაძე ვ., ჭინჭარაული ნ., პრიატიზაცია აგროსამრეწველო კომპლექსში: მიზანი და რეალობა, ჟურნალი „ეკონომიკა“, № 9-12, 1994.

18. ბურკაძე ვ., საქართველოს აგრარულ სექტორში საბაზრო ურთიერთობების არსებული მდგომარეობა და განვითარების პერსპექტივები, საქართველოს ეკონომიკურ მეცნიერებათა აკადემიის შრომები, ტ.I, თბ., „სიახლე“, 2000.

19. ბურკაძე ვ., საქართველოს აგრარული სექტორის კრიზისიდან გამოყვანის ზოგიერთი ძირითადი ღონისძიების შესახებ, საქართველოს ეკონომიკურ მეცნიერებათა აკადემიის შრომები, ტ.II, თბ., „სიახლე“, 2001.

20. გამოყენებითი ეკონომიკა, სახელმძღვანელო, გამომცემლობა „მარიბი“, თბილისი, 1997.

21. გამსახურდია გ., საქართველოს საფინანსო პოლიტიკის ძირითადი პრობლემები თანამედროვე ეტაპზე, თბილისი, „მერიდიანი“, 1995.

22. გამსახურდია გ., ფინანსების როლი საქართველოს გარდამავალ ეკონომიკაში, თბილისი, „მერიდიანი“, 1997.

23. გარდამავალი პერიოდის ეკონომიკური პრიორიტეტები, თსუ 80 წლისთავისადმი მიძღვნილი შრომების კრებული, თბილისის უნივერსიტეტის გამომცემლობა, თბილისი, 1998.

24. გარდამავალი პერიოდის ეკონომიკურ-სტატისტიკური პრობლემები, სამეცნიერო-პრაქტიკული კონფერენციის მოხსენებების კრებული, საქართველოს სტატისტიკის სახელმწიფო დეპარტამენტის საინფორმაციო-საგამომცემლო ცენტრი, თბილისი, 1997.

25. გიორგაძე ე., გლეხური (ფერმერული) მეურნეობების ჩამოყალიბების შესახებ მევენახეობაში, ჟურნალი „ეკონომიკა“, № 7-8, 1996.

26. გიორგაძე ჰ., საქართველოს სასურსათო უსაფრთხოების ეკონომიკური პრობლემები, საქართველოს ეკონომიკურ მეცნიერებათა აკადემიის შრომები, ტ.II, თბილისი, „სიახლე“, 2001.

27. გიორგობიანი ო., კვების მრეწველობის ეკონომიკა და ორგანიზაცია, თბილისი, გამომცემლობა „მნათე“, 1993.

28. გიორგობიანი ო., კვების მრეწველობის ეკონომიკა, გამომცემლობა „მნათე“, 1996.

29. გიორგობიანი ო., აგროსამრეწველო კომპლექსი საბაზრო ურთიერთობების პირობებში, ჟ. „ეკონომიკა“, № 11, 1990.

30. გიორგობიანი ო., საწარმოთა ორგანიზაციული ფორმები, ჟურნალი „ეკონომიკა“, № 4, 1990.

31. გოგიაშვილი ო., ბატიაშვილი ე., ჯავახიშვილი ი., ილია ჭავჭავაძის პოლიტოლოგიური მემკვიდრეობის პირველი მკვლევარი, გაზეთი „საქართველოს რესპუბლიკა“, 7 ნოემბერი, 1997.

32. გოგოხია რ., სოფლის-მეურნეობრივი წარმოების ინტეგრაცია, თბილისი, „მეცნიერება“, 1975.

33. გოგოხია რ., აგრარული საკითხები და ერის ინტერესები, ჟ. „ეკონომიკა“, №2, 1991.

34. გოგოხია რ., განსახელმწიფოებრიობის და პრივატიზაციის არსის გაგებისათვის, ჟურნალი „ეკონომიკა“, № 5-6, 1992.

35. გოგოხია რ., როგორ გავხდეთ ფერმერი, ჟურნალი „ეკონომიკა“, № 7-8, 1996.

36. გოგოხია რ., საბაზრო ეკონომიკა, თბილისი, გამომცემლობა „საქპროფგამი“, 1996.

37. გოგოხია რ., სამეურნეოანგარიშიანი ინტერესები: აგროსამრეწველო სამეურნეოანგარიშიანი მექანიზმის სრულყოფის გზები, ჟ. „ეკონომისტი“, № 12, 1987.

38. გოგოხია რ., ფაქტორული ბაზრების ფუნქციონირების თეორიული ასპექტები, საქართველოს ეკონომიკურ მეცნიერებათა აკადემიის შრომები, ტ. I, თბილისი, „სიახლე“, 2000.

39. გოგოხია რ., საბაზრო ეკონომიკა თუ შერეული ეკონომიკური სისტემა, ჟურნალი „მაკრო მიკრო ეკონომიკა“, №4, 2001.

40. გოგოხია რ., შერეული ეკონომიკური სისტემის საკითხისათვის მსოფლიო გლობალური ეკონომიკის ფორმირების პროცესში, საქართველოს ეკონომიკურ მეცნიერებათა აკადემიის შრომები, ტ. II, თბილისი, „სიახლე“, 2001.

41. გოდერძიშვილი ი., ბენია შ., თოლორდავა ზ., სიახლენი აგროსამრეწველო კომპლექსის საწარმოების საფინანსო-სამეურნეო საქმიანობის ბუღალტრულ აღრიცხვასა და ანგარიშგებაში, ჟურნალი „ეკონომიკა“, № 7-9, 1995.

42. გუგუშვილი პ., საქართველოს სახალხო მეურნეობა 1921-1961 წლებში, საქ. სსრ მეცნიერებათა აკადემიის გამომცემლობა, თბილისი, 1961.

43. გუნია ა., საბაზრო ურთიერთობათა მექანიზმის ფორმირების საკითხები, თბილისი, 1991.

44. დიასამიძე დ., აგრარული ეკონომიკა თანამედროვე ეტაპზე, ჟურნალი „მაცნე“, სერია „ეკონომიკა და სამართალი“, № 4, 1992.

45. დიასამიძე დ., ლაბარტყავა ა., საადგილმამულო რეფორმა და სოფლის მეურნეობის განვითარების გზები, ჟურნალი „ეკონომიკა“, № 1-3, 1996.

46. ეკონომიკური თეორია, პროფ. გ. ადგიშვილის და პროფ. რ. ასათიანის რედაქციით, სახელმძღვანელო, თბილისი, „სიახლე“, 1998.

47. ეკონომიკური რეფორმების მეორე ეტაპის პროგრამა, თბილისი, 1997.

48. ელიზბარაშვილი კ., ბაზარი და აგროსამრეწველო კომპლექსი, გაზეთი „სოფლის მეურნეობა“, 5 ოქტომბერი, 1990.

49. ელიზბარაშვილი ზ., ნოზაძე ლ., საბაზრო ურთიერთობათა რეგულირება აგროსამრეწველო კომპლექსში, ჟურნალი „ეკონომიკა“, № 9-12, 1994.

50. ვაშაკიძე ო., ეკონომიკა, განვითარება, დაჩქარება, ბათუმი, 1988.

51. ვაშაკიძე ო., მეცნიერულ-ტექნიკური პროგრესი და წარმოების ეფექტურობა საქართველოს სოფლის მეურნეობაში, თბილისი, 1980.

52. ვაშაკიძე ო., როგორ დავძლიოთ აგრარული კრიზისი, გაზეთი „საქართველოს რესპუბლიკა“, 29 ნოემბერი, 1997.

53. ვაშაკიძე ო. და სხვ., პირადი დამხმარე მეურნეობა საქართველოში და მისი პერსპექტივები, თბილისი, „საბჭოთა საქართველო“, 1988.

54. ვაშაკიძე ო., გრიშკაშვილი ა., აგრარულ-სამრეწველო კომპლექსის ფორმირება და განვითარება საქართველოში, თბილისი, 1979.

55. ვაშაკიძე ო., ლაჭყავიანი თ., აგრარული კრიზისის დაძლევის გზები, ჟურნალი „ეკონომიკა“, № 7-8, 1996.

56. ვაშაკიძე ო., აგრარული რეფორმის სოციალურ-ეკონომიკური შედეგები და სოფლის მეურნეობის განვითარების ძირითადი მიმართულებები საქართველოში, საქართველოს ეკონომიკურ მეცნიერებათა აკადემიის შრომები, ტ. I, თბილისი, „სიახლე“, 2000.

57. ვაშაკიძე ო., საქართველოს სოციალურ-ეკონომიკური განვითარების რეგიონული პრობლემები, თბილისი, სესპსკი, 1999.

58. ვაშაკიძე ო., საქართველოს აგრარული პოლიტიკა საბაზრო ეკონომიკის ფორმირების პირობებში, საქართველოს ეკონომიკურ მეცნიერებათა აკადემიის შრომები, ტ. II, თბილისი, „სიახლე“, 2001.

59. ვაჭრობა და საზოგადოებრივი კვება საქართველოში, 1998 წლის იანვარ-თებერვალი, სტატისტიკური ბიულეტენი, თბილისი, 1998.

60. ვაჭრობა და საზოგადოებრივი კვება საქართველოში, 1998 წელი, სტატისტიკური ბიულეტენი, თბილისი, 1999.

61. ვეკუა დ., სოციალური დაზღვევის სისტემის ჩამოყალიბების ტენდენციები და განვითარების პერსპექტივები საქართველოში, თბილისი, გამომცემლობა „ეკონომილი“, 1998.

62. ვორსტი ი., რევენტლოუ პ., ფირმის ეკონომიკა, ქუთაისი, სააქციო საზოგადოება „სტამბა“, 1996.

63. თბილისის ტერიტორიაზე მიწათსარგებლობის ნორმატიული აქტების კრებული, თბილისი, შ. პ. ს. „ზურგი“, 1996.

64. თეთრაული ა., საბაზრო ეკონომიკაზე გადასვლის და ბიზნესის განვითარების კანონზომიერებანი საქართველოში, თბილისი, „მაცნე“, 1993.

65. თოდუა გ., ქართული ეკონომიკური აზრი საბაზრო ეკონომიკის თაობაზე, ჟურნალი „ეკონომიკა“, № 4-5, 1994.

66. თურნავა ნ., ჩრდილოვანი ეკონომიკის პრობლემები საქართველოში, საბაზრო ეკონომიკის ფორმირებისა და ფუნქციონირების პრობლემები საქართველოში, ტ. I, თბილისი, სესპსკი, 1997.

67. თურნავა ნ., ეკონომიკის ფუნქციონირების 2001 წლის შედეგები: პრობლემები, პერსპექტივები, ეკონომიკა, №3-4, 2002.

68. იაშვილი ნ., საქართველოს მიწის ფონდი, თბილისი, თსუ, 1975.

69. კაკულია რ., მეურნეობრიობის ეკონომიკური მექანიზმის სრულყოფა და წარმოების ეფექტიანობის ამაღლება აგროსამრეწველო კომპლექსში, თბილისი: „საქართველო“, 1998.

70. კაკულია რ., აგროსამრეწველო კომპლექსის საფინანსო მიზნები, ჟურნალი „ეკონომისტი“, № 5, 1987.

71. კაკულია რ., საერთაშორისო სავალუტო და საკრედიტო ურთიერთობები, თბილისი, საქართველოს რესპუბლიკის ფ. ს. გამომცემლობა, 1995.

72. კაკულია რ., საქართველოს სოციალურ-ეკონომიკური პოლიტიკის პრიორიტეტები კრიზისიდან გამოსვლის პირობებში, საბაზრო ეკონომიკის ფორმირებისა და ფუნქციონირების პრობლემები საქართველოში, ტ. V, თბილისი, სესპსკი, 2000.

73. კაკულია რ., ადგილობრივი (რეგიონული) ფინანსების მართვა, შრომების კრებული, თბილისი „პარნასი“, 2001.

74. კაპიანი ნ., მერმევეობის პროდუქტიული ქვეკომპლექსის ადგილი და როლი საქართველოს სასურსათო პროგრამის რეალიზაციაში, ჟურნალი „მაცნე“, სერია „ეკონომიკა და სამართალი“, № 3, 1990.

75. კეინსი ჯ. დასაქმების, პროცენტის და ფულის ზოგადი თეორია, ქუთაისი, სააქციო საზოგადოება „სტამბა“, 1995.

76. კოლუაშვილი პ., აგრობიზნესის განვითარებას რეგულირება სჭირდება, გაზეთი „საქართველოს რესპუბლიკა“, 4 დეკემბერი, 1996.

77. კოლუაშვილი პ., საიდან იწყება ეროვნული მეურნეობის განვითარების რეგულირება, გაზეთი „საქართველოს რესპუბლიკა“, 19 ოქტომბერი, 1996 წ.

78. კოლუაშვილი პ., სასიცოცხლო მნიშვნელობის პრობლემა, გაზეთი „საქართველოს რესპუბლიკა“, 3 დეკემბერი, 1997.

79. კოლუაშვილი პ., სასურსათო უშიშროების განუხორციელებლობის ძირითადი მიზეზები, აგრარული რეფორმის პირველი ეტაპის შედეგები, გაზეთი „საქართველოს რესპუბლიკა“, 16 ივნისი, 1998.

80. კუნჭულია თ., საქართველოს სოფლის მეურნეობის საბაზრო ეკონომიკაზე გადაყვანის პრობლემები, „მეცნიერება“, თბილისი, 1997.

81. კუნჭულია თ., სოფლის მეურნეობის საბაზრო ეკონომიკაზე გადასვლის სტრატეგია, ჟურნალი „ეკონომიკა“, № 8-9, 1993.

82. კუჭუხიძე ა., ჩიკვაძე თ., საქართველოს სოციალურ-ეკონომიკური განვითარების ეროვნული მოდელი, გაზეთი „განათლება, მეცნიერება, ბიზნესი“, № 1, 1996.

83. კუჭუხიძე ა., ტრანსპორტის ეკონომიკა, თბილისი, 1970.

84. ლემონჯავა პ., ბუნების გამოყენების ეკონომიკა, თსუ გამომცემლობა, თბილისი, 1993.

85. ლორთქიფანიძე ვ., ბატონებო გამოიხედეთ, ფანჯრებს იქით საბაზრო ეკონომიკაა, გაზეთი „საქართველოს რესპუბლიკა“, 6 დეკემბერი, 1996.

86. მალაშხია გ., მეტაეკონომიკა, ეკონომიკის ფილოსოფია, ეკონომიკური და სოციალური პრობლემების სამეცნიერო კვლევითი ინსტიტუტი, თბილისი, 1995.

87. მარქსი კ., კაპიტალი, ტ. I, თბილისი, „სახელგამი“, 1954.

88. მეთოდური მითითებანი ვაჭრობისა და საზოგადოებრივი კვების სფეროში რიგი მაჩვენებლების განსაზღვრის შესახებ, თბილისი, 1998.

89. მენჯემენტის საფუძვლები, ავტორთა კოლექტივი პროფ. გ. მესტიერიშვილის რედაქციით, თსუ „ცოდნის წყარო“, თბილისი, 1997.

90. მენქიუ გ., ეკონომიკის პრინციპები, თბილისი, „დიოგენე“, 2000.

91. მესხია ი., მურჯიკნელი მ., ეკონომიკური რეფორმა საქართველოში, თბილისი, თსუ, 1996.

92. მესხია ი., ზაბურზანია ლ., კაკულია რ., საქართველოში სამეურნეო რეფორმის მიმდინარეობის ანალიზი და მისი სრულყოფის წინადადებები, თბილისი, 1993.

93. მესხია ი., ჩრდილოვანი ეკონომიკა და მისი ლეგალიზაციის ძირითადი მიმართულებები, ეკონომიკა, №1-2, 1999.

94. მესხია ი., საქართველოს საფინანსო ეკონომიკური უსაფრთხოების თანამედროვე პრობლემები, შრომების კრებული, ტ. IV. თბილისი, ფსკი, 2000.

95. მესხია ი., საგადასახადო მენეჯმენტი და მეწარმეობა. გადასახადები, №7-8, 2002.

96. მექვაბიშვილი ე., საბაზრო ეკონომიკის საფუძვლები, დამხმარე

სახელმძღვანელო, თსუ, თბილისი, 1991.

97. მექვებიშვილი ე., სახელმწიფო და ეკონომიკა, თბილისის უნივერსიტეტის გამომცემლობა, თბილისი, 1996.

98. პაპავა გ., პაპავა ვ., სამრეწველო საწარმოს ორგანიზაცია, დაგეგმვა და მართვა, თბილისი, „განათლება“, 1985.

99. პაპავა გ., საბაზრო ეკონომიკაზე საქართველოს გადასვლის საფუძვლები, გამომცემლობა „ენა“, თბილისი, 1991.

100. პაპავა გ., სამრეწველო ფირმის ორგანიზაცია და მართვა, ორტომეული, ტ. I, ტ. II, თბილისი, „სამშობლო“, 1998.

101. პაპავა ვ., ახმეტელი რ., ლეიაშვილი პ., ულუმბერაშვილი ნ., საბაზრო ეკონომიკის საფუძვლები (თეორიული ეკონომიკა), თბილისი, 1993.

102. პაპავა ვ., ეკონომიკური რეფორმის ძირითადი თავისებურებები საქართველოში, ჟურნალი „ეკონომიკა“, № 4-6, 1995.

103. პაპავა ვ., სახელმწიფოს როლი თანამედროვე ეკონომიკურ სისტემაში, ჟურნალი „ეკონომიკა“, № 7-9, 1995.

104. პაპავა ვ., ულუმბერაშვილი ნ., საქართველოს საფინანსო-ეკონომიკური კრიზისის დაძლევის პროგრამული ღონისძიებები, თბილისი, 1994.

105. რეფორმის პირველი შედეგები, შპს „არადანი“, თბილისი, 1998.

106. საკომლო (ოჯახურ) მეურნეობებში სასოფლო-სამეურნეო წარმოების სტატისტიკური კვლევის მეთოდოლოგია, თბილისი, 1997.

107. სანთელაძე ნ., საბაზრო ეკონომიკის მოდელები, თბილისი, 1993.

108. სანთელაძე ნ., ეკონომიკის რეფორმირება და ახალი სოციალურ-ეკონომიკური მოდელის ჩამოყალიბება საქართველოში, საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის შრომები, ტ. II, თბილისი, „სიახლე“, 2001.

109. საქართველო: რეფორმები კვების მრეწველობისა და სოფლის მეურნეობის დარგში, მსოფლო ბანკის ანალიზი, JSBNO-8213-3758-0, ვაშინგტონი, 1996.

110. საქართველოს აგროსამრეწველო კომპლექსის ეკონომიკური განვითარების მოდელის ფორმირების ძირითადი მიმართულებები საბაზრო ეკონომიკის პირობებში, სოფლის მეურნეობის მეცნიერებათა აკადემია, თბილისი, 1992.

111. საქართველოს რესპუბლიკაში მაკროეკონომიკური სტაბილიზაციის და სისტემური ცვლილებების საშუალო ვადიანი პროგრამა, გაზეთი „საქართველოს რესპუბლიკა“, 1995 წლის 11 მარტი.

112. საქართველოს აგრარული პოლიტიკის კონცეფცია, თბილისი,

1996.

113. საქართველოს სამოქალაქო კოდექსი, საქართველოს კანონები, 24 ივლისი, 1997.

114. საქართველოს საგადასახადო კოდექსი, 1998 წლის 17 ივნისის მდგომარეობით, თბილისი, 1998.

115. საქართველოს აგრარულ-სამრეწველო და სასურსათო კომპლექსი — მიმდინარე პროცესები, შედეგები, ამოცანები (სარედაქციო კოლეგია: ბ. გულუა, გ. დიღბარიძე, გ. გორდეზიანი, შ. კიკალიშვილი, რ. ნაჭყებია, ზ. დევიძე), თბილისი, გამომცემლობა „სამშობლო“, 1998.

116. საქართველოს სოციალურ-ეკონომიკური განვითარების 1996-2000 წლების ინდიკატური გეგმა, თბილისი, გამომცემლობა „აზრი“, 1996.

117. საქართველოს კანონი „მეწარმეთა შესახებ“, თბილისი, 1997.

118. საქართველოს კანონი „მომხმარებელთა უფლებების დაცვის შესახებ“, თბილისი, 1997.

119. საქართველოს კანონი „მონოპოლიური საქმიანობისა და კონკურენციის შესახებ“, თბილისი, 1996 წლის 25 ივნისი.

120. საქართველოს კანონი „რეკლამის შესახებ“, თბილისი, 1998 წლის 18 თებერვალი.

121. საქართველოს კანონი „სასოფლო-სამეურნეო დანიშნულების მიწის იჯარის შესახებ“, თბილისი, 1996 წლის 28 ივნისი.

122. საქართველოს კანონი „სასოფლო-სამეურნეო დანიშნულების მიწის საკუთრების შესახებ“, თბილისი, 1996 წლის 22 მარტი.

123. საქართველოს კანონი „უცხოური ინვესტიციების შესახებ“, თბილისი, 1995.

124. საქართველოს მრეწველობა 1985-1996 წლებში, სტატისტიკური კრებული, თბილისი, 1997.

125. საქართველოს ეკონომიკის მიმართულებები, კვარტალური ჰიმოზილვა, ტაისისი ევროპული საექსპერტო სამსახური, პირველი კვარტალი, 1997.

126. საქართველოს გარემოს დაცვა და ბუნებრივი რესურსები, სტატისტიკური კრებული, თბილისი, 1997.

127. საქართველოს შინამეურნეობები 1997 წელს, ეკონომიკურ-სტატისტიკური კრებული, თბილისი, 1998.

128. საქართველოს სოციალურ-ეკონომიკური მდგომარეობა 1997 წელს, სტატისტიკური კრებული, თბილისი, 1998.

129. საქართველოს სოციალურ-ეკონომიკური მდგომარეობა 1998 წელს, სტატისტიკური კრებული, თბილისი, 1999.

130. საქართველოს სოფლის მეურნეობა, სტატისტიკური კრებული,

1998.

131. საქართველოს აგროსამრეწველო კომპლექსის ეკონომიკისა და მართვის სამეცნიერო-კვლევითი ინსტიტუტის მასალები, 1990 – 1997 წწ.

132. საქართველოს ეკონომიკის სამინისტროს ეკონომიკური და სოციალური პრობლემების სამეცნიერო-კვლევითი ინსტიტუტის მასალები, 1990 – 1997 წწ.

133. საქართველოს ქონების მართვის სამინისტროს მასალები, 1995 – 1997 წწ.

134. საქართველოს სოფლის მეურნეობისა და სურსათის სამინისტროს მასალები, 1990 – 1997 წწ.

135. საქართველოს სტატისტიკის სახელმწიფო დეპარტამენტის პირველადი აღრიცხვის მასალები, 1940 – 1998 წწ.

136. საღარეშვილი ო., აგროსამრეწველო ბიზნესის ორგანიზაციის მეთოდოლოგია, თბილისი, 1992.

137. საღარეშვილი ო., საქართველოს თვითდამკვიდრების და ტერიტორიული მოწყობის საკითხები, გაზეთი „განათლება, მეცნიერება, ბიზნესი“, № 12, 1996.

138. საღარეშვილი ო., გარდამავალი პერიოდის აგრარულ ურთიერთობათა კონცეფცია, ჟურნალი „ეკონომიკა“, № 7-9, 1995.

139. საღარეშვილი ო., ჯაბიძე დ., ქეშელაშვილი ო., აგროსამრეწველო ინტეგრაცია და მისი განვითარების პერსპექტივები საქართველოში, თბილისი, თსუ, 1986.

140. საღარეშვილი ო., ხარაიშვილი ე., ბიზნესის ორგანიზაცია, მართვა და ანალიზი, ნაწილი I, თბილისი, გამომცემლობა „დავითი“, 1994.

141. საღარეშვილი ო., ხარაიშვილი ე., ბიზნესის ორგანიზაცია, მართვა და ანალიზი, ნაწილი II, თბილისი, „მერიდიანი“, 1995.

142. საღარეშვილი ო., ძველი ქართული ეკონომიკური წყობის მნიშვნელობა თანამედროვეობისათვის, საქართველოს ეკონომიკურ მეცნიერებათა აკადემიის შრომები, ტ. II, თბილისი, „სიახლე“, 2001.

143. სექტორული პოლიტიკის კონცეპტუალური საკითხები, სოფლის მეურნეობისა და კვების მრეწველობის სამინისტრო, თბილისი, 1996.

144. სეთურიძე ლ., ქართველ ფერმერს ორჯერ მეტი უჯდება ყველაფერი, გაზეთი „ეკონომიკა“, 14 ნოემბერი, 1996 წ.

145. სილაგაძე ა., დიდბარიძე გ., ჯუღელი ე., გაბუნია მ., ჩხაიძე ივ., აფხაზავა ვ., საქართველოში სახელმწიფო ქონების პრივატიზაციის საკითხები, თბილისი, შპს „კაბადონი“, 1996.

146. სსრ მეცნიერებათა აკადემიის ცნობები, ეკონომიკური სერია,

(რუს.), № 2, 1991.

147. სუბელიანი ს., დავახრჩოთ ფერმერები, შეიძლება მათ დიდი მოსავალი მოიყვანონ, გაზეთი „კავკასიონი“, 9 ოქტომბერი, 1996 წ.

148. ფელი უ., ობერენდერი პ., მიკროეკონომიკის საფუძვლები, თბილისი, „ხელოვნება“, 1998.

149. ფიფია თ., სამეგრელოში მევენახეობის აღორძინება მამულიშვილური საქმეა, გაზეთი „სოფელი“, 23 ოქტომბერი, 1998.

150. ქარქაშაძე ნ., მსოფლიო სოფლის მეურნეობა. სახელმძღვანელო, თბილისი, 1993.

151. ქეშელაშვილი ო., ბიზნესის ორგანიზაცია, გამომცემლობა „მნათე“, თბილისი, 1995.

152. ქეშელაშვილი ო., მინერალური სასუქების გამოყენების ეკონომიკური საფუძვლები საქართველოში, თბილისი, „საბჭოთა საქართველო“, 1982.

153. ქეშელაშვილი ო., მოსაზრებები აგრარული რეფორმის შესახებ, ჟ. „ეკონომიკა“, № 9-10, 1991.

154. ქეშელაშვილი ო., საქართველოს ბიზნესური პროფილი, ძირითადი მოტივაციები და განვითარების კონცეპტუალური საკითხები, ჟურნალი „ეკონომიკა“, № 4-6, 1996.

155. ქეშელაშვილი ო., სოფლის მეურნეობა აგროსამრეწველო კომპლექსის სისტემაში, თბილისი, გამომცემლობა „საქართველო“, 1991.

156. ყამარაული ს., სასოფლო-სამეურნეო პროდუქციის დამზადების ეკონომიკისა და ორგანიზაციის სრულყოფის გზები, თბილისი, „საბჭოთა საქართველო“, 1985.

157. ყუფუნია გ., ვაშაკიძე ო., სასურსათო პრობლემის გადაჭრა უპირველესი ამოცანაა, თბილისი, 1998.

158. ყორღანაშვილი ლ., საერთაშორისო სავაჭრო ეკონომიკური ურთიერთობები, თბილისი, თსუ გამომცემლობა, 1997.

159. ყორღანაშვილი ლ., საერთაშორისო ინტეგრაციული პროცესები და საქართველო. საქართველოს ეკონომიკურ მეცნიერებათა აკადემიის შრომები, ტ. I, თბილისი, „სიახლე“, 2000.

160. შენგელია თ., ინოვაციური პროცესები, პოლიტიკა, რეგულირება, ეფექტიანობა, თბილისი, საქპროფგამის გამომცემლობა, 1997.

161. შონია ნ., საქართველოს სოფლის მეურნეობის დარგობრივი სტრუქტურა, თბილისი, „საბჭოთა საქართველო“, 1979.

162. ჩარეკიშვილი ლ., სოციალური ინფრასტრუქტურის განვითარების ზოგიერთი ასპექტი საქართველოში, საქართველოს ტექნიკური უნივერსიტეტის გამომცემლობა, თბილისი, 1998.

163. ჩარქსელანი ა., პეტრიაშვილი რ., ყიფიანი მ., საქართველოს მიწის კადასტრი, საქართველოს მიწათმოწყობის სახელმწიფო საპროექტო ინსტიტუტი, თბილისი, 1988.

164. ჩიქავა ლ., საქართველოს ეკონომიკა, თბილისი, „მერიდიანი“, 1995.

165. ჩიქავა ლ., ეკონომიკის მართვის რადიკალური გარდაქმნა, ჟ. „ეკონომისტი“, № 1, 1989.

166. ჩიქვაიძე თ., საქართველოს სოციალურ-ეკონომიკური განვითარების მოდელი XXI საუკუნის მიჯნაზე, შრომების კრებული, ტ. I, თბილისი, სესპსკი, 1997.

167. ციციაშვილი რ., თანამედროვე ბიზნესი, თბილისი, „მეცნიერება“, 1996.

168. ძნელაძე დ., მსოფლიო ეკონომიკა, თბილისი, თსუ გამომცემლობა, 1997.

169. ძნელაძე დ., საბაზრო ეკონომიკაზე გადასვლის პრობლემები, თბილისი, „საქართველო“, 1991.

170. ძნელაძე დ., საბაზრო ეკონომიკის საკითხები, თსუ გამომცემლობა, თბილისი, 1993.

171. ძნელაძე დ., მეწარმეობა საბაზრო ეკონომიკის პირობებში, თბილისი, 1992.

172. ჭიაბრიშვილი თ., სჭირდება ბიზნესს გეგმა? გაზეთი „განათლება, მეცნიერება, ბიზნესი“, № 2, 1996.

173. ჭიაბრიშვილი მ., ჭიაბრიშვილი თ., ეკონომიკა ხატოვან აზროვნებაში, თბილისი, თსუ, 2001.

174. ჭითანავა ნ., საბაზრო ეკონომიკის რეგულირება (ორგანიზაციული პრობლემები), ეკონომიკის სამინისტროს ეკონომიკური და სოციალური პრობლემების სამეცნიერო-კვლევითი ინსტიტუტი, თბილისი, 1993. ნაწილი I.

175. ჭითანავა ნ., შერეული, მრავალწყობიანი, სოციალურად ორიენტირებული ეკონომიკა, თბილისი, 1996.

176. ჭითანავა ნ., საბაზრო ეკონომიკა და აგროსამრეწველო კომპლექსის პრობლემები, თბილისი, „საქართველო“, 1993.

177. ჭითანავა ნ., გარდამავალი პერიოდის სოციალურ-ეკონომიკური პრობლემები, ნაწილი I, თბილისი, ეკონომიკის სამინისტროსთან არსებული ეკონომიკური და სოციალური პრობლემების სამეცნიერო-კვლევითი ინსტიტუტი, 1997. ნაწილი II, თბილისი, 1999.

178. ჭითანავა ნ., მიკროეკონომიკური განვითარების ზოგიერთი თავისებურებები, „განათლება, მეცნიერება, ბიზნესი“, № 2, 1998.

179. ჭითანავა ნ., აგრარული მეურნეობის საბაზრო ურთიერთობებზე

გადასვლის ეკონომიკური და ორგანიზაციული საკითხები, გაზეთი „საქართველოს რესპუბლიკა“, 4 აგვისტო, 1992.

180. ჭითანავა ნ., დარგობრივი სტრუქტურა ძირეულად უნდა შეიცვალოს, ჟურნალი „ეკონომიკა“, № 8-9, 1992.

181. ჭითანავა ნ., შერეული, მრავალწყობიანი, სოციალურად ორიენტირებული ეკონომიკა – საქართველოს მოდელი, გაზეთი „განათლება, მეცნიერება, ბიზნესი“, № 3, 1996.

182. ჭითანავა ნ., ეკონომიკის სახელმწიფოებრივი რეგულირების შესახებ (მეთოდოლოგიური მიდგომა), საქართველოს ეკონომიკის მეცნიერებათა აკადემიის შრომები, ტ. I, „სიახლე“, 2000.

183. ჭითანავა ნ., საქართველოს სოციალურ-ეკონომიკური განვითარების თანამედროვე მდგომარეობა, შრომების კრებული, ტ. V, თბილისი, სესპსკი, 2000.

184. ჭითანავა ნ., სახელმწიფოს რეგიონული პოლიტიკის ფორმირების თავისებურებები გარდამავალ პერიოდში, შრომების კრებული, ტ. V, თბილისი, სესპსკი, 2000.

185. ჭითანავა ნ., გარდამავალი პერიოდის სოციალურ-ეკონომიკური პრობლემები (ეკონომიკური გლობალიზაცია და ეროვნულ ეკონომიკური უსაფრთხოება), ნაწილი III, თბილისი, სესპსკი, 2001.

186. ხარაიშვილი ნ., მიკროეკონომიკური ანალიზი, დამხმარე სახელმძღვანელო, სსაუ, 1997.

187. ჯანხოთელი გ., კვების მრეწველობის ეკონომიკა, თბილისი, 1994.

188. ჯავახიშვილი ივ., მასალები საქართველოს ეკონომიკური ისტორიისათვის, წიგნი I, თბილისი, „მეცნიერება“, 1964.

189. ჯიბუტი ა., აგროსამრეწველო ინტეგრაციის განვითარება, თბილისი, „მეცნიერება“, 1980.

190. ჯიბუტი ა., აგრარულ ურთიერთობათა ძირეული გარდაქმნისათვის, ჟურნალი „ეკონომიკა“, № 2, 1991.

191. ჯიბუტი ა., აგროსამრეწველო კომპლექსის სოციალურ-ეკონომიკური ფუნქცია, ფ. „ეკონომისტი“, № 8, 1990.

192. ჯიბუტი ა., აგროსამრეწველო კომპლექსის საწარმოო ინფრასტრუქტურა: პრობლემები, პერსპექტივები, ფ. „ეკონომისტი“, № 2, 1990.

193. Абалкин Л. И., Рынок: без мифов и иллюзий. М.: „Экономика и жизнь“. 1990. № 22.

194. Агеев А. И., Предпринимательство: проблема собственности и культура. М.: Наука. 1991.

195. Аграрно-промышленные комплексы: Особенности размещения, планирования и организации учета. М.: Статистика.

1975.

196. Аграрно-промышленный комплекс: Совершенствование экономического механизма /Отв. ред. А. А. Калныныш. Рига: Зинанте. 1983.

197. Агропромышленная интеграция в условиях научно-технического прогресса. Сб. науч. трудов АН УССР. Киев.: СОПС УССР. 1984.

198. Агропромышленный комплекс Грузинской ССР, статистический сборник. Тбилиси. 1989.

199. Агропромышленный комплекс как целостная экономическая система: Закономерности развития /Уч. пособие. М.: АНХ. 1987.

200. Агропромышленный комплекс ССР. М.: Госкомиздат СССР. 1988.

201. Айрапетов А. М., Таблицы исчисления среднегодовых темпов роста, прироста и снижения. М.: „Статистика”. 1979.

202. Алекошвили О. Г., Экономические проблемы развития межхозяйственной кооперации и агропромышленной интеграции в Грузии. Тбилиси: Сабчота Сакартвело. 1986.

203. Амосов А. И., Программно-целевое планирование интенсивного воспроизводства агропромышленного комплекса. М.: Наука. 1986.

204. Андгуладзе Р. В., Иобашвили А. М., Основные направления развития сельского хозяйства Грузии в процессе специализации и концентрации производства. Тбилиси: Сабчота Сакартвело. 1979.

205. Афанасенко И. Д., Экономические закономерности формирования агроиндустриального производства, вопросы теории и методологии. М.: Экономика. 1980.

206. Бакет М., Фермерское производство: организация, управление, анализ. М.: Агропромиздат. 1992.

207. Бединашвили Г., Региональные социально-экономические аспекты и системный анализ государства. Тб., 1993.

208. Беридзе Т., Экономические основы суверенитета. Новые аспекты взаимодействия экономики и политики. Тб.: „Мецниереба“, 1995.

209. Беридзе Т., Эффективность региональной экономики. Тбилиси: „Мецниереба”. 1987.

210. Браславец М. Е., Экономико-математические методы в организации и планировании сельскохозяйственного производства. М.: „Экономика”. 1971.

211. Бузгалин А. В., Переходная экономика. М.: 1994.

212. Бухарин Н. И., Избранное произведение, М.: Экономика. 1990.

213. Бусигия А. В., Предпринимательство. Учебник. М.: Дело. 1997.
214. Вашакидзе О. Ш., Научно-технический прогресс и эффективность производства в сельском хозяйстве Грузии. Тбилиси: Сабчота Сакартвело. 1980.
215. Власов В. В., Производственная инфраструктура. М.: Наука. 1991.
216. Выгербина А. Е., Нравственно-экономические проблемы сельскохозяйственного производства. М.: „Наука”. 1993.
217. Гвелесиани М., Хозяйственный механизм в системе производственных отношений. Тб., 1983.
218. Гелбрейт Д., Новое индустриальное общество. М.: 1969.
219. Гиоргадзе Г. Г., Эффективность концентрации сельскохозяйственного производства. Тбилиси: Цодна. 1978.
220. Государственное регулирование аграрного рынка, под ред. Я.В.Узуна, Н. А. Порхуновой. М.: МСХ-РФ. 1993.
221. Государственное регулирование аграрного рынка. Методические рекомендации /В. Я. Узун, Н. А. Порхунов и др. М.: МСХРФ. 1993.
222. Грузинов В. П., Экономика предприятия и предпринимательство. М.: Софит. 1994.
223. Дараховский И. С., Черноиванов И. П., Прехул Г. В., Бизнес и менеджер. М.: 1992.
224. Дейл Д., Как создать предприятие. Таллин: 1991.
225. Джибути А. С., Вопросы специализации и кооперирования сельского хозяйства Грузинской ССР. Тбилиси: Сабчота Сакартвело. 1974.
226. Джибути А. С., Развитие агропромышленной интеграции. Тбилиси: Мецниереба. 1980.
227. Джибути А. С., Межхозяйственная кооперация и агропромышленная интеграция. Тбилиси: Мецниереба. 1984.
228. Джибути А. С., Пути развития производственно-экономических отношений в региональном АПК, автореферат дисс. на соискание ученой степени доктора эк. наук. Тбилиси. 1989.
229. Демина М. П., Развитие и планирование региональных агропромышленных комплексов. М.: Колос. 1981.
230. Дриц В. И., Социальная инфраструктура - результат и фактор эффективности производства. МИНАК. 1980.
231. Добрынин В. А., О концепции развития сельского хозяйства России. М.: из-во МСХА. 1994.
232. Добрынин В. А., Сельские промышленные предприятия в экономике сельского хозяйства. М.: МСХА. 1996.

233. Добрынин В. А., Экономическая эффективность сельскохозяйственного производства в условиях перехода к рыночным отношениям. М.: изд. МСХА. 1994.
234. Долак Эдвин, Микроэкономика. М.: Дело. 1994.
235. Еникеев В. Г., Жуков Л. И. и др., Экономика аграрного рынка. Екатеринбург: Изд-во Уральского университета. 1994.
236. Ёгансен Л., Очерки макроэкономического планирования. М.: Экономика. 1982.
237. Зайцев Н. А., Экономика промышленного предприятия. Учебник. М.: Инфра - М. 1998.
238. Ильин С. С., Бабаков А. М., Крестьянское (фермерское) хозяйство и рынок. М.: издательство ЦИСК. ЛР. 1995.
239. Инфраструктура и её роль в сельском хозяйстве. Краснодар: Кн. изд-во. 1979.
240. Инфраструктура и интенсификация экономики, под ред. В. П. Красовского. М.: 1980.
241. Карлофф Б., Деловая стратегия. М.: „Экономика”. 1991.
242. Карлюк И. Я., Аграрно-промышленный комплекс. М.: Политиздат. 1981.
243. Калтыныш А. А., Экономический механизм хозяйствования АПК (вопросы экономики). 1984, № 4
244. Касл Э., Бекер М., Нельсон Л., Эффективное фермерское хозяйствование. М.: Агропромиздат. 1991.
245. Крестьянское (фермерское) хозяйство: организационно-экономические основы деятельности, под ред. П. И. Дугина. М.: изд-во МСХА. 1992.
246. Кинг У., Киланд Д., Стратегическое планирование и хозяйственная политика. М.: Экономика. 1982.
247. Ключак В. А., Ключко Л. Н. и др., Рекомендации по применению маркетинга в сфере производства, заготовки, переработки и реализации сельскохозяйственной продукции. М.: 1995.
248. Ключак В. А., Ключко Л. Н. и др. Методические рекомендации по организации маркетинга в агропромышленном производстве. М.: 1993.
249. Кочерга А. И., Мазарени А. А., Народнохозяйственный комплекс и социальные проблемы. М.: „Мысль”. 1981.
250. Коваленко Н. Я., Развитие рыночных отношений в сельском хозяйстве : тенденции и проблемы. М.: изд-во МСХА. 1996.
251. Колесов Н. Д. и др. Аграрно-промышленные комплексы (социально-экономические аспекты формирования и развития), под

ред. А. Ф. Тарасова, „Мысль”. 1993.

252. Кондратов Н. Д., Рынок хлебов и его регулирование во время войны и революции. М.: 1991.

253. Котеленец В. М., Эффективность использования транспорта в сельском хозяйстве. М.: Колос. 1980.

254. Котлер Ф., Основы маркетинга. М.: Прогресс. 1990.

255. Котилко В. В., Производственная инфраструктура. М.: Экономика. 1986.

256. Кулагин М., Предпринимательство и право. М.: Дело. 1992.

257. Кэмбелл Р., Макконнелл, Стенли Л. Брю. Экономикс, т 1. Принципы, проблемы и политика. М.: Республика. 1992.

258. Лезина М. Л., Агропромышленный комплекс и его функциональная структура. М.: Наука. 1981.

259. Лемешев М. Я., Пайченко А. И., Комплексные программы в планировании народного хозяйства. М.: „Экономика”. 1973.

260. Лапуста М. Г., Шаршукова Л. Г., Риски предпринимательской деятельности. М.: 1998.

261. Львов Ю. А., Основы экономики и организации бизнеса. Санкт-Петербург. ГМП Формика. 1992.

262. Маркетинг в АПК, учебник, под ред. Г. П. Абрамовой. М.: „Колос”. 1997.

263. Манохин А. В., Повышение устойчивости сельскохозяйственных предприятий при переходе к рынку. М.: изд. Рос. акад. менеджмента и маркетинга. 1993.

264. Менькю Г., Макроэкономика. М.: МГУ. 1995.

265. Мескон М., Альберт М., Хедоури Ф., Основы менеджмента. М.: Дело. 1992.

266. Можин В. П., Проблемы агропромышленного комплекса, актуальные вопросы совершенствования планового руководства. М.: Колос. 1980.

267. Можин В. П., Проблемы оптимизации перспективного развития сельского хозяйства. Новосибирск. 1982.

268. Народное хозяйство СССР в 1998 г., Статистический ежегодник. М., 1989.

269. Народнохозяйственный агропромышленный комплекс: теория и практика (Н. С. Слитанин, В. А. Тихонов, М. Я. Лемешев), М. И. Белов, М.: Экономика. 1980.

270. Нестеров Н. А., Производственная инфраструктура и эффективность управления. М.: 1986.

271. Нестеров Н. Н., Регулирование продовольственного рынка в

России, журнал „Пищевая промышленность”, № 8, 1998.

272. Никонов А. А., Программно-целевое планирование и хозяйственный механизм в системе агропромышленного комплекса. Саратов: Саратовский гос. ун-т. 1986.

273. О совершенствовании экономических взаимоотношений сельского хозяйства. Сб. нормативных документов по вопросам агропромышленного комплекса, часть I. М.: Политиздат. 1984.

274. Общая экономическая теория (политэкономия), под общей ред. акад. В. И. Видянина, акад. Г. П. Журавлевой. М.: Медиа. 1996.

275. Основы предпринимательского дела, под ред. проф. А. С. Пелиха, М.: Гардарики. 1996.

276. Основы предпринимательского дела, под ред. проф. Ю. М. Осипова, к. э. н. Е. Е. Смирновой. М.: Из-во Бук. 1996.

277. Основы предпринимательского дела - благодарный бизнес, под ред. проф. Ю. М. Осипова. М.: МП „Тригон”. 1996.

278. Панченко А. И., Проблемы развития производственно-экономических связей сельского хозяйства в системе АПК. М.: Экономика. 1981.

279. Папава В. Г., Государство, рынок и экономика без налогов. Тбилиси.: „Мецниереба”. 1993.

280. Папава В. В., Методология экономического анализа и маркетинга управления конечными результатами производства. Тбилиси: из-во „Мецниереба”. 1992.

281. Папава В. Г., Ахметели Р. О., Грузия на пути к экономической самостоятельности. Тбилиси: „Мецниереба”. 1990.

282. Пиндайк Р., Губинфельд Д., Микроэкономика. М.: Экономика, Дело, 1992.

283. Попов С., Внешнеэкономическая деятельность фирмы. Особенности менеджмента и маркетинга. М.: Ось-89. 1997.

284. Речмен Д. Дж., Мескон М. Х., Боуви К. Л., Тилл Д. В., Современный бизнес, т. 1, т. 2. М.: Республика. 1995.

285. Развитие аграрных отношений на современном этапе /Отв. ред. Е. Н. Мишустин, В. А., Тихонов, Ю. И. Быстраков/. М.: Наука, 1983.

286. Развитие агропромышленного производства в СССР, Статистический сборник. М., 1989.

287. Размещение и территориальная организация социальной инфраструктуры, метод. указания. Ленинград. 1980.

288. Райсберг Б. А., Основы бизнеса. М.: Дело. 1995.

289. Российский экономический журнал, № 5, М., 1992.

290. Россия и страны мира, Содружество независимых государств в 1996 году. М.: 1997.

291. Руденко Г. П., Основные направления развития агропромышленного комплекса. М.: Знание. 1985.

292. Рубин Ю. Б. (ответственный редактор), Рыночная экономика, т.1, М.: Соминтэк. 1992.

293. Саенко Ю. И., Моделирование показателей развития социальной инфраструктуры. Киев: 1991.

294. Сагарейшвили О., Аграрный бизнес, журнал „Общество и экономика”. № 5. 1998.

295. Самоукин А. И., Шишов А. А., Теория и практика бизнеса. М.: РДЛ. 1997.

296. Самуэльсон П. А., Экономика, т. I, т. II. М.: Прогресс. 1992.

297. Совершенствование производственных отношений в процессе межхозяйственной кооперации и агропромышленной интеграции; тезисы докладов и выступлений научной конференции „Социально-экономические проблемы агропромышленной интеграции”. Ростов-на Дону. 1979.

298. Совершенствование экономического механизма хозяйствования (рекомендации), ч. I. М.: Госагропром РСФСР. 1987.

299. Совершенствование экономического механизма хозяйствования (рекомендации), ч. II. М.: Госагропром РСФСР. 1987.

300. Сорокин П. П., Менеджмент в предприятиях АПК. М.: изд-во МИИСП. 1993.

301. Сорокин П. П., Основы менеджмента и маркетинга в агробизнесе. М.: изд-во „Прогресс-Академик”. 1994.

302. Сорокин П. П., Основы сельскохозяйственного маркетинга. М.: изд. МИИСП. 1991.

303. Социально-экономические проблемы производственной инфраструктуры в новых условиях хозяйствования. М., 1988.

304. Социальная инфраструктура села. М.: 1985.

305. США : современные экономические связи промышленности с сельским хозяйством. М.: „Наука”. 1972.

306. Сухова А. Ф., Сариев К. С., Инфраструктура производства. Алмата. 1980.

307. Тамбовцев В. А., Государство и переходная экономика: пределы управляемости. М.: „Наука”. 1997.

308. Трейси М., Сельское хозяйство и продовольствие в экономике развитых стран, перев. с англ., Санкт-Петербург: „Экономическая школа”. 1995.

309. Тейлор Ф. У., Научная организация труда. М.: 1962.
310. Тихонов В. А., Агропромышленный комплекс и проблемы его эффективности. М.: Экономика. 1982.
311. Тихонов В. А., Агропромышленный комплекс - материальная база продовольственного хозяйства. М.: Наука. 1983.
312. Тихонов В. А., Продовольственная программа: проблемы разработки и реализации. М.: Наука. 1983.
313. Томпсон А. А., Стрикленд Л. Дж., Стратегический менеджмент. М.: ЮНИТИ. 1998.
314. Управление организацией, учебник, под ред. проф. А. Г. Поршнева, проф. З. П. Румянцевой, проф. Н. А. Саламатина, М.: Инфра. 1998.
315. Федоренко Н. П., О совершенствовании планирования и управления народнохозяйственного агропромышленного комплекса. М.: Наука.
316. Фишер С., Дорнбуш Р., Шмалензи Р., Экономика. М.: Дело лтд. 1995.
317. Хеднжес Т., Организация хозяйства на фермах, пер. с англ. М.: Экономика. 1966.
318. Хейне П., Экономический образ мышления. М.: Наука. 1991.
319. Ходов Л. Г., Основы государственной экономической политики. М.: 1997.
320. Хозяйственный механизм АПК /под ред. В. А. Тихонова. М.: Экономика. 1984.
321. Хойер В., Как делать бизнес в Европе. М.: Прогресс. 1990.
322. Чернов С. Б., Маркетинговая деятельность сельскохозяйственного предприятия. ЛЬСХА. 1996.
323. Чернов С.Е., Баландина Н.Б., Особенности управления предприятиями агропромышленного комплекса в условиях рынка: учеб. пособие. М.: Рос НИИ по социальным и кадровым проблемам АПК. 1995.
324. Чкуасели Г. Е., Экономика и организация защиты растений. Тбилиси: Ганатлеба. 1987.
325. Чернявский И. Ф., Инфраструктура сельскохозяйственного производства; вопросы теории и практики. М.: Экономика. 1979.
326. Черняк В., Управление развитием экономических отношений /экономические науки/. 1978. № 9.
327. Чаянов А. В., Избранные произведения. М.: Московский рабочий, 1989.
328. Чаянов А. В., Основные идеи и формы организации крестьянской

кооперации. М.: Наука. 1991.

329. Читанава Н. А., Проблемы совершенствования управления АПК Грузинской ССР. Тбилиси: Сабчота Сакартвело. 1984.

330. Шерер Ф. М., Росо Д., Структура отраслевых рынков, перевод с англ., университетский учебник. М.: ИНФРА-М. 1997.

331. Эверс А., Предпринимательское управление в фермерстве, АПК: Экономика, управление. 1992. № 11.

332. Экономические проблемы инфраструктуры, под ред. В. П. Красовского и др. М.: 1981.

333. Экономика и бизнес, под ред. В. Д. Комаева. М.: изд-во МГТУ. 1993.

334. Экономика предприятия, под ред. Горфинкелья В. Я. М.: из-во ЮНИТИЭ. 1996.

335. Экономика предприятия, под ред. проф. О. И. Волкова, М., Инфра-М.: 1998.

336. Экономика, учебник, под ред. Булатова А. С. М.: Наука. 1995.

337. Якока Ли. Карьера менеджмента. М.: Прогресс. 1991.

338. Ястребова О. К., Введение в агробизнес. М.: МГУ. 1994.

339. Goldberg R. A., Agribusiness Coordination. Boston. 1968.

340. Human development Report: Georgia, 1997, United Nations development Programme, Tbilisi, 1997.

341. Starr C. Philip. Economics. Principles in Action, Belmont, California, A Division of wadsworth, Inc. 1998.

ს ა რ ჩ ე ვ ი

წინასიტყვაობა (პროფ. ო. საღარეიშვილი)	3
თავი 1. აგროსამრეწველო კომპლექსის წარმოშობა და განვითარების ეტაპები საქართველოში.....	6
თავი 2. აგროსამრეწველო კომპლექსის არსის შესახებ განსხვავებულ შეხედულებათა ინტერპრეტაცია.....	31
თავი 3. აგროსამრეწველო კომპლექსის სტრუქტურა.....	48
თავი 4. ორგანიზაციულ-სამართლებრივი ფორმების ფუნქციონირების თავისებურებები და ტენდენციები აგროსამრეწველო კომპლექსში.....	66
თავი 5. სასურსათო ბაზრის ტევადობის შეფასება.....	82
თავი 6. აგროსამრეწველო კომპლექსის განვითარების დარგობრივ-ტერიტორიული პარამეტრები.....	92
თავი 7. აგროსამრეწველო კომპლექსის მართვის ეკონომიკური მექანიზმი.....	118
თავი 8. აგროსამრეწველო წარმოების განვითარების ძირითადი პროგნოზული პარამეტრები.....	128
თავი 9. ეკონომიკურ-ორგანიზაციულ ურთიერთობათა სრულყოფის ძირითადი მიმართულებები.....	136
ლიტერატურა	152

გამომცემლობის რედაქტორი მ. ინასარიძე
ტექნორედაქტორი ფ. ბუღადაშვილი
კორექტორი მ. ქუმსიაშვილი

ხელმოწერილია დასაბეჭდად 17.12.03
საბეჭდი თაბახი 60X84
პირ. ნაბეჭდი თაბახი 16,77
სააღრ.-საგამომც. თაბახი 8,76

ფასი სახელშეკრულებო

თბილისის უნივერსიტეტის გამომცემლობა
0128, თბილისი, ი. ჭავჭავაძის გამზ., 14

